

HUMANETTEN

Om HumaNetten
Tidigare nummer

NUMMER 27
Hösten 2011

HumaNetten utges av Institutionen för kulturvetenskaper och Institutionen för språk och litteratur vid Linnéuniversitetet.

ISSN: 1403-2279

INNEHÅLL:

Hans Hägerdal , Redaktören har ordet.	2
Ulf Carlsson , Moralstycken för medelklassen – en översikt av efterkrigstidens svenska deckare.	3
Anna Sofia Rossholm , Michael Haneke och Slavoj Zizek om våldets två ansikten	49
Hans Hägerdal , Van Galens Memorandum on the Alor Islands in 1946. An annotated translation with an introduction. Part 2.	53
Niklas Ammert , Kulturrevolutionen i Boda – ett provokativt historiebruk	97
Recension	103
Dick Harrison , <i>Niding</i> [av Malin Lennartsson]	

Notiser från institutionerna för Språk och litteratur (SoL) och Kulturvetenskaper (KV)... återkommer vi till i vårnumret

Observera att författarnamn, artikelrubriker, hänvisningar etc. också är **klickbara länkar!**

Redaktören har ordet

Efter ett långt sommar- och höstuppehåll är *HumaNetten* härmed tillbaka. Denna gång har vi tagit oss friheten att presentera läsekretsen med ett dubbelnummer med läsning för hösten och vintern 2011-12. Det är redaktionens förhoppning att studierna åter ska illustrera den stora bredd och potential som finns bland de humanistiska ämnena på Linnéuniversitetet. De fyra artiklarna är skrivna utifrån olika ämnestraditioner och med olika typer av källor, men har (faktiskt helt slumpmässigt) det gemensamma att de tar upp våldets problem och yttringar i samhället. Först ut på plan är lektorn i litteraturvetenskap *Ulf Carlsson*. Ulf har vid flera tidigare tillfällen bidragit till *HumaNetten* med studier i den svenska deckargenren. Nu sätter han kronan på verket genom en omfattande summerande studie över genren, med fokus på decennierna närmast efter andra världskriget. Här sätts deckargenrens förändringar in i ett större svenskt samhällsligt perspektiv där våld och asociala tendenser kastar mörka skuggor över folkhemmets Sverige. Lektorn i filmvetenskap *Anna Sofia Rossholm* bidrar med en betraktelse över filmskaparen Michael Haneke och hans inträngande porträtteringar av våldets väsen. Enligt Anna Sofia kan Hanekes visualisering knytas till det samspel mellan ”objektivt” och ”subjektivt” våld som har diskuterats av den kulturkritiske filosofen Slavoj Zizek. Det objektiva våldet ses här som synliga, fysiska handlingar, under det att det objektiva våldet är samhällets osynliga och systematiska våldsuttryck – byråkratiskt och politiskt förtryck, till exempel. Subjektivt liksom objektivt våld genomsyrar också *G.A.M. van Galens* rapport om de indonesiska Aloröarna från 1946, översatt från nederländska av undertecknad. Den första delen av rapporten översattes i *HumaNettens* höstnummer 2010, och här följer fortsättningen. Vi får här ta del av detaljer från Japans våldsamma ockupation av Sydostasien 1942-45 och konsekvenserna för lokalbefolkningen. Vi får också följa de vita kolonistörernas försök att omforma sina besittningar med auktoritära metoder och attityder som växlar mellan paternalistisk välvilja och utpräglad rastänkande. Men vi får också inblickar i seder och religiösa föreställningar i ett asiatiskt lokalsamhälle, bruk som i våra dagar är på väg att försvinna för alltid. Prefekten vid Institutionen för kulturvetenskaper, historikern *Niklas Ammert*, fyller i med en betraktelse som också har ett våldsrelaterat asiatiskt tema, fast sakfrågan snarast gäller kulturella aktiviteter i Smålandsskogarna. Vad månne dölja sig bakom slogan ”Kulturrevolutionen i Boda”? Det visar sig vara någonting ganska annorlunda än Mao Zedongs våldsamma kampanj på 1960-talet, vilket i sin tur ger upphov till en diskussion om det berättigade i att använda historiskt belastade begrepp i en förhållandevis harmlös samtidsmiljö. Som avslutning på detta nummer recenserar *Malin Lennartsson* en aktuell roman av historikern och författaren Dick Harrison. Nästa utgåva av *HumaNetten* beräknas komma ut sen våren 2012.

Hans Hägerdal

Ordförande i redaktionsrådet

Moralstycken för medelklassen – en översikt av efterkrigstidens svenska deckare

Av Ulf Carlsson

Medelklassen framhölls gärna som riktninggivare för trettioalets svenska folkhemsbygge, ett föredöme i kraft av skötsamhet, ambition och förnuftiga familjemönster i det nya samhälle som höll på att ta form.¹ Medelklassen blev också centrum i den inhemska kriminallitteratur som fick sitt genombrott vid andra världskrigets slut. Berättelserna hade föga relation till verklighetens svenska brottslighet, men vid sidan av genrens obligatoriska gåtor utnyttjade de kriminalhistorierna till att skildra samtidens seder och beröra frågor av allmänt intresse för publiken. I huvudrollen stod vardagliga men mönstergilla medelklasskaraktärer som konfronterades med den omoral och bristande driftskontroll som rymdes inom det egna skiktet och den traditionella högborgerligheten. Under tjugo års tid försågs läsarna med moralstycken som förvisso stärkte tilltron till samhällsordning och rättvisa, men samtidigt i lagom doser stimulerade fruktan inför den moderna utvecklingen.

De två decennierna omedelbart efter andra världskrigets slut brukar betecknas som en ”guldålder” eller en ”storhetstid” för den svenska kriminalromanen, en period då genren genomgick ett språng i utvecklingen både vad gällde kvalitet och försäljning.² Jag har i fyra tidigare artiklar behandlat de mest framträdande av de dåtida författarna – Stieg Trenter, Maria Lang, Vic Suneson och H.-K. Rönblom. Denna femte artikel vill nu ge en avslutande översikt av hela perioden. De ovanstående författarna har, baserat på deras stora produktion, marknadsmässiga dominans och mönsterbildande betydelse, fått bidra med större delen av underlaget, men jag har samtidigt breddat detta till att också omfatta romaner av Kjerstin Göransson-Ljungman, Anders Jonason, Arne Stigson, Kerstin Ekman, Inga Thelander, Helena Poloni och Jan Ekström – samtliga namn som uppmärksammats av kritiken och vars insatser ger variation åt bilden. Några deckare av paret Maj Sjöwall och Per Wahlöö finns dessutom med för att illustrera övergången till en ny period. Artikeln bygger på så sätt på läsningen av ungefär 100 svenska kriminalromaner.

1944 får Stieg Trenter sitt genombrott med sin första berättelse om Harry Friberg, den hjälte som sedan följer med genom Trenters hela produktion. 1964 ger H.-K. Rönblom ut sin sista bok om Paul Kennet. Rönblom dör året därpå, Trenter 1967, och vad som i fortsättningen skrivs av Maria Lang och Vic Suneson kan med några undantag för

1 Jonas Frykman och Orvar Löfgren, ”På väg – bilder av kultur och klass”, i *Modärna tider. Vision och vardag i folkhemmet*, red. Frykman och Löfgren, Liber 1985.

2 Se t.ex. Sara Kärrholm, *Konsten att lägga pussel. Deckaren och besvärjandet av ondskan i folkhemmet*, Symposion, 2005, s.7.

den senare beskrivas som efterklang. 1965 publiceras dessutom *Roseanna*, den första delen i Sjöwall/Wahlöös dekalog *Roman om ett brott*, som definitivt bryter med vad som kännetecknat svensk kriminallitteratur under efterkrigstiden. Redan utifrån dessa data finns det skäl att uppfatta åren 1944-64 som en distinkt fas i genrens svenska historia. Med ett begrepp oftare använt inom filmvetenskapen och som betecknar både den påfallande släktskapen texterna emellan och skedets tydliga avgränsning, kan man tala om en ”cykel”. Cykeln diskuteras då här utifrån det dubbla perspektiv som tar hänsyn till å ena sidan genrens starka anknytning till den egna traditionen, dess relativa autonomi, å andra sidan romanernas förhållande till det samhälle och den vidare kulturella kontext där de tillkommit.³

Artikeln har delvis karaktär av inventering, då jag försökt beskriva hur de svenska romanerna hanterar sådana inslag som återkommer i internationell teori kring genren – miljön, hjälterna, bilden av brottslingen och av offret, kvinnornas roller. För att bredda perspektivet har jag samtidigt uppmärksammat det intrikata samspel med framförallt filmen som ägde rum genom hela cykeln. Inledningsvis presenterar artikeln de olika varianter kriminallitteraturen erbjuder vid tiden för andra världskriget. Några exempel får sedan visa hur mönster för den svenska efterkrigsdeckaren etablerades i samband med världskriget och den svenska samhällsomvandlingen. Ett tredje avsnitt kartlägger hur cykelns romaner placerar in sig i förhållande till genretraditionerna, de närmast följande hur det samtida Sverige representeras i texterna och hur hjältefigurerna framställs. Jag ser olika hybridformer som utmärkande för cykeln snarare än det starka och ensidiga beroende av den anglosaxiska pusseldeckaren man tidigare betonat. För de svenska författarna fungerar pusseldeckaren som en utgångspunkt, men dess intrigmönster, dess koncentration på brottsgåtan och andra av dess konventioner kombineras både med inslag från andra subgenrer och med en förkärlek för vardaglig verklighet och ordinära huvudpersoner, som skiljer sig från föregångarnas exklusivare miljöer och briljanta detektiver. Med sin vilja att belysa tidens seder och sin snäva begränsning till svenska karaktärer och förhållanden anknyter romanerna dessutom till en fortgående diskussion om folkhemmets utveckling. Artikeln fortsätter med två avsnitt som ägnas dels åt de bilder som romanerna ger av brottslingen och offret, dels åt hur kvinnans situation i samtiden beskrivs och de olika kvinnotyper som uppträder. Avslutningen fokuserar sedan på cykeln i dess nedgångsfas och hur några framträdande författare bryter mot dess mönster under övergångsskedet på 1960-talet.

En större översikt av perioden föreligger redan i Sara Kärholmss uppslagsrika *Konsten att lägga pussel. Deckaren och besvärjandet av ondskan i folkhemmet* från 2005. Våra perspektiv kan både sammanfalla och skilja sig åt, våra slutsatser likaså. Ett par andra sentida akademiska verk, som delvis berör 50-talets kriminallitteratur är Magnus Pers-

---

3 Filmvetarna har gjort olika försök att bestämma cykelns karaktäristika. Jonathan Munbys *Public Enemies, Public Heroes. Screening the Gangster from Little Caesar to Touch of Evil*, The University of Chicago Press 1999, s.4, talar om att gangsterfilmerna under en viss period delar såväl genrekonventioner som ”a socially volatile formula in flux”. Se också Bordwell, Staiger, Thompson, *The Classical Hollywood Cinema. Film, Style & Mode of Production to 1960*, Routledge 2002, s.110f, som framförallt betonar hur cykeln tillkommer utifrån ett första, mönsterbildande verk.

sons *Kampen om högt och lågt. Studier i den sena nittonhundratalets romanens förhållande till masskulturen och moderniteten*, 2002, samt Lars Wendelius' *Rationalitet och kaos. Nedslag i svensk kriminalfiktions efter 1965*, 1999.

Genremönster

Mellankrigstidens populära pusseldeckare av författare som Agatha Christie, Dorothy Sayers, Ellery Queen och John Dickson Carr hämtade sin modell från detektivberättelsens födelse med Edgar Allan Poes noveller på 1840-talet.⁴ Dess mönster beskrevs på 1920-talet via strikta normer, till och med presenterade i regelverkets form, som syftade till att bevara logisk oantastlighet i intrigkonstruktionen och "fair play" från författarnas sida gentemot en läsekrets road av intellektuella utmaningar.⁵ Vad gäller pusseldeckarens samhällsbild karaktäriseras den av Julian Symons på följande sätt: "Brott begicks av individer, små revor i samhällsväven. Individerna avslöjades och revorna lagades av detektiverna, som representerade lag och ordning, och detektiven utförde sitt värv med förnuftet och logiken som vapen".⁶ Mordet framstår här, skriver W.H. Auden, som en chockerande störning i en i övrigt Eden-liknande miljö på engelsk landsbygd, "The Great Good Place".⁷ John C. Cawelti, Dennis Porter och Stephen Knight understryker alla det ideologiskt bekräftande i mönstret.⁸ Här finns en stark tilltro till att rättvisa skipas och att förövare av ogärningar får sitt välförtjänta straff. Skillnaden mellan onda och goda är tydligt markerad och kompliceras inte av några insikter om vad olika sociala eller psykologiska förutsättningar kan betyda. "The play's the thing", skriver Hanna Charney, som menar att genren t.ex. ställer spänning mot ögonblick av lycka och harmoni, tragedi mot komedi utan att något stämningsläge får ta överhanden, och samti-

4 Jag använder i fortsättningen hävdvunna beteckningar på kriminallitteraturens subgenrer, men då snarast för att framhäva tendenser i utvecklingen, som visserligen kan vara starkt kontrasterande – "pusseldeckaren" mot "den hårdkokta deckaren" – men där kombinationer också kan tänkas förekomma och där förhållandet mellan närliggande texter handlar om släktskap, inte om absolut likhet. Se här Alistair Fowler, "Genrebegrepp", i *Genreteori*, red. Eva Haettner Aurelius och Thomas Götselius, Studentlitteratur 1997. En vilja att klassificera olika typer inom genren har ibland lett till överdrift och uppammat föreställningar dels om att alla exemplar behändigt kan sorteras in under den ena eller andra kategorin, dels om att varje sådan kategori kan beskrivas med ett relativt stort antal fasta kännetecken. Bl.a. gäller detta Tzvetan Todorovs artikel "Kriminalromanens typologi", i *Brott, kärlek, äventyr. Texter om populärlitteratur*, red. Dag Hedman, Studentlitteratur, 1995.

5 Todorov "Kriminalromanens typologi" diskuterar bl.a. S.S. Van Dykes närmast beryktade regelsystem. Roland A. Knox, "A Detective Story Decalogue" och Dorothy L. Sayers, "The Omnibus of Crime", båda i *Detective Fiction. A Collection of Critical Essays*, ed. Robin W. Winks, Prentice Hall 1980, är två artiklar från 1928 respektive 1929 som båda exemplifierar dåtidens normativa sätt att resonera.

6 Julian Symons, *Lilla mordboken. Från detektivhistoria till kriminalroman – en historik*, Berghs 1979, s.176.

7 W.H. Auden, "The Guilty Vicarage", i *Detective Fiction. A Collection of Critical Essays*, ed. Robin W. Winks, Prentice Hall 1980, s.18f.

8 John C. Cawelti, *Adventure, Mystery and Romance. Formula Stories as Art and Popular Culture*, Chicago University Press 1976, s.96; Dennis Porter, *The Pursuit of Crime. Art and Ideology in Detective Fiction*, Yale University Press 1981, s.220; Stephen Knight, *Form and Ideology in Crime Fiction*, MacMillan, 1980, s.5. Genomgående präglas dessa författare av en viss ambivalens om beskrivningen gäller enbart pusseldeckaren eller hela genren

digt undviker frågor om bakgrunden till brottet.⁹ George Grella betonar å sin sida att pusseldeckaren saknar all anknytning till samtidens kriminalitet och istället närmar sig komedin, både vad gäller karaktärstyper och anpassningen till rådande sociala normer.¹⁰

Teoretikerna frestas lätt att ge en alltför enhetlig bild av en så konventionsbunden genre som pusseldeckaren. Mot vad som redan sagts kan invändas bl.a. att avvikelser från normerna inte var särskilt sällsynta.¹¹ Det finns också stora skillnader mellan t.ex. Christies strikta koncentration på gåtan och Sayers' försök att förena kriminalberättelsen med, som Craig och Cardogan skriver, "a more complex ethical structure in which values and virtues are not absolutely fixed".¹² Vidare har visserligen författare som Carr och Ngaio Marsh en dragning till feodala miljöer som kan tyckas styrka Audens ofta citerade formulering om "The Great Good Place", men åtskilliga romaner utspelas istället inom det borgerliga samhällets ledande kretsar. Generellt kännetecknas dock pusseldeckarna av ett kompakt ointresse för samhällets mindre privilegierade skikt.

Mot pusseldeckaren ställer t.ex. genreteoretikern Tzvetan Todorov "thrillern", som gärna uppfattas som en arvtagare till tidigare epokers äventyrsromaner, mindre intellektuellt präglad och mera inriktad på yttre dramatik. Thrillern i den form den odlades bl.a. av den under mellankrigstiden synnerligen populära Edgar Wallace omgavs av pusseldeckarförfattarnas förakt, men thrillerns spänningsinslag kunde också kombineras med ett intresse för utsatta och jagade människors reaktioner inför faran, så t.ex. i de spionromaner som utvecklades under trettioalets slut.¹³ På liknande sätt fokuserade även den växande skara av romaner som efterhand kom att betecknas som "psykologiska thrillers" på förövarens, det tilltänkta offrets eller den oskyldigt misstänktes ångestladdade upplevelser snarare än på detektivens skarpsinne. Inspiration från olika håll samverkade inom denna mera diffusa subgenre: den kom från äldre skräckberättelser som gärna placerat utsatta kvinnor i handlingens centrum, men också i t.ex. Georges Simenons fall från realismens studier av vardagliga karaktärer i kris, den kom i hög grad från det alltmer fördjupade intresse för psykets komplikationer som följde med den freudianska teorins spridning, men dessutom från den samtida filmens inriktning på just dessa motiv. En författare som Cornell Woolrich illustrerar växelspelet mellan medierna: hans berätt-

9 Hanna Charney, *The Detective Novel of Manners. Hedonism, Morality and the Life of Reason*, Associated UP 1981, s.51, 95, 108.

10 George Grella, "The Formal Detective Novel", i *Detective Fiction. A Collection of Critical Essays*, ed. Robin W. Winks, Prentice Hall 1980, s.88, 101.

11 Jörgen Elgström, Tage LaCour, Åke Runnquist, *Mord i biblioteket. Detektivromanens märkvärdiga historia*, Bonniers 1961, s.130, menar t.ex. att författaren S.S. VanDine inte ens själv följde de strikta regler han satt upp för detektivromanen. Dorothy L. Sayers hade i sin "The Omnibus of Crime", 1928, hävdad att kärleksmotiv inte passade inom detektivgenren, men kom något år senare att röja väg för denna kombination med sina romaner om lord Peter Wimsey och Harriet Vane. Se Sayers, "The Omnibus of Crime".

12 Patricia Craig and Mary Cadogan, *The Lady Investigates. Women Detectives and Spies in Fiction*, Victor Gollancz Ltd 1981, s.196.

13 Todorov "Kriminalromanens typologi". Dorothy L. Sayers "Aristotle on Detective Fiction", i *Detective Fiction. A Collection of Critical Essays*, ed. Robin W. Winks, Prentice Hall 1980, s.25, ger exempel på avståndstagandet från thrillereffekter à la Wallace.

telser använder gärna en filmisk teknik och gav samtidigt underlag för inte mindre än elva s.k. *film noir* under efterkrigsåren.¹⁴

Tzvetan Todorov ser också thrillern som en viktig komponent i den amerikanska hårdkokta deckaren. Dess främsta företrädare Dashiell Hammett och Raymond Chandler utnyttjade under mellankrigsåren ett koncept som av en rad teoretiker beskrivits som pusseldeckarens motsats vad gäller narration, tematik och ideologiska effekter.¹⁵ Så t.ex. understryker Fredric Jameson i sin artikel om Chandler skillnaden mellan ”the English detective story”, där mordet beskrivs som ”the scandalous interruption in a peaceful continuity”, och dess amerikanska motstycke, där gängvåld lurar under ytan av ”hastily acquired fortunes, anarchic city growth and impermanent private lives”.¹⁶ Chandlers romaner blir för Jameson liksom för bl.a. Scott Christianson uttryck för en generell upplevelse av alienation och splittring i det moderna samhället.¹⁷ Heta Pyrhönen talar om den hårdkokta deckarens djupt kritiska och illusionslösa syn på ”a world, where the once solid, homogenous value system has broken down”.¹⁸ Richard Slotkin sammanfattar i sin tur genrens väsentliga kännetecken: ”The intellectual analysis of clues cannot be pursued in studied isolation. It is complicated by the milieu, and by the cross-conflicts born of family psychology, urban life, social divisions, the struggle between law and power politics at both the street and the board room level. In brief, where the puzzle tradition reduces crime to an intellectual game, the realist tradition makes the pursuit of the criminal the vehicle for active engagement with social life”.¹⁹

Slotkin använder här beteckningen ”the realist tradition” i anslutning till Chandlers formulering i essän ”The Simple Art of Murder”.²⁰ Flera har ifrågasatt om just Chandler kan betecknas som ”realist”, men jag menar att han och ytterligare några hårdkokta författare kan knytas till en linje inom kriminalromanen, som alltifrån 1800-talet uppvisat åtskilliga drag gemensamma med den realistiska litteraturen överhuvudtaget - den breda och ofta kritiska samhällsskildringen, den täta relationen mellan karaktär och noggrant beskrivna, historiskt specifika miljöer, ambitionen att närma sig den läsande publikens

14 *Film Noir. An Encyclopedic Reference to the American Style*, ed. Alain Silver & Elizabeth Ward, Overlook Press 1992, s. 345f.

15 Se t.ex. Cawelti, *Adventure, Mystery and Romance*, s.139ff; Porter, *The Pursuit of Crime*, s.67; George Grella ”The Hard-Boiled Detective Novel” i *Detective Fiction. A Collection of Critical Essays*, ed. Robin W. Winks, Prentice Hall 1980, s.103. Heta Pyrhönen, *Murder from an Academic Angle. An Introduction to the Study of the Detective Narrative*, Camden House, 1994, s.54 ff, ställer genomgående dessa två modeller mot varandra i sin forskningsöversikt.

16 Fredric Jameson, ”On Raymond Chandler”, i *The Critical Response to Raymond Chandler*, ed. J. K. Van Dover, Greenwood Press 1995, s.68.

17 Scott R. Christianson, ”A Heap of Broken Images: Hard-Boiled Detective Fiction and the Discourse(s) of Modernity”, i *The Cunning Craft: Original Essays on Detective Fiction and Contemporary Literary Theory*, ed. Ronald G. Walker and June M. Frazer, Western Illinois UP 1990.

18 Pyrhönen, *Murder from an Academic Angle*, s.60.

19 Richard Slotkin, ”The Hard-Boiled Detective Story: From the Open Range to the Mean Streets”, i *The Sleuth and the Scholar: Origins, Evolutions, and Current Trends in Detective Fiction*, ed. Barbara A. Rader and Howard G. Zettler, Greenwood Press 1988, s.91. En likartad analys gör också t.ex. Peter J. Rabinowitz, ”Chandler Comes to Harlem: Racial Politics in the Thrillers of Chester Himes”, i *The Sleuth and the Scholar. Origins, Evolutions, and Current Trends in Detective Fiction*, ed. Barbara A. Rader & Howard G. Zettler, Greenwood Press 1988. s.19f.

20 Raymond Chandler, *Mordets enkla konst*, Janus 1984, s. 34ff.

vardagliga upplevelser - och som skiljer denna tradition från pusseldeckarens.²¹ I det långa historiska perspektivet kan man se hur kriminalberättelser vid sidan av de komplicerade gåtorna ibland också sökt beskriva brottslighet som ett samhällsfenomen och därmed närmat sig vad som står att finna hos t.ex. Dickens, Hugo och Dostojevskij. Bl.a. Martin Priestman har också valt att understryka likheterna snarare än skillnaderna mellan å ena sidan kriminalromaner av 1800-talsförfattare som Wilkie Collins och Emile Gaboriau, å den andra skönlitteratur av s.k. erkänd status.²² Fortfarande i Conan Doyles Sherlock Holmes-berättelser finns ett betydligt bredare socialt spektrum representerat än i typiska pusseldeckare av Christies snitt.

Också polisromanen i den form den fick av Georges Simenon alltifrån 1920-talets slut och av olika amerikanska och engelska författare efter andra världskriget, beskriver brottslighet på olika samhällsnivåer och skildrar den moderna storstadens många miljöer med en teknik, som har sitt ursprung i traditionell realism. I varierande grad fick också den enskilde hjälten träda tillbaka för ett hårt arbetande yrkeskollektiv. Polisromanen kunde rymma såväl gåtor som thrillerartade spänningsinslag, men framförallt innebar den att kriminalfiktionen ytterligare närmade sig den brottsbekämpning som pågick i läsarens verklighet.

Simenon och bl.a. hans *Mannen som såg tågen gå förbi* illustrerar dessutom en tendens under efterkrigstiden att förena en del av kriminalromanens drag med sådana syften, som av hävd förknippades med den etablerade litteraturen, så t.ex. en koncentration på karaktärsskildring snarare än på intrig. I sitt översiktsverk *Lilla mordboken* inbegriper Julian Symons under rubriken ”Seriösa kriminalromanförfattare” sådana som Friedrich Dürrenmatt, Patricia Highsmith, John Bingham – och sig själv.²³ Med början 1950 och i uttalad opposition mot pusseldeckarens konventioner skrev Symons ett antal uppmärksammade kriminalromaner utan hjältar och som kombinerade vardagsrealism och psykologisk iakttagelse med ofta skarp kritik av polis och rättssamhälle. John Bingham kunde i sin tur framhäva det skrämmande i polisens agerande gentemot misstänkta liksom osäkerheten i deras bedömning.²⁴

Cykelns början

Den svenska kriminallitteraturen utvecklas inom ramen för denna internationella process, där pusseldeckaren efterhand får ökad konkurrens av andra subgenrer. Samtidigt kan man se hur sådana drag som utmärker den svenska efterkrigsdeckaren och ger den

21 Porter, *The Pursuit of Crime*, s.44 inbegriper Chandler i en bred realistisk tradition. Knight, *Form and Ideology in Crime Fiction*, s.139, 163, talar däremot om ”quasi-objective prose” och hävdar Chandlers medelklassattityder. Grella ”The Hard-Boiled Detective Story”, s.118 menar att de hårdkokta författarna skrev ”romantic rather than realistic fiction”. Jag för en diskussion kring realismbegreppet i min ”H.-K. Rönblom – mellan realism och parodi”, http://lnu.se/polopoly_fs/1.24686!HumaNetten,%20Nr%2023,%20v%C3%A5ren%202009.pdf.

22 Martin Priestman, *Detective Fiction and Literature. The Figure on the Carpet*, MacMillan 1990.

23 Julian Symons, *Lilla mordboken*, s.211-229.

24 Julian Symons’ *Den 31 februari* (*The 31st of February*, 1950), Bokhuset 1981, och *Mordets färg* (*The Colour of Murder*, 1957), Berghs 1958, samt John Bingham’s *Inspektör Morgans dilemma* (*The Paton Street Case*, 1955), Berghs 1956, och *Mitt namn är...* (*My Name is Michael Sibley*, 1952), Berghs 1957, underströk samtliga riskerna för misstag och justitiemord.

en särskild prägel blir tydliga i några romaner, som kan sägas förebåda cykeln. Kjerstin Göransson-Ljungmans ofta prisade *27 sekundmeter snö* från 1939 berättar om hur ett antal skidturister finner sig isolerade i en fjällstuga, där sedan flera mord inträffar. Det är först och främst en mönstergill pusseldeckare i Agatha Christies anda, närmast jämförbar med den engelska författarinnans *Tio små negerpojkar* (*Ten Little Niggers*) som utkom i original samma år och som har ett likartat uppslag. Vad gäller gåtans konstruktion är *27 sekundmeter snö* överlägsen allt som den ganska fattiga svenska deckarmarknaden kunnat erbjuda tidigare på 30-talet och ger därmed en signal om hur högt de komplicerade intrigerna skulle värderas även hos Trenter och hans efterföljare. Men Göransson-Ljungmans roman visar dessutom hur dessa svenska deckare i viktiga avseenden kom att skilja sig ifrån de anglosaxiska.

I *Tio små negerpojkar* överskuggas Christies begränsade ambitioner att representera en verklighet av de krav som gåtan ställer och av det sensationella uppslaget – en självutnämnd bödel samlar ett antal människor som undgått sitt rättmätiga straff till en isolerad ö och mördar dem en efter en.²⁵ I *27 sekundmeter snö* har däremot balansen förskjutits. Mordmotivet har närmast sig det psykologiskt sannolika. Romanen utspelas i en miljö, den svenska fjällvärlden, som inte bara är nationaltypisk utan dessutom utnyttjas med större omsorg än vad man i allmänhet möter i tidigare pusseldeckare. Det sällskap som skeendet kretsar kring har utpräglad medelklasskaraktär med bl.a. läkare, teknologer och företagare. Aktörerna i *Tio små negerpojkar* hör däremot hemma främst inom högborgerligheten och dess tjänsteandar, som så ofta hos Christie och hennes rivaler. Hos Göransson-Ljungman får sedan gåtan sin lösning, inte via en övermänskligt begåvad detektiv à la Hercule Poirot utan genom en ytterst ordinär, t.o.m. smått alkoholiserad privatperson.

Det visar sig i Göransson-Ljungmans roman liksom i ett stort antal senare svenska deckare att mördaren är en kvinna. Hon har t.o.m. tagit livet av sin egen far för att rädda hans företag till sig själv. Familjerelaterat våld är ett vanligt motiv inom kriminallitteraturen, men framställs här i en extrem form som kan sägas understryka hur traditionella värden hotas i den samhällsutveckling som pågår. Mer eller mindre ambivalenta reaktioner inför den moderniseringsprocess, som initieras under trettioalet och som i synnerhet efter kriget resulterar i stora förskjutningar i det sociala mönstret, kommer också i fortsättningen att kunna utläsas i de svenska deckarna.

Några kritiska röster har ifrågasatt den vanliga uppfattningen att den anglosaxiska pusseldeckaren återställer ett tillstånd av harmoni och stabilitet, så snart brottslingen pekats ut, och menar istället att utredningen slutgiltigt stuckit hål på den förmenta idyllen ge-

25 George Grella talar i "The Formal Detective Story", s.101, om hur pusseldeckaren praktiserar "the specific literary realism of its major tradition (...) true to its stylized segment of life". Andra exempel där det likaledes handlar om att variera pusseldeckarens mönster utifrån ett spektakulärt men föga sannolikt uppslag möter man i bl.a. Christies *Korten på bordet* (*Cards on the Table*, 1936), Bonniers 1990, och *Ett mord annonseras* (*A Murder is Announced*, 1950), Bonniers 1983, eller Ngaio Marshs *Döden och den dansande betjänten* (*Death and the Dancing Footman*, 1941), Gebers 1947. En svensk efterkrigsdeckare som liknar dessa engelska romaner vad gäller långsökt intrig är Vic Sunesons *Ordet är mord*, 1958.

nom att visa vad alla inblandade har att dölja.²⁶ Samma resonemang är i än högre grad gångbart för de svenska författarna, där samhällsskildringen har ett bredare perspektiv och där återkommande själviska, svaga och i värsta fall mordiska figurer kan ses som representativa för sociala tendenser snarare än som undantag i ett annars välfungerande folkhem. Girighet och maktlystnad framstår då inte uteslutande som privata motiv, utan som tecken på en oroande utveckling.

Mot Göransson-Ljungmans pusseldeckare kan ställas Stieg Trenters *Som man ropar* från 1944, en spionroman som visar hur kriminalförfattarna kunde hämta inspiration från olika genrer. Händelserna spänner här över en rad miljöer på samma sätt som i Trenters romaner om Harry Friberg. Journalisten Jeje Andersson – redan namnet annonserar hans folkliga ursprung – får visa mod och handlingskraft i konfrontation med Gestapos agenter, dels i värmländska skogar, dels i ett Stockholm, där läsaren bl.a. upplever mord i spöktunneln på Gröna Lund, ett tidigt exempel på författarens förmåga att ladda välkända inslag i storstadslandskapet med spänning. Men romanen understryker också Trenters roll som förnyare i språkligt och berättartekniskt avseende. Till skillnad från Göransson-Ljungmans ganska tempofattiga och omständliga framställning har Trenter redan här funnit en balans mellan sådana avsnitt där fallet analyseras och sådana som istället är thrillerartade.²⁷ Hans dialog är rapp och fångar en talspråklig jargong, miljöbeskrivningarna förenar exakthet med den bildriktighet som blev författarens mest personliga drag. Till skillnad från pusseldeckarna, som i allmänhet iakttar distans till sina briljanta detektiver, är huvudpersonen här också berättare. Via det subjektiva, starkt emotionella perspektivet inbjuds läsaren att dela en vardaglig hjältes upplevelser av hotfulla situationer och hans förvirring inför de mysterier han möter. Samma grepp skulle återkomma både vad gäller Harry Friberg och Maria Langs Puck Bure.

Som man ropar kan också stå som exempel på hur världskriget kom att påverka olika populära genrer. Det har hävdats att fiktiva brott i svensk miljö ännu på 30-talet uppfattades som osannolika av en läsekrets, som istället föredrog de engelskspråkiga storheterna inom genren.²⁸ Trenter tilldelar t.o.m. Jeje Andersson rollen som deckarförfattare och låter honom ironiskt kommentera recensenternas råd att förlägga handlingen till Kina eller U.S.A.²⁹ Romanen blir på så sätt både en utmaning av kritiken och en indikation om hur skeendet på världsscenen hade förändrat svensk mentalitet.

26 Richard Alewyn, "Detektivromanens anatomi", i *Brott, kärlek, äventyr. Texter om populärlitteratur*, red. Dag Hedman, Studentlitteratur 1995, s.176; Pyrhönen, *Murder from an Academic Angle* s.59. Däremot ansluter sig Porter, *The Pursuit of Crime*, s.196, Cawelti, *Adventure, Mystery and Romance*, s.96, och Ernest Mandel, *Förtjusande mord*, Alfabet 1985, s.53, till den mera traditionella uppfattningen att detektivens ingripande återupprättar en hotad ordning.

27 En analys av de olikartade inslag som bl.a. kriminallitteraturen använder sig av återfinns i Johan Svedjedal, "Spänning och nyfikenhet som effekter av prosafiktionens temporalstruktur. En begreppsdiskussion", i *Brott, kärlek, äventyr. Texter om populärlitteratur*, red. Dag Hedman, Studentlitteratur, 1995.

28 Jörgen Elgström/Åke Runnquist, *Svensk mordbok*. Den svenska detektivromanens historia 1900-1950, Bokvännerna 1957, s.93.

29 Stieg Trenter, *Som man ropar* (1944), Bonniers 1948, s.162. Per Olaisens inledning, "En arkitekt och ett kriminalromanbygge", till Kjerstin Göransson-Ljungman, *27 sekundmeter snö* (1939), Bonniers 2001, s.6, citerar författarinnan som också hon säger sig ha blivit avrådd från att skriva en detektivroman i svensk miljö.

Om föreställningarna kring Sverige ännu under mellankrigstiden hade drag av idyll, kom dessa efterhand att ställas mot mörkare inslag. Per Olov Qvist har poängterat att det alltmer oroande världsläget redan åren omedelbart före 1939 medförde ett tydligt stämningsskifte i den svenska filmen.³⁰ Med kriget och den oavbrutna upplevelsen av överhängande hot följde sedan en rad filmer som hyllade försvarsvilja och fosterländska värden och samtidigt liksom myndigheter och press varnade för de inhemska spioner som dolde sina uppsåt bakom ett harmlöst yttre.³¹ Genombrottet för en svensk kriminallitteratur, en genre som exploaterade mänsklig fruktan och misstänksamhet men också gav försäkringar om det godas seger, bör på motsvarande sätt ses mot bakgrund av den dramatiska omsvängningen i tidsklimat.

Men Trenter kunde också anknyta till en internationell trend. Redan välkända deckarförfattare – Margery Allingham, Nicholas Blake, Michael Innes, t.o.m. Agatha Christie – satte sina etablerade detektiva hjältar i en slags beredskapstjänst där de fick ingripa mot den tyska fiendens agenter.³² Uppladdningen inför kriget hade dessutom medfört en renässans för den utpräglade spionromanen med sådana utövare som Eric Ambler, Geoffrey Household och Graham Greene, vars böcker också i flera fall blev föremål för filmatiseringar.³³ Än viktigare ter sig Alfred Hitchcocks filmer, som i likhet med bl.a. Amblers romaner gärna beskrev hur privatpersoner genom tillfälligheternas spel hamnar mitt i storpolitiskt laddade konflikter. Vad gäller *Som man ropar* framgår inspirationen från Hitchcock inte bara i enskilda episoder, utan även i en öppen anspelning.³⁴ Jeje Andersson har också släkttycke med de orädda, unga hjältar som uppträder i spionthrillers som *En dam försvinner*, 1938, och *Utrikeskorrespondenten*, 1940, och som i det senare fallet är just journalist till professionen.

Julian Symons, en av få som diskuterar världskrigets betydelse för kriminalromanen, har beskrivit det som en ”vattendelare” i genrens historia. Kriget tvingade författarna att inse att det existerade en annan värld, en där ”styrkan” istället för ”förnuftet” var det avgörande, och från denna brytpunkt utvecklas sedan nya typer av kriminallitteratur.³⁵ Stephen Knight menar att krigstidens nyhetsrapportering och dokumentärfilmer gynnade krav på realism och sannolikhet, som fick tidigare kriminalfiktions framstå som naiv, men framhäver dessutom en annan aspekt av förändringen. Den elitism och det kl-

30 Per Olov Qvist, *Folkhemmets bilder: modernisering, motstånd och mentalitet i den svenska 30-talsfilmen*, Arkiv 1995, s.470ff.

31 Jan Olsson, *Svensk spelfilm under andra världskriget*, Liber 1979.

32 Margery Allingham, *Syndapengar (Traitor's Purse)*, 1941, Bonniers 1943; Nicholas Blake, *Den femte kolonnen (The Smiler With a Knife)*, 1939, Spektra 1975; Michael Innes, *Över stock och sten (The Secret Vanguard)*, 1941, Spektra 1978; Agatha Christie, *Skospännet (One, Two, Buckle My shoe)*, 1940, Bonniers 1988.

33 Eric Ambler, *Dimitrios mask (The Mask of Dimitrios)*, 1939, Bonniers 1967, filmad av Jean Negulescu 1944; Geoffrey Household, *Attentat mot diktator (Rogue Male)*, 1939, Forum 1974, filmad av Fritz Lang under titeln *Man Hunt* 1941; Graham Greene, *Skräckens ministerium (The Ministry of Fear)*, 1943, Norstedts 1944, filmad likaledes av Lang 1944.

34 Trenter, *Som man ropar*, s.40. Inspirationen från Hitchcocks *En dam försvinner* ter sig också tydlig i en novell från 1947, ”Sista tåget från S:t Lazare”, i Stieg Trenter, *De döda fiskarna och andra spänningsberättelser*, Bonniers 2003.

35 Julian Symons, *Lilla mordboken*, s.176.

assamhälle som avspeglats i pusseldeckarna föråldrades i den period av social utjämning som inleddes med kriget.³⁶ Man kan i sammanhanget också betona hur västmaktspropagandan gärna återkom till hur kriget syftade till demokratins seger och framhöll den enskilde, enkle soldatens värde. Kriget förstärkte på så vis tendenser som etnologen Orvar Löfgren poängterar, ett ”intresse för den vardaglige medborgaren” och en ”demokratisering av kulturarvet”, som hade sin början i 30-talets amerikanska New Deal-politik och fick genomslag även i Sverige.³⁷

Utvecklingen avspeglas bl.a. i de folkligt förankrade, okomplicerat renhåriga hjältar som uppträder såväl i svensk 30-talsfilm som i samtida Hollywood-produkter.³⁸ Mörkare motiv inom populärkulturen blir sedan tydliga under efterkrigsåren. I den amerikanska kriminalfilmen följdes 30-talets ofta sedelärande berättelser om storstadsgangsterns uppgång och fall av vad som i efterhand kom att benämnas *film noir*, vars pessimism och intresse för människor i kris gärna har relaterats till kriget.³⁹ Även här försköts uppmärksamheten till mera vardagliga huvudpersoner, vars livsvillkor överensstämde väl med den breda publikens. Västernfilmen ersatte i allt högre grad matinéunderhållningens enkla, svart-vita personteckning med porträtt av psykologiskt sammansatta karaktärer med ett problematiskt förhållande till våldet, ibland med bakgrund i det amerikanska inbördeskrig som fick utgöra en fjärran spegel av nutiden.⁴⁰ Båda dessa genrer utnyttjades i fortsättningen till att bearbeta aktuella problem i det amerikanska samhället.

Några nyanseringar till bilden bör samtidigt göras. Vad gäller kriminallitteraturen medförde kriget varken någon plötslig och helt oförberedd eller någon totalt genomgripande förändring. Redan dessförinnan fanns alternativ till pusseldeckaren, som å andra sidan skulle komma att bevara en stor och trogen publik också långt efter 1945. Vad som däremot kan sägas, är att krigstidens politiska retorik liksom populärkulturens vilja att spegla upplevelsen av kriget, av den enkla människans hjälplöshet men också av hennes styrka och mod, stimulerade utvecklingen av fiktionstyper, som bättre svarade mot denna situation än pusseldeckarens berättelser om enstaka geniala individers kontroll över mordproblem i exklusiv överklassmiljö.

Repertoaren

I efterkrigstidens svenska kriminallitteratur fungerar pusseldeckaren generellt som en utgångspunkt. Läsaren ställs inför ett komplicerat mysterium, antalet misstänkta är begränsat, undersökningen genomförs av en detektiv som gärna återkommer i en serie av författarens romaner, olika hypoteser diskuteras under handlingens gång, och till sist

36 Knight, *Form and Ideology in Crime Fiction*, s.168f.

37 Orvar Löfgren, ”Nationella arenor”, i Billy Ehn / Jonas Frykman / Orvar Löfgren, *Försvenskningen av Sverige*. Det nationellas förvandlingar, Natur & Kultur 1993, s.70.

38 Se Quist, *Folkhemmets bilder*, s.411ff. Vad gäller amerikansk film avser jag t.ex. Frank Capras *Mr Deeds Goes to Town (En gentleman i stan)*, 1936, och *Mr Smith Goes to Washington (Mr Smith i Washington)*, 1939, med Gary Cooper respektive James Stewart i huvudrollerna.

39 Se t.ex. Frank Krutnik, *In a Lonely Street. Film Noir, Genre, Masculinity*, Routledge, 1991, s.56ff.

40 Richard Slotkin, *Gunfighter Nation. The Myth of the Frontier in Twentieth-Century America*, University of Oklahoma Press 1998, s. 328ff; Michael Coyne, *The Crowded Prairie. American National Identity in the Hollywood Western*, I.B. Tauris 2008, s.33.

presenteras en lösning som i bästa fall är både överraskande och någorlunda rimlig. Såväl Trenter som Lang och Rönlom håller genomgående fast vid denna modell och detsamma gäller sådana som Arne Stigson, Helena Poloni och 50-talets Kerstin Ekman. Även Vic Suneson, som tydligt attraheras av andra alternativ, är i grund och botten anhängare av samma mönster.

Att beskriva periodens svenska författare som ensidigt beroende av pusseldeckarens förebild ter sig å andra sidan missvisande.⁴¹ Alla de ledande svenska företrädarna åstadkommer egna varianter, hybridformer som i hög grad understryker efterkrigstidens vilja till förnyelse av genren. Trenter ersätter pusseldeckarens konventionella begränsning till en enstaka plats och social miljö med en mera dynamisk modell, som söker fånga den moderna storstadens livfullhet, och använder gärna thrillerartade grepp. Hos Maria Lang förenas gåtan med ingredienser från skräckberättelsen och dessutom med en tidstypisk, freudianskt färgad ambition att ge inblick i brottslingens psyke och förståelse för dennes drivkrafter. Suneson kombinerar pusslandet med inslag både från polisromanen och den psykologiska thrillern, och experimenterar i några deckare med metafictionella konstruktioner eller med filmiskt inspirerad narration. H.-K. Rönlom infogar å sin sida undersökningen av brottet i en samhällskritiskt och satiriskt tillspetsad skildring av folkhemmets landsortsmiljöer.

Med Rönlom fullföljs också det närmande till realismens tekniker som präglar hela cykeln. Trenter, Suneson och Lang visar i varierande grad ett intresse för konkreta, fysiska miljöer som går utöver vad gåtan kräver, deras sociala horisont är bredare än pusseldeckarens, och de ställer vardagliga figurer i centrum. Hos Rönlom framstår dessutom karaktärerna som representativa för de sociala krafter som agerar inom samhällets ram på ett sätt som direkt erinrar om traditionell realism.⁴²

Att arvet från pusseldeckaren ändå har sådan tyngd beror först och främst på att författare som Christie, Queen och Carr vid tiden för Trenters genombrott har en kommersiellt stark ställning som de skall behålla ända in på sextiotalet. De blir också flitigt översatta, Christie med inte mindre än nitton böcker 1935-45 och med ytterligare tjugoen 1946-60. Pusseldeckaren har dessutom, sina vedersakare till trots, en viss kulturell status. Upphovsman är den höglitteräre klassikern Poe, under tidigt 1900-tal fanns bland dess utövare G.K. Chesterton och E.C. Bentley, båda etablerade på den brittiska litterära arenan, och under mellankrigstiden hade bl.a. universitetsprofessorerna Cecil Day Lewis och J.I.M. Stewart haft framgång inom genren, då under pseudonymerna Nicholas Blake respektive Michael Innes.

Man har ibland talat om en strävan att ”kultivera detektivromanen”, och det är utan tvekan så att pusseldeckarens utveckling måste ses i relation till en enklare typ av krimi-

41 Ett mycket starkt beroende av den anglosaxiska pusseldeckaren betonas av såväl Lena Persson ”Den klufvna ormen. och dess efterföljare. Om kvinnligt deckarförfattande”, i *Kvinnornas litteraturhistoria, del 2*, red. Ingrid Holmquist och Ebba Witt-Brattström, Författarförlaget 1983, s.388f, som Lars Wendelius, *Rationalitet och kaos. Nedslag i svensk kriminalfiktions efter 1965*, Gidlunds 1999, s.46, och Sara Kärrholm, *Konsten att lägga pussel*, s.7f.

42 Se t.ex. Erich Auerbach, *Mimesis. Verklighetsframställningen i den västerländska litteraturen*, Bonniers 1998, s. 513, och Carlsson, ”H.-K. Rönlom – mellan realism och parodi”.

nallitteratur.⁴³ Inte minst bannlystes sådana inslag som gärna begagnades av bl.a. den produktive Edgar Wallace – överdriven skottlossning, lönngångar, maskeringar, internationella ligor.⁴⁴ Elgström och Runnquist menar i *Svensk mordbok* från 1957, att Trenter inte bara inledde ett ekonomiskt uppsving för deckarbranschen, utan dessutom lyfte genren till ”en ny nivå”, bl.a. genom att rensa ut sådana effekter som var oförenliga med pusseldeckarens kodex, men som fortfarande präglade en del av hans föregångare under svenskt trettiotal.⁴⁵ Som jag redan betonat måste man samtidigt understryka Trenters inspiration från thrillern sådan som den företrädde av bl.a. Hitchcock.

Av de författare som var stilbildande inom andra varianter av kriminalromanen var vid krigsslutet Dashiell Hammett översatt till svenska med en titel och Georges Simenon med några få, men i båda fallen så långt tillbaka som i trettiotalets början. Raymond Chandler utgavs på svenska först 1947. Då Elgströms, LaCours och Runnquists *Mord i biblioteket* 1961 gav en första omfattande beskrivning på svenska av den internationella genrehistorien, behandlades visserligen dessa tre förnyare med respekt, men då snarast som individuella fenomen. Utvecklingen inom de subgenrer de inspirerat och som under femtiotalet blivit allt viktigare – polisromanen och den hårdkokta deckaren – hanterades däremot relativt summariskt. Bilden av Chandlers efterföljare var med några undantag starkt kritisk. Den hårdkokta deckaren hade då sedan slutet av fyrtiotalet lanserats i ett antal svenska kioskserier, avsevärt billigare än originalutgåvorna av sådana som Christie och Carr, och, inte minst via den storsäljande Mickey Spillane, hunnit få gediget dåligt rykte på grund av sin förment våldsspekulativa karaktär. Satiriska porträtt av genrens publik återfinns också hos såväl Suneson och Lang som H.-K. Rönblom.⁴⁶ Spillane och hans många konkurrenter tilldelades nu samma roll som tidigare Edgar Wallace, d.v.s. som den negativa motbild som kunde stärka självkänslan såväl hos de förment ”kultiverade” deckarförfattarna som hos deras läsekrets. Just behovet att avgränsa sig mot vad man uppfattade som genrens föraktade undervegetation framstår för mig som den överordnade strategin för dessa författare. Att t.ex. Rönblom och Lang liksom en rad engelska företrädare för pusseldeckaren framförallt skulle haft ambitionen att närma sig högkulturen och den ”seriösa” litteraturen ter sig däremot tveksamt.⁴⁷

Man skulle naturligtvis kunna peka på att den svenska kriminaliteten inte hade hunnit bli ett samhällsproblem av samma dignitet som den amerikanska och att den hårdkokta deckarens motivkrets därför hade svårt att vinna trovärdighet på svensk botten. Det är värt att lägga märke till att den svenska kriminalromanen formas under slutfasen av en period, då, som Robert Andersson och Roddy Nilsson skriver, ”brottsligheten

43 Elgström, LaCour och Runnquist, *Mord i biblioteket* s.93.

44 Se t.ex. Sayers, ”Aristotle on Detective Fiction”, s.25.

45 Elgström och Runnquist, *Svensk mordbok*, s.127. Exempel på sådana effekter som Elgström och Runnquist avser finner man bl.a. i Sture Appelberg, *De döda skeppens vik*, Saxon & Lindström 1933.

46 Vic Suneson, *Och häcken växte*, Gebers 1955, s.205; Maria Lang, *Mörkögda augustinatt* (1956), Vingförlaget 1959, s.43; H.K. Rönblom, *Höstvind och djupa vatten* (1955), Bra Böcker 1976, s.117f.

47 Jag hänvisar här till min artikel ”H.-K. Rönblom – mellan realism och parodi”, där jag diskuterar framförallt de antaganden i denna riktning som görs i Jim Collins, *Uncommon Cultures. Popular Culture and Post-Modernism*, Routledge 1989, och Magnus Persson, *Kampen mellan högt och lågt. Studier i den sena nittonhundratalsromanens förhållande till masskulturen och moderniteten*, Symposium 2002.

förmodligen låg på den lägsta nivån någonsin”.⁴⁸ Efterkrigsdeckarnas koncentration på fiktiva brott inom medel- och överklassen kan i viss mån förklaras med att den reella kriminaliteten inte var särskilt uppseendeväckande och inte påkallade författarnas intresse på samma sätt som senare. Samtidigt kan man se hur Trenter i *Ristat i sten*, 1952, använder inslag som är bekanta från hans tidigare romaner, men accentuerar dem så att närheten till Chandler blir påfallande. Bilfärderna i högt tempo inom och utanför storstaden tar större plats, Friberg blir djävare i sin framtoning och inte minst i mötet med erotiskt lockande damer, brottsligheten är inte längre resultatet av en enskild gärningsman utan av en kriminell liga.⁴⁹ Romanen blir emellertid ett undantag i Trenters produktion. En mera konsekvent anhängare till det hårdkokta mönstret är Anders Jonason, vars tre 50-talsromaner framförallt utmärker sig stilistiskt med exempel både på Hammetts objektiva ”kamerateknik” och på slagkraftiga ironier i Chandlers anda. Stockholmskildringen rymmer bilder av småkriminalitet såväl som av den omoral som går hand i hand med rikedom. Å andra sidan är våldsinslagen nedtonade i jämförelse med de amerikanska föregångarna. *Mördaren kommer strax*, 1956, ter sig delvis som en ironisk lek med den hårdkokta deckarens högdramatiska motiv – vad som förväntas vara mord är i själva verket självmord; en utpressningshistoria bygger enbart på en bluff; ett mordförsök på en miljonärsdotter avbryts då gärningsmannen grips av betänkligheter.

Vic Suneson framstår i efterhand som den som försökte etablera en svensk variant av polisromanen. Men hos Suneson finner man inte Simenons intresse för hur sociala villkor präglar mänskligt handlande eller det fokus på polisernas vardagliga arbete och inbördes relationer som visar sig hos den mönsterbildande Ed McBain från 50-talets mitt. Den tidiga *I dimma dold*, 1951, låter enbart ana poliskollektivet bakom kommissarien Kjell Myhrman, och först efterhand i romanserien befolkas detta med namngivna aktörer, då som företrädare för en ideal arbetsgemenskap snarare än för en yrkeskår ständigt pressad av sina uppgifter. Istället är det som konstruktör av intriger och gåtor – ”en illistig komplikatör” – Suneson lovordas i Elgströms och Runnquists *Svensk mordbok*.⁵⁰ Polismän som Myhrman och hans efterträdare O.P. Nilsson fungerar liksom hos en del anglosaxiska mellankrigsförfattare snarast som ersättare till de privata detektiver, som annars tilldelades uppgiften som problemlösare.

Sunesons *Fäll inga tårar*, 1953, utgör å andra sidan ett enstaka svenskt exempel på den s.k. inverterade kriminalromanen, som vid denna tid företräds av namn som Cornell Woolrich och Patricia Highsmith, och där vi från början har kunskap om mördarens identitet. Men betecknande nog blir Suneson också i den romanen pusseltraditionen trogen genom att fram till slutet hemlighålla förövaren bakom ett annat brott. Både i *Fäll inga tårar* och i *I dimma dold* är Suneson dessutom påfallande inspirerad av amerikansk *film noir* och låter läsaren omväxlande följa polisdetektiven och den jagade, ångestladdade människan. Liksom Arne Stigsons *Den resandes ensak*, 1957, om hur en man efterlyst för mord själv försöker finna den verkliga förövaren, kan romanerna på så sätt också anknytas till den breda kategorin av ”psykologiska thrillers”. Även Inga Theland-

48 Robert Andersson och Roddy Nilsson, *Svensk kriminalpolitik*, Liber 2009, s.87.

49 För en ingående analys av denna Trenter-roman, se Kärholm, *Konsten att lägga pussel*.

50 Elgström och Runnquist, *Svensk mordbok*, s.139.

ers *Skuggan över Ninns hus*, 1956, en berättelse om en rik kvinnas växande fruktan för att någon i familjen vill hennes död, kan räknas till samma grupp. Thelanders roman och i än högre grad Sunesons *Och häcken växte*, 1955, med dess tydliga inspiration från George Cukors filmsuccé *Gasljus* från 1944 exploaterar båda sådana motiv kring utsatta kvinnors rädsla, som bl.a. Helen Hanson hänfört till en cykel av ”female gothic” inom skönlitteratur och film under krigsåren.⁵¹ Trenter ger fler exempel då han på 50-talet låter en serie av unga och uppskrämda damer dela huvudrollen med Harry Friberg. Och framförallt utnyttjar Maria Lang likartade stämninglägen, då hon gärna försätter sin hjältinginna Puck Bure i kuslig närhet av brottslingen och dennes dåd.

Vad som helt saknas i den svenska repertoaren är några försök att ifrågasätta polisens eller de rättsvårdande myndigheternas hantering av kriminalitet. Chandlers porträtt av korrumpade och brutala polismän har ingen motsvarighet hos Anders Jonason. H.-K. Rönblom kan i *Tala om rep*, 1958, antyda att även polisen drabbas av tillfällig blindhet i sin hänsyn till den lokala makten, men hans kritik ter sig på just denna punkt utomordentligt mild i jämförelse med vad som möter hos Chandler eller Julian Symons. De utredarnas felslut som tydliggörs i ett par svenska deckare – Sunesons *Fäll inga tårar* och Rönbloms *Bok över obefintliga*, 1962 – leder typiskt nog aldrig till skada för oskyldiga. Något av det mest karaktäristiska för hela cykeln är istället den tilltro till lag och ordning som präglar texterna – och detta i en period när en intensiv debatt kring rättsröta pågick och föranledde stark kritik mot myndigheter i samband med flera omskrivna ”af-färer”. De svenska efterkrigsdeckarnas skygghet för det kontroversiella blir här tydlig. Författarna tangerar gärna samhällsproblem och oroar med sina exempel på mänsklig omoral, men i sista hand undviker de att bryta sig ut ur den populära underhållningens ramar.

Miljöerna

Dennis Porter har betonat hur pusseldeckaren och den hårdkokta deckaren också skiljer sig vad gäller geografiska och sociala miljöer av nationell karaktär. Mot det engelska adelsgodset eller den idylliska byn står den amerikanska storstaden som en arena av helt annan karaktär, förknippad med starka sociala konflikter och mänskligt främlingskap.⁵² På motsvarande sätt använder den svenska efterkrigsdeckaren ett brett spektrum av olika, representativa eller redan välbekanta, inhemska miljöer och brottshistorierna är hårt knutna till svenska aktörer och svenska förhållanden.

Med efterkrigstiden inleds den inventering av det svenska landskapet, som drivits till en form av specialisering i dagens kriminallitteratur och där en rad författare numera bokat in en egen lokalitet för sina romaner. Trenter blir mönsterbildande med sina stockholmsskildringar, där Harry Friberg placeras i samma täta relation till storstadslands-

51 Helen Hanson, *Hollywood Heroines. Women in Film Noir and the Female Gothic Film*, I.B. Tauris 2007.

52 Porter, *The Pursuit of Crime*, s.189ff. Martin Priestman, *Detective Fiction and Literature*, s.170, kritiserar dock ensidigheten i en sådan bild och pekar istället på en växelverkan över nationsgränserna. Beundran för andra kulturers versioner av genren sägs då ha stimulerat till en förnyelse inom den egna nationen..

kapet som Doyles, Chandlers och Simenons detektiver i förhållande till London, Los Angeles och Paris. Vic Suneson och Anders Jonason följer Trenter i spåren, om än på en sakligare, mindre stämningsmättad nivå, utan föregångarens ambition att suggerera stark spänning kring olika lokaliteter i huvudstadens topografi. Båda använder sig dessutom, Jonason mera marginellt, av sådana svenska fritids- och semester mål som fjällhotellet och skärgården, det senare en miljö som förekommer även i Trenters *Aldrig Näcken*, 1953. Lang, Rönblom, Arne Stigson, Helena Poloni och Kerstin Ekman vidgar repertoaren ytterligare till små och medelstora städer, brukssamhällen, badorter och landsbygdens prästgårdar, sommarstugor och pensionat. Orterna har oftast fiktiva namn, men beskrivs vad gäller yttre miljö och social sammansättning på ett sätt som understryker deras svenska karaktär. Dessutom finner man hos några författare ett intresse för olika folkliga evenemang och typiska inslag i den nationella kulturen. Hos Kerstin Göransson-Ljungman sker en serie mord under en folkparksturné med ett lustspel. Arne Stigsons tre romaner kretsar kring en allsvensk fotbollsmatch, en båtfärd på Göta kanal och ett militärt repmöte. Hos H.-K. Rönblom återfinns bl.a. midsommarfesten, logdanssen, musikstunden i godtemplarlogen och byamötet under skollärares ledning.

Inga Thelander och Stieg Trenter gör utflykter till Italien i några romaner och ger i Trenters fall upphov till beskrivningar av en främmande och lätt exotisk kultur i ett förälskat tonläge, som kan erinra om Evert Taubes samtida prosa. För intrigens del spelar emellertid denna internationella bakgrund ingen som helst roll. Karaktäristiskt för hela perioden är istället den ihärdiga energi med vilken romanerna utpekar det onda som hemmahörande inom Sveriges gränser. I det fåtal texter, framförallt hos Suneson, där handlingen kompliceras av figurer med utländsk bakgrund, blir skulden till sist ändå fixerad inom ramen för den egna kulturen. *Ordet är mord*, 1958, har en egendomligt påhängd bihistoria om uppgörelsen mellan två bröder från det kommunistiska Ungern. Enbart indirekt har den betydelse för mordet och för demaskeringen av dess äktsvenska föröväre. *Fäll inga tårar* ger det tydligaste exemplet på destruktivt utländskt inflytande över svenskt samhälle, förkroppsligat framförallt i en narkotikaliga med rötter i USA – men vars ledare har finlandssvenskt ursprung. I *Och häcken växte* visar sig mördaren ha ett förflutet som krigsförbrytare i Baltikum, men är samtidigt svensk till börd. Till dessa kommer Arne Stigsons *Spel över dödlinje*, 1955, där den skyldige har sina rötter i krigstidens Europa, men å andra sidan har blivit föremål för utpressning av en svensk. Trenters *Dockan från Samarkand*, 1959, antyder inledningsvis internationella förvecklingar via en sovjetvänlig fredsorganisation, men avslutas typiskt nog med ännu ett avslöjande av en inhemsk gärningsman.

Bilden kontrasterar starkt mot den som Per Olov Qvist har gett av den svenska trettioårsfilmen, dess befrämjande av ”ett etnocentriskt tänkande”, och dess återkommande tendenser att stöta ut och marginalisera det icke-svenska och främmande.⁵³ Skurkarna i flera av de mera uppmärksammade svenska deckarna från samma decennium visar sig också ha sin bakgrund i USA.⁵⁴ Efter kriget markerar kriminallitteraturen däremot

53 Qvist, *Folkhemmens bilder*, s.288ff, 427ff.

54 Appelberg, *De döda skeppens vik*; Torsten Granberg, *Gåtan på Granliden* (1936), Bonniers 2002.

en strävan att beskriva brottslighet uteslutande i dess närhet till det egna samhällets utveckling – men undviker samtidigt att på traditionellt sätt diskutera vad ”svenskhet” skulle kunna tänkas stå för. Det är en ambivalens inför det nationella som kan ses mot bakgrund av hur historikern Alf W. Johansson uppfattar den svenska efterkrigstiden. Efter världskrigets tunga erfarenheter vände man sig bort från nationalismens hyllningar av det förflutna och knöt istället svensk nationell identitet till moderniteten.⁵⁵ Efterkrigsdeckaren ter sig då som ett inslag i den aldrig särskilt högljudda, men ständigt pågående svenska diskussionen om det moderna samhällets utveckling, dess försök att omdefiniera ”den föreställda gemenskapen”. I berättelserna om brott beskriver texterna fruktan för och följderna av normöverträdelser i det samhälle som nu växer fram, de framhäver frestelser och prövningar för nutidsmänniskan, belyser ibland frågor av direkt aktualitet för läsarna, de dömer men kan också tillhandahålla goda exempel.

Det ointresse för omvärldens påverkan som romanerna visar utesluter för den skull inte att det kalla krigets stämningar kan ha bidragit till kriminallitteraturens framgång under fyrtio- och femtiotalet, något som Sara Kärrholm betonar. Men det uppseendeväckande är att terrorbalansens permanenta hot och det uppskruvade tonläget stormakterna emellan har avsatt så få spår i samtidens deckare.⁵⁶ Romanernas fokusering på det nationella är ett mått på styrkan i dåtidens föreställningar om Sveriges möjligheter att bygga en egen typ av samhälle – ”folkhemmet”, ”välfärdsstaten”, ”den svenska modellen” – men också ett uttryck för författarnas vilja att anknyta till det offentliga samtalet om modernitetens löften och fallgropar.

Påfallande är samtidigt hur dessa efterkrigsdeckare undviker ställningstaganden av partipolitisk art. Trenters *Tiga är silver*, 1955, framstår som ett undantag. Det hotade kulturarvet återkommer som motiv hos författaren, men ställs här på sin spets.⁵⁷ Romanen handlar om hur 50-talets arvsskatter, genomförda av en socialdemokratiskt dominerad regering, undergräver möjligheterna att bevara en adelsegendom intakt. Ägarfamiljen och den ärevördiga herrgården, tydligt omfattade av författarens sympatier, trängs desutom av framväxande hyreshusbebyggelse som ytterligare ett angrepp från det moderna samhället. ”Staten” – med versal – betecknas av Harry Friberg som ”rövaren” och ter sig medskyldig till den serie av brott som följer med familjens försök att rädda sin egendom.⁵⁸ Det hindrar inte att personerna även här straffas och belönas alltefter sin moraliska halt på samma sätt som i så gott som alla cykelns romaner.

Författarnas distans till det politiska fältet kan tolkas som tecken på en tidsanda, där ideologierna ofta betecknades som döende eller redan avlidna. Men kriminallitteraturen har av tradition sällan innehållit inslag av uttalat politisk karaktär. Genren ger i och för sig exempel både på bekräftelse av den bestående ordningen och på kritik mot samhället, men den ideologi som då kan utläsas ur texterna förmedlas – liksom i det mesta av

55 Alf W. Johansson, ”Inledning. Svensk nationalism och identitet efter andra världskriget”, i *Vad är Sverige? Röster om svensk nationell identitet*, red. Alf W. Johansson, Prisma 2001. En liknande bild ger Orvar Löfgren, ”Nationella arenor”.

56 Kärrholm, *Konsten att lägga pussel*.

57 Se Ulf Carlsson, ”Stieg Trenter – genren och samtiden”, i http://lnu.se/polopoly_fs/1.25990!HumaNetten,%20Nr%2016,%20v%C3%A5ren%202005.pdf.

58 Stieg Trenter, *Tiga är silver*, Bonniers 1955, s.278.

annan skönlitteratur – framförallt på indirekt väg, via t.ex. karaktärgestaltning eller ”naturalisering”, d.v.s. den framställning av sociala relationer som får dem att framstå som självklara och bortom historisk förändring. Man kan dessutom än en gång peka på att populärkulturens ambitioner att finna en bred publik medför en försiktighet med vad som kan uppfattas som tendentiöst eller som störande i relation till läsarnas förväntningar. Ett samtida undantag är den extrema antikommunism som odlades av den hårdkokte Mickey Spillane och som snarast fungerar som ett symptom på det politiska klimatet i maccarthyismens USA. I Sverige finner man, det kalla kriget till trots, inget av samma art och överhuvudtaget bara några få romaner där kommunismen berörs, ibland förlöjligande, vid ett tillfälle hos Lang som utslag av ungdomlig omognad, men aldrig som ett överhängande hot mot samhället.⁵⁹

Efterkrigsdeckaren ter sig i viktiga avseenden som ett ideologiskt relativt enhetligt fenomen. Med tanke på dess påfallande medelklasscentrering och brist på kritik av samhällets institutioner och genusordning skulle man kunna se den som bestämd av samtidens dominerande föreställningar, ett exempel på ideologisk bekräftelse av det rådande systemet. Samtidigt växlar bilden av det svenska folkhemmet hos de ledande författarna.⁶⁰ De motstridiga tendenser som här uppträder gör att romanerna inte kan reduceras till enbart ett uttryck för den ideologiska samsyn man gärna uppfattat som typisk för 50-talets Sverige. Variationerna belyser istället de spänningar som trots allt rymdes inom ramen för en stark värdegemenskap.

Trenter kan visserligen lufta kritik av den moderna utvecklingen och av sedeslösheten i dess spår men framförallt låter han Harry Friberg förkroppsliga en starkt optimistisk framtidssyn och en förmåga till mänskliga kontakter över klassgränserna. Hos Lang är brottets ursprung oftast av utpräglat privat karaktär, hemmahörande i det förflutnas familjehistorier, medan nuet däremot erbjuder en social gemenskap där samhällshierarkin ter sig oproblematiserad. Hos den tidige Suneson, författaren till bl.a. *Fäll inga tårar*, mörknar bilden. Poliserna framstår då som vakthundar i ett samhälle, där den goda moralen är satt på undantag. Efterhand ställs emellertid just poliskollektivet i centrum och därmed också en positiv bild av arbetsglädje och lojalitet. Genom Rönbloms skeptiska blick till sist kännetecknas folkhemmet av social prestigelystnad och av klasskrankor som enbart obetydligt rubbats av utvecklingen. Människans svaga natur är här till synes alltid densamma, något betryggande utöver huvudpersonen Paul Kennets envisa sökande efter sanningen erbjuder knappast dessa romaner.

Skillnaderna mellan t.ex. Trenters optimism och Rönbloms illusionslöshet kan sägas spegla den kluvna inställning till klassamhället som är typisk för perioden – å ena sidan

59 Inslaget hör hemma i Maria Lang, *Tragedi på en lantkyrkogård*, och diskuteras i min artikel ”Maria Lang – idyll och ideologi”, http://lnu.se/polopoly_fs/1.25988!HumaNetten,%20Nr%2018,%20v%C3%A5ren%202006.pdf.

60 Terry Eagleton har betonat att litterärt-estetiska och politiskt-ideologiska krav kan strida mot varandra inom en text. Se bl.a. Terry Eagleton, ”Form and Ideology in the Anglo-Irish Novel”, *Heathcliff and the Great Hunger. Studies in Irish Culture*, Verso 1995. Jag diskuterar hur Eagleton använder ideologibegreppet i ”Stieg Trenter – genren och samtiden”. Trenter och Lang illustrerar båda hans resonemang – mot genrens strävan att uppamma fruktan och mistro står inslag som istället ter sig ideologiskt bekräftande gentemot det rådande samhällssystemet.

fanns en stark övertygelse att den moderna utvecklingen var på väg att utplåna gamla hierarkiska mönster och ge varje individ den möjlighet han förtjänade, å den andra organiserades människor i hög grad utifrån sin klasstillhörighet och iakttog i vardagen fortfarande de riter och gester som markerar klasskillnad. Trenters medelklasshjärte Friberg kom också att snarast bli en företrädare för det ”normala” eller allmänmänniska, medan Rönbloms karaktärer genomgående präglas av sin sociala position.⁶¹

Romanerna hade sitt fokus på tydligt avgränsade sociala skikt. Högborgerligheten hade ständigt tilldragit sig genrens intresse i kraft av sin ekonomiska position och de konflikter inom familjens och släktens ram som rikedom kunde antas stimulera till. Den uppåtsträvande medelklassen uppfattades som förebildlig i folkhemmets utveckling, både ifråga om social ambition och vad gällde sådana privatlivets aspekter som familjemönster, bostäder och hygien. Framförallt via huvudpersonerna kom den att ställas i centrum i den svenska efterkrigsdeckaren i betydligt högre grad än vad som sker inom de anglosaxiska pusseldeckarna med deras svaghet för aristokratiska miljöer och tilltro till en nedärvd klassordning.⁶² Den orientering mot en medelklasspublik som man gärna sett som kännetecknande för kriminallitteraturen generellt blir på så sätt ovanligt tydlig med dessa svenska författare.⁶³

Samhällsförändringarna efter världskrigets slut medförde stora förbättringar för folkflertalet vad gällde standard, trygghet och möjligheter till socialt avancemang, men också att traditionella sektorer blev hårt trängda och nedärvda värderingar upplevdes som hotade. De negativa reaktionerna blev särskilt tydliga på landsbygden i samband med jordbrukets rationalisering och artikulerades i åtskilligt av samtida litteratur och film.⁶⁴ Kriminalromanerna kan på motsvarande sätt sägas exploatera en ambivalens inför framtiden som fanns också hos den medelklass, som generellt gynnades av moderniseringsprocessen och ansågs väl anpassad till dess krav, men samtidigt hade anledning oroas av strukturomvandling, tilltagande konkurrens och – inte minst – de uttryck för

---

61 Dubbelheten i förhållande till samhällets klasser diskuteras i Henrik Berggren, *Underbara dagar framför oss. En biografi över Olof Palme*, Norstedts 2010, t.ex. s.247. Se dessutom Jonas Frykman och Orvar Löfgren ”På väg – bilder av kultur och klass”.

62 Frykman och Löfgren, ”På väg – bilder av kultur och klass”, s.20, 60; Qvist, *Folkhemmets bilder*, s.289. Heta Pyrhönen, *Mayhem and Murder. Narrative and Moral Problems in the Detective Story*, University of Toronto 1999, s.209ff, understryker en spänning i Agatha Christies romaner mellan å ena sidan tilltron till ett stabilt hierarkiskt samhällsmönster, å den andra den individualism och sociala rörlighet som en medelklassideologi hyllar. Mandel, *Förtjusande mord*, s.39, betonar att pusseldeckaren präglas av konservatism och längtan tillbaka till den ordning som rått före första världskrigets katastrofer. Grella, ”The Formal Detective Novel”, s.101f, ger en likartad bild.

63 Föreställningen att kriminallitteraturen riktat sig till och haft sin största publik inom medelklassen har i enstaka fall kunnat byggas på spridda empiriska observationer, se t.ex. R. Austin Freeman, ”Detektivromanen som skön konst”, i *Meningar om mord. 15 uppsatser om deckare, deckarförfattare och deckarhjältar*, red. Jan Broberg, Bo Cavefors bokförlag 1968. Vanligare är dock att man utgått från analys av texterna. Knight, *Form and Ideology in Crime Fiction*, hävdar att såväl Doyle som Christie och Chandler bekräftar olika former av medelklassideologi.

64 Se t.ex. Per Olov Qvist, *Jorden är vår arvedel: landsbygden i svensk spelfilm 1940-1959*, Filmhäftet 1986.

moralupplösning som deckarförfattarna betonade med sina berättelser om våld, otrohet och obegränsad girighet.⁶⁵

Bondeklassen har däremot bara någon enstaka företrädare i det centrala persongalleriet, i Langs *Mörkögda augustinatt*, 1956. Spänningen mellan stad och landsbygd berörs endast i Rönbloms *Bok över obefintliga*, där den by som är centrum för skeendet är på väg att utplånas av den framskridande moderniteten. Herrgården, motsvarigheten till de adelsgods dit Christie och andra gärna förlägger sina brottsgåtor, förekommer ytterst sparsamt, i Trenters redan omnämnda *Tiga är silver* och i Langs *Rosor kyssar och döden*, 1953. Miljön kan ha bedömts som alltför sliten och klichéartad, men också som utan den sociala dynamik som tydligt skiljer de svenska kriminalromanerna från de engelska. Langs berättelse slutar i klassförsoningens tecken, då dottern på herrgården finner sin kärlek i en folkskollärare av påstådd tattersläkt. Det är den enda romanen i mitt underlag som ger tydligt exempel på en typ av upplösning, som däremot var vanlig i 30-talets svenska populärkultur och där representanter för polära klasspositioner får mötas i happy end.⁶⁶ Intresset har nu istället förskjutits till konflikter inom samhällets mittgrupper.

Städernas och brukssamhällenas arbetarklass fungerar i bl.a. Stigsons *Spel över dödlinje* snarast som staffage för att ge bredd åt samhällspanoramats, men saknar betydelse för intrigen. Möjligen kan man hos Trenter spåra en ambition att vidga genrens repertoar, då han i slutet av 50-talet placerar mordgåtor på industrigolvet i Gustavsbergs porslinstillverkning och i Postens centralkontor. De båda romanerna, *Springaren*, 1958, och *Dockan till Samarkand*, ter sig emellertid mest som försök att ytterligare variera stockholmskildringen inom ramen för ett gammalt recept. Medan Rönblom utnyttjar glasbruksmiljön i sin *Skratta Pajazzo*, 1956, till att belysa industrins arbetsvillkor och mänskliga relationer, märks hos Trenter ingen motsvarande ambition. Det är överhuvudtaget endast hos Rönblom som klassmotsättningar i det svenska samhället kommer tydligt till synes och som karaktärer ur arbetarklassen tilldelas de tunga rollerna som mördare eller mordoffer. Samma författare låter också arbetarrörelsens organisationer framträda på scenen i de kommunala maktstrider som skildras och visar hur dess representanter avancerar till samhällstoppen och till allianser med den gamla eliten. Å andra sidan blir Rönbloms förkärlek för karikatyr särskilt påfallande i hans figurer från arbetarklassen och understryker hur de först som sist är formade utifrån en social distans.

Specifika yrkesmiljöer hade inom pusseldeckaren använts av bl.a. Dorothy Sayers och Rex Stout, som låter företaget avgränsa en krets av misstänkta och samtidigt ger läsaren inblickar i en värld av egen karaktär. Rönbloms *Döden i grytan*, 1957, är ett gott exempel på hur författaren förvaltar realismens omsorg om miljöskildring, i det här fallet med inriktning mot tidningsredaktionen, en arbetsplats han var personligt förtrogen med. Samma arena återkommer både i Trenters *Eld i håg*, 1949, och i Jonasons *Mord med mera*, 1953, men i första hand som utgångspunkt för vidare utflykter i storstaden. Möjligheten att utnyttja ett sociologiskt perspektiv på karaktärerna snarare än ett traditio-

65 Se Frykman och Löfgren, "På väg – bilder av kultur och klass", s.75ff.

66 Qvist, *Folkhemmets bilder*, bl.a. s.296 ff.

nellt moraliskt eller psykologiskt, att framställa dem som präglade av sin yrkesmiljö, utnyttjas inte heller av Rönbloms andra konkurrenter. Suneson kunde bygga på egen erfarenhet då han använde ett statligt ämbetsverk som miljö i *Mord i själva verket*, 1950, men den satir av byråkratin som inledningen ger löften om tonar snabbt bort till fördel för diskussion kring brottsgåtan. Den stockholmska gymnasieskolan i lärarinnan Maria Langs *Farligt att förtära*, 1950, och det humanistiska biblioteket i hennes *En skugga blott*, 1952, är inte så mycket arbetsplatser som nästen för vildvuxna erotiska relationer.

Med Rönblom kulminerar det intresse för samtida svensk vardagsverklighet som generellt kännetecknar periodens deckare. Framförallt skärskådar han de mindre samhällenas olika mellanskikt – butiksägare, lärare, läkare och andra grupper som tillskansat sig en viss ledarposition på lokal nivå – men också de glesbygdsexistenser ur deklaserad medelklass som framträder i t.ex. *Senatorn kommer tillbaka*, 1959. Bredden i hans bild av 50-talets svenska folkhem är av sådant slag, att den närmast kan jämföras med Simenons kartläggning av det franska samhället. Den saknar dessutom varje inslag av idyllisering. Langs och Polonis småstadsmiljöer ter sig däremot snarare som variationer på Agatha Christies engelska by, där miss Marple fungerar som problemlösare. Men de båda svenska författarnas uppenbara förtjusning i idyllen kan också brytas mot en kritik gentemot dess snävhet och fördomsfullhet. Hos Lang kan en sådan någon gång komma till uttryck via karaktärer i romanerna, i Polonis fall övergår den till direkt anklagelse mot det lilla samhällets intolerans mot de sämre lottade.⁶⁷

Konstnärskretsar omfattades i pusseldeckarna med en ambivalens, som innehöll fascination inför ärevördig högkultur såväl som kritik och förlöjligande av modernismens yttringar, bohemisk livsföring och värderingar som stod fjärran från borgerlighetens.⁶⁸ Hos Chandler återkom istället satiriska porträtt av bestsellerskribenter och Hollywoodaktörer. De svenska författarna gav å sin sida en lång rad konstnärer och kulturproducenter av olika slag framskjutna roller - målare, författare, musiker, sångare, skådespelare. Hos Rönblom framstår glaskonstnären Arklin som sorglöst obekymrad om att han gjort sig omöjlig på bruksföretaget i upplösningen av *Skratta Pajazzo*, men det är under perioden ett högst isolerat uttryck för nonchalans mot det borgerliga samhällets krav. Den modernistiske poet som framträder i Langs *Mördaren ljuger inte ensam*, 1949, och som omfattas av hjältinnan Puck Bures närmast devota inställning till konstnärnaturer, ter sig t.ex. inte på minsta sätt utmanande mot samhällsgemenskapen. Hos Trenter och Suneson avlivs flera neurotiska konstnärssjälar som uppenbart inte platsar inom den normativa ramen. Såväl författaren i Trenters *Träff i helfigur*, 1948, som jazzpianisten i Sunesons *Så spelar döden*, 1956, är besatta av ett omanligt självmedlidande som till sist har vänts i hat mot deras tålmodiga hustrur. Målaren i Trenters *Farlig fåfänga*, 1944, utmärker sig

⁶⁷ Se Maria Lang, *Inte flera mord* (1951), Vingförlaget 1957; Helena Poloni, *Mord i barm* (1956), Bonniers 2001.

⁶⁸ Goda exempel på denna kritiska hållning till moderna konstnärskretsar ger bl.a. Dorothy Sayers *En sky av vittnen* (*Clouds of Witness*, 1926), Bonniers 1951, och Agatha Christie *Fem små grisar* (*Five Little Pigs*, 1942), Bonniers 1951, medan författare som Ngaio Marsh, Michael Innes och Edmund Crispin alla visat sitt intresse för klassikerna, framförallt inom dramatiken.

framförallt genom sin oerhörda självöverskattning. Med diverse konstnärsklichéer som råmaterial förser författarna på så vis persongalleriet med karaktärer av viss färgstyrka och komplexitet och ger samtidigt sin bild av moderna kulturyttringar. Och dessutom – konstnärfigurer sådana som de gestaltas i den svenska deckarlitteraturen blir ofta bärare även av ett ekonomiskt kapital. De passar därmed både som brottsoffer och som variation gentemot de andra förmögna skikt som gärna ställs i händelsernas centrum.

Lang och Rönblom är båda förhållandevis ointresserade av storstaden som miljö och av den stockholmska högborgerlighet och medelklass som däremot dominerar i Trenters och Sunesons skildringar. Trenter beskriver upprepade gånger förmögna släkter och familjer, där en traditionell moral och god faderlig auktoritet nu hotar att urholkas av en yngre generation, besmittad av den nya tidens sedeslöshet. Suneson använder ett liknande typgalleri, men porträtterar istället flera tyranniska familjeöverhuvuden, avskydda och fruktade av sin omgivning och därmed självklara objekt för mordiska anslag. Generellt tecknas hos båda författarna en mörk bild av dessa borgerliga grupper med deras tätposition i samhället och där girigheten, elakheten, otroheten och den allmänna slappheten och lättjan frodas. Den omoral som brotten avslöjar ställs mot enstaka goda karaktärer bland de direkt berörda. Anders Jonasons romaner med deras inspiration från Chandler ger ytterligare exempel på samma fördärv. En kritik av liknande slag kan i och för sig utläsas även hos t.ex. Agatha Christie, där en föredömlig viktoriansk plikt-moral ofta kontrasteras mot yngre generationers ansvarslöshet, men hos de svenska författarna begränsas skeendet inte till överklassens enklaver, mer eller mindre isolerade från omvärlden. Storstaden med dess mångfald av miljöer gör sig påmind i texterna, rollistan har en mera blandad sammansättning, och romanerna ger på så sätt mera representativa bilder av samhället i stort.

Nyrika företagare eller i övrigt välsituerade inom övre medelklassen får hos Trenter och Suneson skylta med i stort sett samma moraliska brister som de högborgerliga grupperna med deras ärvda rikedom. Trenters *Farlig fåfänga*, Sunesons *Och häcken växte* och flera romaner av Rönblom ger dock exempel på hur de svenska författarna också kunde placera påvrare medelklassmiljöer i handlingens centrum. Trenter låter överhuvudtaget Harry Friberg få inblick i – och gärna betygsätta – interiörer tillhöriga medelklassmänniskor av varierande samhällsställning. Friberg får då formulera sig utifrån den skötsamme privatföretagarens perspektiv. På samma sätt fungerar också de andra huvudpersonerna inom periodens svenska deckare som bärare av sådana medelklassdygder – ambition, arbetsamhet, driftskontroll, ekonomisk sans, samhällsansvar - som gör dem till moraliska ledstjärnor i romanernas didaktik.

Hjältarna

Redan under mellankrigstiden uppträder två tendenser som bryter mot de klichéer kring den övermänskligt begåvade privatdetektiven, som utformats under Doyles och Sherlock Holmes-gestaltens dominerande inflytande. Dorothy L. Sayers talar 1929 om ”a strong modern tendency to produce detectives remarkable for their ordinariness” och

nämner bl.a. den populära Freeman Wills Crofts, författare till polisromaner med en närmast gråtonad huvudperson.⁶⁹ Simenons kommissarie Maigret erbjuder ett annat exempel, som av Dennis Porter beskrivits som företrädare för en nationell småborgerlig kultur, folklig i sina vanor och misstrogen mot överheten.⁷⁰ Samtidigt kan man också se hur parodiska drag blir framträdande hos t.ex. Christies Poirot, Sayers Lord Peter Wimsey och Stouts Nero Wolf, variationer på mästardetektivrollen, men försedda med nyanser av komik eller påfallande överdrift som ger signaler om ett ironiskt mångtydigt förhållande till genren.⁷¹ Hjältarna i de här aktuella svenska deckarna ryms inom just detta spann mellan vardaglighet och parodi, mellan å ena sidan strävan till förankring i läsarnas verklighet, å den andra en medvetenhet om hur kriminallitteraturens klichéer har åldrats.

Hos Trenters excentriske, snobbige och temperamentsfulle kriminalkommissarie Vesper Johnson, en arvtagare till pusseldeckarnas överlägsna intelligenser, är just inslaget av parodi omisskännligt. Men betecknande nog kommer Trenters romaner istället att kretsa framförallt kring den betydligt mer ordinära Harry Friberg, en framgångsrik och optimistisk representant för det expansiva samhälle som träder fram vid krigsslutet, och som balanserar flit mot en förmåga till livsnjutning. På ett sätt som återkommer hos flera andra svenska författare omger Trenter dessutom sin hjälte med sociala relationer som kontrasterar mot de oarter i tiden som brottet och undersökningen avslöjar. I sitt förhållande till sina anställda på den egna firman exemplifierar han en ny, positiv och mera demokratisk anda i arbetslivet, i sitt utbyte med Vesper Johnson en manlig vänskap av mönstergillt slag.⁷² På det detektiva planet blir Friberg visserligen överspelad av Johnson, men han deltar i utredningarna med starkt engagemang. Trenter har på så sätt utnyttjat Doyles klassiska modell med en inlevelsefull jag-berättare, som aldrig tillfullo förstår sammanhangen, men förskjutit tyngdpunkten i riktning mot denna Watson-figur. En mera näraliggande inspiration kan Trenter ha funnit i den på 40-talet populära Jonathan Staggés doktor Westlake, ännu en av dessa vardagliga människor som ställs inför svårbegripliga gåtor i den dåtida kriminallitteraturen. Liksom båda dessa läkare kan då också Friberg betecknas som en länk till läsaren, en karaktär som skall tjäna som identifieringsobjekt genom sin hederlighet och pålitlighet och genom att han överhuvudtaget företräder normer som är gemensamma för stora delar av publiken. Hans auktoritet ligger i hans moraliska förebildlighet, inte i hans kompetens inför brottsfallen, och han ges också rejält utrymme att värdera och ibland moralisera över de seder och beteenden han möter.⁷³

69 Sayers, ”The Omnibus of Crime”, s.58.

70 Porter, *The Pursuit of Crime*, s.202ff.

71 Se bl.a. Porter, *The Pursuit of Crime*, s.160.

72 Förhållandet mellan Friberg och Johnson diskuteras utförligt i Kärrholm, *Konsten att lägga pussel*, 130ff.

73 Vad gäller Watson-figuren, se bl.a. Viktor Sjklovski, ”Kriminalberättelsen hos Conan Doyle”, i *Brott, kärlek, äventyr. Texter om populärlitteratur*, red. Dag Hedman, Studentlitteratur 1995, och Cawelti, *Adventure, Mystery and Romance*, s.84. Knight, *Form and Ideology in Crime Fiction*, s.84, betonar snarare publikens möjligheter att känna sig överlägsen Watson.

Maria Lang använder sedan samma koncept, då Puck Bure i starkt känsloladdad ton får berätta om de dramatiska skeenden hon bevittnat och hur hon varit polisen Christer Wijk behjälplig. Puck Bure hör hemma i akademiska kretsar, får i än högre grad än Friberg demonstrera sin kunskap om och sin beundran för seriös litteratur och musik, och därutöver en emanciperad öppenhet i erotiska frågor. Emellertid tillåter Lang för den skull inte några extravaganser ifråga om hjältinnans livsstil, vare sig på passionernas område eller i ekonomiskt avseende, utan låter henne företräda ett s.k. ”kultiverat” medelklasskikt med måttliga tillgångar. Kontrastverkan mot andra figurer i romanerna – olyckliga eller socialt påfrestande eller direkt brottsliga - får också Puck att framstå som ett mönster, en ung kvinna som kan njuta av sin monogama sexualitet, så småningom också av sitt moderskap, och som samtidigt funnit sig tillrätta under den välvilliga, goda manliga auktoritet som förkroppsligas i Christer Wijk, i maken Einar och den kloke fadern. Detta harmoniska förhållande till den egna familjen står då mot de fasaväckande familjereationer som uppenbaras i den ena romanen efter den andra.

Det är i det avseendet påfallande hur osjälvständig Puck Bure ändå ter sig i jämförelse med en del samtida kvinnor i kriminallitteraturen, vare sig de är skapade av manliga författare som Nicholas Blakes upptäcktsresande Georgia Cavendish, eller av kvinnliga som Sayers författarinna Harriet Vane, Christies begåvade amatördetektiv miss Marple eller Ngaio Marshs porträttmålare Troy Alleyn. De återkommande försäkringarna om att Pucks kvinnliga intuition kompletterar Christer Wijks skarpsinne framstår likaså som en tillbakagång till ett äldre genusmönster. Intuitionen tillerkändes inte något förklaringsvärde inom den renläriga pusseldeckaren och blev heller inte något framträdande drag hos Christies eller Sayers kvinnliga hjältinnor.⁷⁴

I Vic Sunesons huvudperson, polismannen Kjell Myhrman, har Harry Fribergs energi och arbetsvilja förbytt i tydliga symptom på nedslitning och alkoholmissbruk, ett tecken bland många på den hotfulla samhällsutveckling som Suneson beskriver. Myhrman, som också har svårt att bevara sin professionella distans i förhållande till den kvinnlig fägring han möter, framstår i den samtida svenska deckaren som det enda exemplet på vad som kan kallas ”den problematiske hjälten”, en typ av figur som förekommer relativt ofta i amerikansk *film noir* och som blivit vanlig i senare tiders kriminallitteratur. Sunesons försök att komplicera rollen via olika drag av mänsklig svaghet följs emellertid av en anpassning till på en gång mera tidsenliga och mera traditionella ideal, när han i mitten av 50-talet låter Myhrman efterträdas av den alltigenom stabile O.P. Nilsson, en man som stigit ur enkla förhållanden till sin ställning som kommissarie och villainehav vid Äppelviken. Nilsson kan sägas stå för en folkhemmets trygghetsidé gentemot nutidens upplösningstendenser, bär likheter med Maigret, men förblir i flera avseenden en ensidigare polisiär karaktär än föregångaren, utan dennes intresse och förståelse för brottslingen, och därtill utan de inslag av familjemänniska som ger intima nyanser till Simenons romanhjärte. Istället kommer han efterhand som poliskollektivet får större utrymme i romanerna att framstå som den gode ledaren, en självklar auktoritet och fad-

74 Craig & Cardogan, *The Lady Investigates*, s.12, 166.

ersgestalt gentemot sina underlydande. Nilssons grupp av effektiva och ömsesidigt tillgivna yrkesmän – assisterade av en ständigt lika pigg kvinnlig kontorist - kan då också sägas fungera som en miniatyrbild av den föredömliga samhällsgemenskapen.

H.-K. Rönbloms gymnasielärare och historiker Paul Kennet framställs som så anonym och försynt i sin relation till omvärlden, att han ter sig snarast som en parodi på hela arvet av originella detektiver, en huvudperson som dessutom är ironiskt medveten om att han agerar inom ramen för en litterär tradition. Möjligen kan man se G.K. Chestertons timide Fader Brown som en föregångare, men det finns samtidigt hos Kennet en envishet och ett rättspatos som gör honom stridbar och kontroversiell i de sociala miljöer där sanningen sitter trångt. Kennet sekunderas visserligen först av sin deckarläsande syster och sedan av den hustru han finner i en yrkeskunnig journalist och utrustas på så sätt med positiva mänskliga relationer, men han saknar oftast stöd från ansvariga myndigheter och bemöts med fientlighet från den omgivning som berörs. I statsvetaren och den liberale tidningsmannen Rönbloms hjälte förenas på så vis vetenskapsmannens prövande hållning med den ensamme, rakryggade individens civilkurage. Romanerna signalerar också moraliska frågeställningar av ett slag som oftast förträngs i kriminallitteraturens till synes självklara ordning av uppspårande och bestraffning av brottslingar. Kennet får t.ex. vid upprepade tillfällen självkritiskt ifrågasätta sina egna motiv att jaga och överbevisa förövarna.

Anders Jonasons journalist Dick Mattson agerar liksom Paul Kennet fristående från polisen och har även han drag av underdog i kamp med starkare krafter. Förnamnet annonserar Mattsons närhet till de amerikanska hårdkokta detektiverna, han delar också Phil Marlowes begåvning för självironi, men saknar dennes bitterhet och får överhuvudtaget en trivial och ibland komisk framtoning. Ett intresse för den ordinära människan visar sig också hos Kerstin Ekman, vars polisman Viggo Bredberg i *Han rör på sig*, 1960, har svårt att framhäva sin auktoritet både i sitt yrke och inom den släkt där han hunsas som illegitim avkomma, men till sist ändå kan triumfera över sina belackare. Arne Stigson använder sig i *Den resandes ensak* av en nedgången handelsresande som huvudperson, i *Mord major*, 1958, av en litteraturintresserad men definitivt oheroisk vicekorpral på ett repmöte, karaktäristiskt nog döpt till Mårten Blid.

Den som avviker från mönstret är den Harry Friberg, som Trenter lanserar från och med *Aldrig Näcken*, 1953, och som sedan iaktas i en rad romaner via unga damer, som alla får njuta av hjältens bistånd i de problem de ställs inför. Friberg framträder nu närmast som kosmopolitiskt sinnad äventyrare, lika hemmastadd på kontinenten som i det Stockholm, där han tycks ha full kontroll över allt vad som sig tilldrager. Det är en i högsta grad traditionell roll med anor hos "Problemjägaren" Maurice Wallion, förgrundsfigur i en rad opus av den tidiga svenska kriminalromanens mest lästa författare, Jul. Regis, och hos sådana muntra och handlingskraftiga hjältar som Leslie Charteris' Helgonet, populär via TV-serier långt in på 70-talet.

Den manliga hegemonin härskar som synes närmast oinskränkt vad gäller den tunga detektivrollen. Enbart i Helena Polonis två romaner, *Mord i barm*, 1956, och *Många tungor små*, 1960, löses gåtan av en kvinna, den moderligt förstående prostinnan Astrid

Brunelius, vars klokhed och nyfikenhet tillåts segra över de trögare manspersoner som omger henne. Prostinnan och hennes medelålders väninnor ger också en bild av kvinnlig solidaritet som saknar motstycke under perioden. Samtidigt blir de lätt parodierande drag som kan spåras hos andra svenska författare än tydligare med Brunelius osannolika men roande detektivinsats i miss Marples efterföljd.

Mördarna och offren

”The detective novel features two expulsions of ’bad’ or socially unfit characters: the victim and the murderer”, skriver George Grella om pusseldeckaren.⁷⁵ Liksom andra teoretiker betonar han att författarna undviker att väcka sympati för vare sig för offret eller mördaren. Orsaken sägs vara att den förhärskande komeditonen och läsarens koncentration på gåtan inte skall störas av olika komplicerande inslag – sådana som uppstår då brottet sägs ha sin rot i samhällets brister eller sådana som ger berättelsen en anstrykning av mänsklig tragik.⁷⁶ Kriminalitet uppfattas som ett utslag av enskilda individers ondska eller karaktärsbrister, brottslingen får handla utifrån förment privata motiv som girighet eller svartsjuka.

Samtidigt är det just i porträtten av brottslingen och offret som den normativa och moraliserande karaktären i denna typ av kriminallitteratur blir som mest tydlig. Bakom berättelsen om gåtans lösning framträder en annan, som istället vill peka ut de vådliga konsekvenserna av avvikelser från rådande normer, en typ av ”moral fiction” som sällan tillåter några seriösa alternativ till de värderingar som framförallt hjältarna företräder.⁷⁷ Tendensen blir också effektivt förstärkt av berättarperspektivet. Detektiven eller dennes hjälpreda tjänar som fokalisator i en berättelse där andra karaktärer bedöms som potentiella brottslingar snarare än som representanter för olika livsmöjligheter. Framförallt marginaliseras förövaren som står för avvikelserna i dess mest extrema gestalt, men vars drivkrafter blir knapphändigt belysta.

Trenter och hans efterföljare anpassar sig i vissa avseenden till pusseldeckarens konventioner, medan det i andra framträder stora skillnader författarna emellan. Till bakgrunden hör då den annorlunda syn på frågorna om brott och straff som brutit igenom inom kriminalfiktionen med t.ex. Chandlers avslöjanden av klassåtskillnad, främlingskap och korruption i det samhälle vari brottsligheten gror, med Simenons strävan att förstå brottet i dess psykologiska och sociala sammanhang, och med den freudianska teorins popularisering. Men framförallt samspelar ambitionerna att komplicera bilden med nya idéer inom kriminalpolitiken, inte minst i Sverige. Traditionellt strafftänkande med inriktning mot allmänprevention och vedergällning hade efterhand fått konkurrens både av medicinskt-psykiatriska och av sociala och socialpsykologiska perspektiv på brottslighet.⁷⁸ Brytningen mellan dessa idéer liksom diskussionen kring den kriminalitet

75 Grella, ”The Formal Detective Novel”, s.96.

76 Cawelti, *Adventure, Mystery and Romance*, s.90-93; Porter, *The Pursuit of Crime*, s.196.

77 Robin W. Winks beskriver kriminalberättelsen som ”moral fiction” i sin ”Introduction”, i *Detective Fiction. A Collection of Critical Essays*, ed. Robin W. Winks, Prentice Hall 1980, s.9.

78 Andersson och Nilsson, *Svensk kriminalpolitik*, kapitlet ”Kriminalpolitik och välfärdsstat”.

som ökade under 50-talets gång avspeglas i författarnas sätt att framställa sina gärningsmän och utmäta deras straff.

Icke desto mindre kan vad Grella poängterar om pusseldeckarna, att de saknar ”reference to the realities of criminal behaviour”, med några reservationer sägas också om efterkrigstidens svenska deckare.⁷⁹ Våldet kan visserligen beskrivas på ett mera ocnurerat sätt än hos de engelskspråkiga föregångarna, men det är t.ex. endast i Kerstin Ekmans *30 meter mord*, 1959, och Sunesons *Döden kastar långa skuggor*, 1954, man finner brottslingar som t.o.m. försöker ta livet av barn. Dessa romaner kan därmed sägas markera gränsen för vad som är acceptabelt att skriva om inom en cykel, som fortfarande undviker både det starkt upprörande och det förment spekulativa. I första hand Rönblom och Lang försöker motivera den brottsliga handlingen, men även de placerar dådet i en medelklassmiljö, där det är ägnat att beröra generella moralfrågor snarare än kriminaliteten som existerande samhällsfenomen. Ungdomsbrottsligheten, som ägnades allt större uppmärksamhet både i medier och på politisk nivå, ställs i centrum endast i Rönbloms *Senatorn kommer tillbaka*. I bilden av den tonårige mördarens drivkrafter kombinerar dennes rädsla för att andra kriminella tilltag skall avslöjas, ett drag som går igen hos flera av författarens gärningsmän, med en påverkan från ”gangsterheltar som han hade sett på filmer och läst om i böcker”.⁸⁰ Porträttet avspeglar en skräck för populärkulturens elakartade inflytande, men skiljer sig dessutom från den förståelse för unga avvikare som präglar bl.a. en del samtida filmer.⁸¹

Brottsligheten på samhällets botten får likaledes en perifer roll och dessutom gärna en sensationell prägel då läsaren konfronteras med den via huvudpersonernas gedigna medelklassperspektiv. Trenters *Dockan till Samarkand* behandlar vit slavhandel med unga kvinnor, hos Suneson uppträder vid några tillfällen prostituerade och pedofiler, men framförallt återkommer den oroande narkotikahandlingen, både i den senares *Fäll inga tårar*, i Rönbloms *Död men obegråten*, 1961, och i Jonasons *Död för mödan*, 1959. Jonasons roman och Polonis *Mord i barm* avviker mest från romanernas övriga repertoar av fiktiv, medelklasscentrerad kriminalitet. Jonasons gärningsman hör hemma i den inhyrda kriminalitetens undre skikt och betecknas som ”femfemma” och ”känslökall”. Han gör dessutom en ytterst svartkomisk sorti ur romanen, då han ber att man inte skall larva polisen förrän han hunnit med sitt sedvanliga besök i herrturken.⁸² Polonis mördare är en socialt marginaliserad kvinna, som enligt den medkännande prostinnan Brunelius ”förlorat förståndet av idel orättvisor och motgångar”. Hela stadens befolkning, säger prostinnan, har ”bidragit till att göra ett alldagligt litet flickebarn till en cynisk mördare”.⁸³ En roman som inledningsvis ter sig som ren idyllteckning vänds på så vis till den skarpaste samhällskritiken under hela cykeln.

79 Grella, ”The Formal Detective Novel”, s.101.

80 H.-K. Rönblom, *Senatorn kommer tillbaka* (1959), Vingförlaget 1961, s. 223. Passagen saknas dock i originalupplagan, Norstedts 1959.

81 Jag avser här t.ex. Nicholas Rays uppmärksammade *Lev farligt och dö ung* (Knock on any Door), 1949, och *Ung rebell* (Rebel Without a Cause), 1955.

82 Anders Jonason, *Död för mödan*, Bonniers 1959, s.180ff.

83 Poloni, *Mord i barm*, s.194, 198.

Lågt räknat hälften av Trenters, Langs, Sunesons och Rönbloms berättelser utspelas och får sin lösning inom ramen för offrets närmaste anhöriga i medelklassens och borg-erlighetens familjer och släkter. Enstaka romaner av Ekman, Jonason, Stigson och The-lander ger ytterligare exempel. Konflikterna kan grovt fördelas på två kategorier, de som handlar om arv eller makten över företag, och de där mordet istället orsakas av svartsjuka, hat eller – som i några fall – begäret att hämnas den skada som vållats någon närstående familjemedlem. Förklaringen finns delvis att finna i pusseldeckaren, som gärna använt familjen och slakten för att i tid och rum avgränsa en grupp misstänkta med uppenbara motiv för brottet, så t.ex. på adelsgodset eller i stadens överklassresidens. Men John C. Caweltis försök att knyta de familjerelaterade brotten exklusivt till pus-seldeckarens era och till en publik med dold fiendtlighet mot sina närmaste ter sig ändå missvisande.⁸⁴ Familjen som en ekonomisk och emotionell enhet med starka latent konflikter har varit attraktiv för kriminallitteraturen genom hela dess historia. Tematiken återkommer hos Simenon såväl som hos de hårdkokta författarna, framförallt hos den tydligt freudianskt inspirerade Ross Macdonald, och avtecknar sig i nutidens deckare bl.a. i en faiblesse för incest och pedofili.

Familjen kan också uppfattas som bärare av de traditionella värden som hotas av mo-dernitets självhävdelse och materialism. De svenska författarna ifråga verkar under en period då moderniseringsprocessen sammanfaller med vad som närmast kan beskrivas som en idealisering av kärnfamiljen med dess nedärvda genusmönster.⁸⁵ Med undantag för Langs idyllbilder av Puck Bures familj märks emellertid föga av denna idealiser-ing i deckarna som istället kretsar kring relationer präglade av hat, avund och förtryck. Möjligen kan man se en bidragande orsak till genrens framgång efter kriget just i dess förmåga att dramatisera en inneboende motsättning i folkhemmets normsystem, oron för att den närhet, trygghet och ömsesidiga lojalitet som familjen skulle erbjuda gick förlorad i den snabba samhällsomvandlingen. Som Henrik Berggren och Lars Trägårdh betonar döljer sig bakom folkhemsparollens *Gemeinschaft* snarast ett ”*Gesellschaft* be-bott av hypermoderna och historiskt sett mycket autonoma individer”, i allt högre grad frigjorda från ömsesidigt, mellanmänniskt beroende.⁸⁶

Mordoffren tilldrar sig föga intresse och framställs oftast i mörka färger, helt i enlighet med pusseldeckarens tradition. Enstaka ter sig som goda människor, som haft oturen att stå i vägen för förövarna, men det är betecknande att de inte tilldelas något större utrymme och att deras död då inte heller inbjuder till något emotionellt engagemang hos läsaren. I övrigt beskrivs offren på ett sådant sätt att deras öde lätt uppfattas som följderna av en moraliskt betänklig livsföring, ibland till och med som välförtjänt med tanke på deras motbudande karaktärer. De flesta som mister livet hos Trenter, Suneson, Lang och Rönblom är i bästa fall obehagliga och småsinta, annars tyranniska, sadistiska eller di-rekt brottsliga. Lang talar visserligen gärna om ”tragik” i samband med morden, men det är annars uppenbart att den djupa sorgen efter närståendes plötsliga död inte ligger inom

84 Cawelti, *Adventure, Mystery and Romance*, s.102ff.

85 Bl.a. Kärrholm, *Konsten att lägga pussel*, s.222ff, diskuterar 50-talets idealbilder av familjen.

86 Henrik Berggren och Lars Trägårdh, *Är svensken människa? Gemenskap och oberoende i det moderna Sverige*, Norstedts 2009, s.10.

ramen för den verklighetsbeskrivning de svenska författarna syftar till. Just Langs *Kung Liljekonvalj av dungen*, 1957, är ett undantag, där läsaren också får följa begravningen av den unga kvinna som dessutom är ett alltigenom oskyldigt offer för mördaren ifråga.

Trenter och Suneson är båda mera inriktade på upplösningens överraskningseffekter än på att penetrera gärningsmannens själsliv. Trenter illustrerar överhuvudtaget bättre än någon av hans rivaler ambitionen att åstadkomma den balans mellan olika inslag, som Hanna Charney ser som utmärkande för pusseldeckaren.⁸⁷ Inga djupare känslöyttringar får störa balansen, reflektioner över skuld och straff trängs undan. Mordmotiven är helt anpassade efter konventionerna – förövarna i Trenters femton första Friberg-romaner drivs i tio fall av sin egoistiska strävan efter pengar eller makt, i de fem återstående av det hat eller den förtvivlan som kärleksproblem vållat. Hos Suneson är mönstret likartat, men samtidigt grällare. Här finns i och för sig ett bredare register av brottslingar, alltifrån de penninghungriga och de som är besatta av hat eller förvrängd passion till alltigenom ondskefulla ledare för narkotika- och utpressningsligor, men författaren kan också lättvindigt avfärda några mördare som galna eller vettvillingar.⁸⁸ I *Ordet är mord* låter han t.o.m. polisen nöja sig med enbart diffusa gissningar kring vad som egentligen föranlett en man att mörda sin hustru. I andra fall får gärningsmännen själva i slutskedet bekänna sin lystenhet efter pengar och makt och sina beräknande anslag.

Men just Suneson och dennes *Fäll inga tårar* exemplifierar också en andra inriktning i den samtida svenska deckarlitteraturen, att ge en psykologiskt övertygande bild av brottslingen och av brottets bakgrund. Romanen har en tydlig ambition att porträttera en dråpare inifrån dennes ångestladdade medvetande och dessutom understryka hur hans livsstil motsvarar en tidsanda präglad av amerikaniserad egoism och kärlekslöshet. H.-K. Rönblom betonar närmast konsekvent sambandet mellan individen-brottslingen och det omgivande samhälle, där framförallt värnandet om den sociala prestige resulterar i handlingar som skall skydda egna missgrepp i det förflutna. Människan tecknas som ett samhällsdjur, tydligt märkt av de klasskillnader som dröjer kvar och av sin strävan att avancera och vinna makt och respekt. Endast två av mördarna i hans tio romaner drivs av sitt penningbegär, i fem fall rör det sig istället om fruktan för avslöjanden av andra handlingar. I några romaner finns dessutom en uttalad förståelse för förövaren, som snarast uppfattas som exempel på den mänskliga naturens svaghet eller som driven av omständigheter till sitt dåd.

Mot Rönblom kontrasterar i sin tur Maria Lang, som genomgående tillåter sina mördare att utförligt berätta sin historia och därigenom också kan poängtera de psykiska trauman som förklarar brott, dessutom ofta begångna i hastigt uppflammande affekt. I samtliga hennes sju första romaner förklaras gärningsmannens handlande utifrån erotiska komplikationer, känslomässiga störningar eller som en reaktion på mänskligt utnyttjande. Samhället kan i något fall anklagas för intolerans, men kriminaliteten har i övrigt en alltigenom individualpsykologisk bakgrund. Inte minst ter sig flera karaktärer i berättelserna svårt märkta av ett förflutet, där en auktoritär föräldramakt skadat dem för alltid.

87 Charney, *The Detective Novel of Manners*, s.108ff.

88 Vic Suneson *Mord kring Maud*, Gebers 1948, s.275; *Mördaren har matchboll*, Gebers 1949, s.291.

Till bakgrunden för Langs romaner hör på så sätt både Freud och de medicinskt-psykiatriska förklaringsmodeller som i allt högre grad hade slagit igenom i svensk kriminalpolitik och som såg brottslighet som ett sjukdomssymptom i ett annars friskt samhälle.⁸⁹

Genomgående framträder en stark förtjusning i att avliva brottslingen och på så sätt lägga allt behändigt till handlingarna. Hos Trenter avförs gärningsmannen utan dramatiska reaktioner hos omgivningen i tio av de femton första Friberg-berättelserna, antingen via självmord eller genom att vederbörande dör i samband med gripandet. Suneson tillåter sig i flera fall spektakulära vedergällningsfantasier, som i viss mån motsvarar vad man kan finna hos hårdkokta författare, bl.a. Spillane.⁹⁰ Så fastnar t.ex. den skyldige i *Döden kastar långa skuggor* med huvudet mellan två trädgrenar och dör ”den död han förtjänat. En mördares död i galgen”.⁹¹ Lang markerar däremot via Puck Bure avstånd till ett sådant strafftänkande,⁹² men även hon låter annars gärna mördaren ta sig själv av daga, vid flera tillfällen med kommentarer som framhäver att en sådan utväg var den bästa tänkbara. Rönlom till sist kan sägas antyda ett moraliskt dilemma som i två romaner får helt olika lösningar. I det ena fallet är Paul Kennet fylld av självanklagelser sedan brottslingen kastat sig framför en lastbil direkt efter att hon avslöjats, i det andra varnar han istället den skyldiga för att hennes situation är hopplös och låter henne därmed själv välja att ta livet av sig.

Själv mordet får på så vis avsluta närmare hälften av romanerna. Konceptet överensstämmer med vad man uppfattat som pusseldeckarens strävan att smidigt avrunda fallen och därmed bespara läsaren olustiga tankar både på den efterföljande rättsliga prövningen och på det dödsstraff, som underförstått väntade förövaren i de anglosaxiska länderna.⁹³ Några inslag från den rättegång som följer på avslöjandet av den skyldige förekommer inte heller hos de svenska författarna.⁹⁴ Men viktigare är att inte ens när romanerna uppvisar ett intresse för brottslingens karaktär antyds några egentliga skuld känslor hos denne. Hos Lang, som ger sina mördare generöst med utrymme att berätta, finner man enbart mycket svaga signaler av skuld och ånger.⁹⁵ Själv morden framstår i sammanhanget snarare som uttryck för skam inför omvärlden eller för det outhärdliga i att behöva visa upp sitt andra, destruktiva jag. Rönloms gärningsmän tillmäts heller inte några djupare själsliga konflikter – ”sting i samvetet (...) brukar vara av övergående natur” heter det på ett ställe om en mördare – men väljer icke desto mindre ofta sin egen död sedan de berövats sin sociala prestige.⁹⁶ Efterkrigsdeckarens intresse för medelklassens

89 Andersson och Nilsson, *Svensk kriminalpolitik*, s.98.

90 Se t.ex. Porter, *The Pursuit of Crime*, s.168.

91 Vic Suneson, *Döden kastar långa skuggor*, Gebers 1954, s.251. För ett liknande exempel se Suneson *Fäll inga tårar*, Gebers 1953, s.218.

92 Maria Lang, *Mörkögda augustinatt* (1956), Vingförlaget 1959, s. 237.

93 Porter, *The Pursuit of Crime*, s.123.

94 H.-K. Rönlom, *Tala om rep*, Norstedts 1958, rymmer i och för sig en rättegång, men den åtalade visar sig här vara oskyldig.

95 Några exempel ger Maria Lang, *Farligt att förtära* (1950), B. Wahlströms bokförlag 1960, och *En skugga blott* (1952), B. Wahlströms bokförlag 1970, samt Inga Thelander, *Skuggan över Ninans hus*, Ljus förlag 1956.

96 Rönlom, *Tala om rep*, s.219.

normer och ambitioner förvandlas här till en mardröm om förlusten av mänsklig fasad och samhällsrespekt.⁹⁷

Kvinnobilder

Nära nog hälften av mördarna i de undersökta romanerna är kvinnor. Hos Rönblom och 40- och 50-talets Trenter är de kvinnliga brottslingarna t.o.m. i majoritet, en fördelning som naturligtvis inte alls avspeglar samtidens kriminalitet. Delvis finner man förklaringen inom genrehistorien. Annars så olikartade författare som t.ex. Christie och Chandler har gärna pekat ut kvinnliga förövare. Viktigare än troheten mot brottsstatistik har varit omsorgen om gåtan och dess överraskande lösning. På ett ideologiskt plan har avslöjandet av mördaren dessutom tjänat att förstärka de nedärvda föreställningar om kvinnans falskhet, som blev högfrekventa bl.a. i efterkrigstidens amerikanska populärkultur.⁹⁸ Men i de svenska romanerna återkommer samtidigt åtminstone trevande försök att ta upp problemen kring kvinnans underordning i ett samhälle, där hon utnyttjas sexuellt och utsätts för ett manligt förtryck inom äktenskapet. Å andra sidan bekräftas så gott som genomgående en traditionell patriarkal ordning. Kvinnor som infogar sig i det nedärvda genusmönstret belönas, strävanden till emancipation eller maktutövning behandlas snävt.

Ett antal kvinnliga brottslingar hos Trenter och Suneson beskrivs i konventionell ordning som motiverade av sin penninglystnad. Som så ofta avviker Rönblom från konkurrenterna och ger egna varianter av motiven. I hans sista roman, *Mannen som höll sig undan*, 1964, begår kvinnan ifråga brott för att rädda pengar till sitt barn, ett motiv som f.ö. uppträder även i Ekmans *Han rör på sig*. Rönbloms *Döden i grytan* presenterar två makar inriktade på att främja karriären till varje pris, en äktenskaplig allians som öppet jämförs med paret Macbeth, och som utgör det enda exemplet på samarbete mördare emellan i mitt underlag. I *Död bland de döda*, 1954, uppträder däremot en kvinnotyp som omfattas av Rönbloms påtagliga medkänsla, en fattig lärarinna som fallit för frestelsen i den större penningssumma som slumpartat kommit inom räckhåll för henne.

Mera uppseendeväckande är att som i Langs *Tragedi på en lantkyrkogård*, 1954, företrädaren för en traditionell, omhändertagande kvinnoroll, här en ensamstående hushållerska, också visar sig vara mördaren. Upplevelser av utnyttjande och fysiskt våld från männen driver henne i ett desperat ögonblick att slå tillbaka. Rönbloms *Skratta Pajazzo* låter en kvinna i motsvarande position, tjänsteande hos den lokala överklassen, begå giftmord för att inte bli övergiven av en karriärist på väg upp i samhällshierarkin. Trenters *Lek lilla Louise*, 1950, har en liknande intrig - en sekreterare dödar snarast av misstag, då hon riskerar att den förmögne man som begagnat henne som älskarinna skall välja en yngre kvinna. Romanerna lämnar här genrens schabloner för att belysa ojäm-

⁹⁷ Tydliga exempel ges i Rönbloms *Höstvind och djupa vatten* (1955), Bra Böcker 1976, och *Död men obegråten*, Norstedts 1961.

⁹⁸ Bl.a. Krutnik, *In a Lonely Street*, s.56ff, diskuterar den sociokulturella bakgrunden till kvinnobilden i amerikansk *film noir*.

likheten könen emellan. Just den svåra situationen för åldrande ogifta kvinnor återkom för övrigt även i dåtidens medier.⁹⁹

Men manligt förtryck kan registreras också på annat sätt. Langs *Farligt att förtära* beskriver ett sexuellt utnyttjande som drivit en kvinna till självmord och hennes dotter till en serie våldsbrott. I Sunesons *Mördaren har matchboll*, 1949, och Jonasons *Mord med mera* beskrivs hur gäng av berusade män våldtagit eller misshandlat unga kvinnor. Stigsons *Den resandes ensak* och Langs *Kung Liljekonvalje av dungen* tangerar båda incestmotiv, men låter försiktigtvis intrigen kretsa inte kring biologiskt besläktade, utan kring män som blivit erotiskt attraherade av sina unga styvdöttrar. Såväl Trenter som Suneson skildrar dessutom medelklassäktenskap, där hustrurna plågas av mental sadism. I två romaner av Suneson leder det till att kvinnorna beslutar sig för att mörda maken. I båda fallen har emellertid en annan gärningsman förekommit dem, och inom ramen för den moraliska ekonomi författaren använder straffas kvinnorna enbart med den ångest som följer med misstankarna mot dem. I den ena romanen, *I dimma dold*, får den bortskämda kvinnliga huvudpersonen dessutom genomföra en slags botvandring genom samhällets nedre skikt innan hon återförs till överklasshemmet.

Ofta bekräftar författarna genrens konventionella strävan att i sista hand ändå belöna godheten. Redan i Trenters första Harry Friberg-roman, *Farlig fåfänga*, uppenbaras ett mönster för hanteringen av de självuppoffrande, tålmodiga kvinnor, som får kontrastera såväl mot karaktärssvaga män som mot bedrägliga damer. På samma sätt som mordoffrets syster, Lena Groth, genom arvet efter sin bror frigörs från en otacksam Askunge-roll, kommer i fortsättningen också andra förebildliga kvinnor att välsignas, ibland ekonomiskt, ibland genom att utredningen undanröjer orsaken till deras fruktan och oro. Hos Suneson handlar det t.ex. i flera fall om osjälviska, unga mödrar vars barn hamnar i hotfullheternas centrum.

En kontrastering av goda och onda kvinnor är vanlig. Janey Place har betonat hur samtida amerikansk *film noir* ställer ”the spider woman”, d.v.s. den sexuellt frestande, farliga kvinna som oftast betecknats som *femme fatale*, mot ”the nurturing woman”, som istället erbjuder kärlek och förståelse utan att begära mycket för egen del.¹⁰⁰ Samma typer uppträder i skarp motsats till varandra i t.ex. Trenters *I dag röd*, 1945, och *Roparen*, 1954, Sunesons *Fäll inga tårar* och *Döden kastar långa skuggor* och Langs *Mördaren ljuger inte ensam* och *Tragedi på en lantkyrkogård*. Å andra sidan återfinns inte dessa klichéer hos Rönblom och en författare som Anders Jonason visar sin självständighet, när han trots sin uppenbara inspiration från de hårdkokta deckarna inte utnyttjar den fatala typ av kvinna som annars är framträdande hos såväl Chandler som Mickey Spillane.

Place framhäver att ”the spider woman” visserligen använder sin sexuella dragningskraft destruktivt, men samtidigt tilldelas en styrka, intelligens och strävan till oberoende som skiljer henne från mängder av utpräglat passiva kvinnoroller. Trenter, Suneson och

99 Yvonne Hirdman, *Socialistiska hemmafrun och andra historier*, Carlsson 1992, behandlar bl.a. denna grupp i kapitlet ”Konsten att vara kvinna. Stilleben Sverige 1950”.

100 Janey Place, ”Women in Film Noir”, i *Women in Film Noir*, ed. E. Ann Kaplan, BFI publishing 1984.

Lang noterar också männens fascination inför dessa sköna och självmedvetna damer, men ställer dem inte i fokus med samma eftertryck som sker med Barbara Stanwyck, Rita Hayworth eller Ava Gardner på filmduken.¹⁰¹ Delvis beror det på perspektivet – enbart Suneson i *Fäll inga tårar* följer den förhäxade mannens medvetande med en teknik som erinrar om *film noir*.¹⁰² Möjligen passar den uppenbart farliga fresterskan heller inte särskilt väl inom en genre som värderar överraskande upplösningar. Redan i utgångsläget ter hon sig alltför moraliskt betänklig för att vara acceptabel vare sig som misstänkt eller mördare. Men vad som framförallt är slående är de svenska författarnas tendens att snabbt avliva sådana damer och på så sätt bestraffa deras moraliska fördärv. Den mest bedrägliga i repertoaren, den till synes helt oskuldsfulla Suzanne i Trenters *Roparen*, är död samtidigt som romanen börjar och samma öde drabbar raskt hennes motsvarigheter i de ovannämnda romanerna av Suneson och Lang. I en del fall överlever dock även den syndfulla och frestande, i andra har hon fått en snarast medelålders bedagad framtoning, och någon enstaka gång avslöjas hon ändå som skyldig. En trivialt-parodisk variant, en manipulativ adjunktshustru och småbarnsmor som lärt sig att ta för sig i livet, står i centrum i Polonis *Många tungor små*.

Kvinnobilderna från yrkeslivet är länge koncentrerade på underordnade positioner, inte minst sekreterare och företrädare för andra traditionella kvinnliga sektorer. Med undantag för någon enstaka ”golddigger” hos Suneson tecknas de i allmänhet neutralt eller positivt. Samma författares debutroman *Mord kring Maud*, 1948, ger ännu ett exempel på hans inspiration från den amerikanska filmen – en ung sekreterare lyckas rentvå sin chef från mordmisstankar på samma sätt som sker i flera filmer från tidigt 40-tal.¹⁰³ Direkt negativ blir däremot bilden av det fåtal kvinnliga chefer och företagsledare som uppträder hos Trenter och Suneson, och som genomgående beskrivs som makthungriga och i flera fall dessutom skyldiga till mord.¹⁰⁴ Hos Lang ingår i persongalleriet en annan kategori av självständiga yrkeskvinnor, akademiker och konstnärligt utövande, men de flesta blir antingen mördade eller utpekade som brottslingar. I *Se döden på dig väntar*, 1955, framstår dessutom den kvinnliga operasångerska som fallit offer för ett passionsmord som ännu ett exempel på *femme fatale* i sin hänsynslösa hantering av männen omkring henne. Som ett genomgående mönster avvisas på så sätt så gott som alla kvinnor som via sin sexualitet, sin begåvning eller på annat sätt hävdar sig på männens bekostnad. På nytt avviker Rönblom, vars porträtt av den kvinnliga byråchefen och f.d.

101 Se t.ex. *Double Indemnity* (*Kvinna utan samvete*), 1944, i regi av Billy Wilder; *Lady from Shanghai* (*Lady från Shanghai*), 1947, i regi av Orson Welles; *The Killers* (*Hämnarna*), 1946, i regi av Robert Siodmak.

102 Jag diskuterar romanen i Ulf Carlsson, ”Vic Suneson – från svensk *noir* till polisroman”, http://lnu.se/polopoly_fs/1.24689!HumaNetten,%20Nr%2020,%20v%C3%A5r%20och%20h%C3%B6st%202007.pdf.

103 Sheri Chinen Biesen, ”Manufacturing Heroines: Gothic Victims and Working Women in Classic Noir Films”, i *Film Noir Reader 4. The Crucial Films and Themes*, ed. Alain Silver & James Ursini, Limelight Editions 2004.

104 Stieg Trenter, *Farlig fåfånga* (1944), Bonniers 1949; *Tragiskt telegram* (1947), Bonniers 1985; *Ristat i sten*, Bonniers 1952; Suneson, *Och häcken växte*, Gebers 1955.

industriarbetaren Vivan Albinsson i *Skratta Pajazzo* visserligen rymmer lätt karikerande drag men också erkännsamt positiva.

Till de kvinnor som blir hotfulla genom sin maktutövning bör också räknas de mer eller mindre ondskefulla modersgestalter som återkommer i romanerna. Som redan nämnts kan de ibland mörda för att skydda sina barns ekonomiska intressen, men de kan också terrorisera barnen. I flera fall hos Trenter och Lang är i synnerhet döttrarna illa utsatta. Lena Groth i Trenters *Farlig fåfänga* lyder under en orättvis och krävande mor i hushållet, men har typiskt nog samtidigt bevarat det goda minnet av sin bortgångne far. Langs kuvade döttrar genomgår i sin tur en form av metamorfos med den uppskattande manliga blick de till sist får möta. Unga par finner varandra och signalerar en optimism inför kärlekens möjligheter i den idylliska gemenskap Lang ständigt återvänder till. Det är en traditionell happy end av ett slag som är vanlig i engelskspråkiga pusseldeckare

En viss utveckling kan ändå spåras under 50-talets gång. Trenters unga kvinnliga huvudpersoner får i vanlig ordning nöja sig med att sekundera Harry Friberg i undersökningen, men förankras inom en självständig yrkesroll och tillåts visa allt större mod i sina möten med faran.¹⁰⁵ Rönblom och Ekman har båda i förövreans roll unga artistkvinnor som dödar för att frigöra sig från sina manliga agents tyranniska grepp. I Ekman's *Kalla famnen*, 1960, ett egenartat försök att utnyttja uppmärksamheten kring det nya teve-mediet och där kändisar som Lennart Hyland och Nils Erik Baehrendz deltar i intrigen under eget namn, blir mördaren gripnen i slutakten. Men Rönbloms roman, *Bok över obefintliga* från 1962, kan möjligen sägas markera en tilltagande ambivalens inför de kvinnliga självständighetssträvanden som tidigare bemötts med föga sympati. Detektiven Paul Kennet uttrycker visserligen inte något godkännande av kvinnans handlande, men av samtliga romaner i underlaget är detta den enda där mördaren varken bestraffas eller avslöjas offentligt. Berättelsen frångår på så sätt kriminallitteraturens traditionella strävan att befästa en moralisk ordning och pekar samtidigt bortom cykelns gränser.

Cykelns slut

Efterhand under sextiotalets gång undergrävdes den konsensus som präglade uppfattningen om det svenska samhället under efterkrigstiden. Fronterna hårdnade i en intensifierad debatt kring nedärvda värderingar och det moderna samhället. Gamla moraltabuer provocerades och kränktes, gärna med den slagkraft som det nya mediet, televisionen, gav. Förespråkare för kvinnans emancipation utmanade gamla genusmönster, inte minst vad gällde sexualiteten. Storstadslandskapet omformades, förorterna tillväxte och blev nu föremål för en kritik som ifrågasatte hela folkhemsprojektet. Klasssamhällets realitet återkom i debattens centrum. Drogmissbruket och kriminaliteten ökade, något som ofta sågs som resultatet av en försvagad social kontroll.¹⁰⁶ I det internationella perspektiv

¹⁰⁵ Jag tänker här på Stieg Trenter, *Springaren*, Bonniers 1958, och *Dockan till Samarkand*, Bonniers 1959. I den något senare *Färjkarlen*, Bonniers 1961, får den unga hjältinnan t.o.m. rädda livet på Friberg.

¹⁰⁶ Från och med femtiotalet fördubblades fängelsepopulationen på 25 år. Andersson och Nilsson, *Svensk kriminalpolitik*, s.99.

som nu blev allt starkare ställdes folkhemmet som idealisk samhällsmodell mot den kritiska bilden av Sverige som en bland många västliga stater vilka gemensamt utnyttjade världens fattiga delar.

Efterkrigstidens ledande deckarförfattare hade svårt att anknyta till denna nya situation. H.-K. Rönblom kunde ännu i sina sista romaner skärskåda småsamhällets sociala relationer, men åstadkom snarast en kollision mellan olika genrer då han placerade den stillsamme Paul Kennet i kraftmätning med storstadens narkotikaligor i *Död men obegråten*. Vad gäller Maria Lang menar Bo Lundin att hon redan 1959 gjorde sin ”sorti som egentlig kriminalförfattare” och att hon i fortsättningen hellre ägnade sig åt huvudpersonen Christer Wijks kärleksliv.¹⁰⁷ Man kan invända att Lang i flera romaner från sextioalet faktiskt framhöll konflikter kring klass och social position på ett annat sätt än tidigare, men att beröringspunkterna med den samtida diskussionen aldrig blev annat än ytlig. I finalen visar det sig att gåtans lösning som så ofta hos Lang står att finna inom ramen för aktörernas erotiska liv.¹⁰⁸ En roman som *Ofärd i huset bor*, 1959, ter sig alltigenom anakronistisk. En Östermalms-kåk befolkas här med typer som hämtade från trettiotalets fiktionsvärld: en nyfiken portvakt, hennes supige make, en högfärdig advokatfru o.s.v. I *De röda katterna*, 1965, drivs författarinnans böjelse för kultur- och litteraturhistoria längre än någonsin, när så gott som varje figur i Värmlands-miljön tillåts citera landskapets stora diktare.

Komeditionen är förhärskande hos sextioalets Trenter. Framförallt accentueras spelet mellan Harry Friberg och Vesper Johnson, den senares infama replikkonst och deras återkommande njutning av bordets håvor. Johnson får också uppträda i några synnerligen spektakulära roller, som gengångare till Karl XII på Nordiska Muséet eller som förklädd lokförare under ett tågrån. Thrillerinslagen ökar och försätter ofta Friberg i livsfara, intrigerna blir mera sensationella – ett försök att finna en gulds katt på regalskeppet Vasa i *Färjkarlen*, 1961, en prostitutionshärva med enbart småvuxna kvinnor i *Dvärgarna*, 1963, en berömd schlagersångerska med nymfoman läggning som kastas ut från ett av Kungstornen i *Guldgåsen*, 1964. Av den tidige Trenters intresse för medelklassens seder återstår föga. Persongalleriet domineras av fiktiva kändisar och schabloniserade direktörer.

Suneson skulle så småningom visa sin förmåga att förnya sig, men favoriserade ännu under sextioalets första hälft samma sociala skikt som Trenter – företagsledare, läkare, karikerade officerare, en och annan slagervokalist eller operettprimadonna. Samtidigt ger han liksom tidigare samhällsbilden en viss bredd genom att komplettera med diverse folkliga figurer och representanter för en hotfull undre värld. Variation åstadkoms dels genom att skeendet trendanpassas, t.ex. genom att förflyttas till den begynnande charterturismens Spanien i *Fallet 44:an*, 1963, dels genom att yngre kolleger får alternera i huvudrollen med kommissarien O.P. Nilsson. *Sanningen om Marie-Claire* från 1965 är

107 Bo Lundin, *Århundradets svenska deckare*, Jury 1993, s.19.

108 Jag avser här *Vår sång blir stum*, Norstedts 1960, *att vara kvinna*, Norstedts 1961, och *Siden sammet*, Norstedts 1964.

uppsluppen i tonen och snarast en borgerlig salongskomedi i deckarformat, där den elegant konstruerade gåtan och det underhållande spelet aktörerna emellan står i centrum.

Den ryske litteraturteoretikern Viktor Sjklovskij menade att estetisk förändring är en följd av att formella grepp ”automatiseras” och förlorar sin slagkraft.¹⁰⁹ Vad gäller cykeln av svenska efterkrigsdeckare handlar det emellertid inte bara om att de ledande författarna håller fast vid etablerade mönster och att deras texter i allt högre grad får karaktär av upprepning, utan också om att dessa mönster framstår som oförmögna att anknyta till väsentliga inslag i den nya och annorlunda samhällskontext som vuxit fram. De genrekonventioner och de behändiga problemlösningar som kriminallitteraturen utbildat i ett samhälle med förhållandevis låg konfliktnivå relaterade dåligt till sextiotalets komplexitet och starkare motsättningar.

Strävan att förnya genren tog sig olika uttryck. Inga Thelanders senare romaner försöker kombinera en alltmer överskuggad brotts historia med konstnärs- och kärlekstematik av ett slag som framförallt bryter med en traditionell kvinno syn. *Blues för blond dam*, 1957, blir främst ett emotionellt högspänt försvar för kvinnans själ och rätt till konstnärskap i motsats till hennes uppgifter inom hem och familj. Efterföljaren, *Vaka för död vän*, 1958, vände däremot på rollerna. Mot ett konstnärspår präglad av falskt bohemi, arrogans och lättja ställs de borgerligt anpassade som finner glädje i vardagens självför-glämmande plikter. Romanens moraliska problematik, en mans brottning med sitt eget samvete då han tror sig ha dräpt en bekant, kan erinra om sådana verk av Simenon eller Dürrenmatt som gärna hänförs till gränsskiktet mellan kriminalberättelsen och den s.k. seriösa litteraturen. I ytterligare två romaner återkom konstnärskaraktärer i fokus och spelas då ut mot kvinnor som är bundna av uppfostran och familj och som dras mot undergången. Thelanders sista, *Regnbågen*, 1961, är sedan en renodlad kärlekshistoria som saknar all anknytning till deckargenren.

Thelanders *Flickan i det gröna*, 1960, innehåller en scen, där en kvinna förvirrar sig in i en labyrintisk medina i Marocko och förlorar all sin trygga självkontroll då hon upptäcker sin ”oförmåga att ingripa mot kvinnors slaveri och djurs lidande”.¹¹⁰ Avsnittet är ett exempel på den konfrontation med Tredje Världens annorlunda verklighet som återkommer i svensk litteratur åren omkring 1960 och som bidrar till att spränga en tidigare föreställningssfär. Också Kerstin Ekman skulle i *De tre små mästarna* från 1961 söka sig utanför den självklara nationella ram som präglad efterkrigsdeckaren för att istället beskriva mötet med ett främmande livsmönster, i det här fallet ett som rymms inom Sveriges gränser.

Romanen innebar Ekmans första steg bort från den konventionella kriminalromanen och in på en väg som senare under 60-talet skulle föra även henne ut ur genren. Den ordinära detektiven uppträder här i en roll som delas av en underordnad polisman och en ung bildkonstnär, David Malm, vilka gemensamt utreder vad som möjligen kan vara ett mord på Malms gode vän. Försöken att finna sanningen om en väns död i en mot-

109 Se t.ex. Ann Jefferson, ”Russian Formalism”, i *Modern Literary Theory. A Comparative Introduction*, ed. Ann Jefferson and David Robey, Batsford 1988.

110 Inga Thelander, *Flickan i det gröna*, Norstedts 1960, s.132.

strävig eller fientlig omgivning är ett välkänt motiv inom thrillern, och finalen med dess skottdrama i en ödeby får en dramatik som påminner om västernfilmernas våldsuppgörelser.¹¹¹ Men framförallt kommer berättelsen att kretsa kring mötet mellan de båda sydsvenska utredarna och den fjällby med övervägande samisk befolkning där vännen hittats ihjälfrusen. Till det främmande hör också det storslagna landskapet, vars oberäkneliga, övernaturliga eller åtminstone svårförklarliga skiftningar ytterligare komplicerar bilden av en tillvaro, som inte restlöst kan intellektuellt analyseras på det sätt som skett inom genren tidigare. Vidare innehåller den historia som uppdragas åtskilligt av livstragedi. Själva brottsgåtan kommer, som Ann Sofi Andersdotter betonat, att skjutas i bakgrunden också därigenom att romanen fokuserar ett annat dödsfall, en gravid ung kvinnas självmord.¹¹² Ekman överger dessutom sådana genreobligatorier som t.ex. de logiskt utredande diskussioner, som vanligtvis får lägga fallet till rätta på ett läsarvänligt sätt. Liksom tematiken glider över ett bredare fält av innebörder, bärs berättelsen i hög grad fram via antydningar och dämpade signaler som kräver en mera uppmärksam läsning än av andra texter inom genren.

Jan Ekströms *Träfracken* från 1963 är däremot färgad av pusseldeckarens konventioner med omfattande analytiska avsnitt kring alibin, tidsangivelser och rörelser kring brottsplatsen, men ger en mörkare bild av folkhemmets sociala klimat än sådana föregångare som Suneson och Rönblom. Den senare framstår annars som en tydlig inspiratör, vad gäller inslag i intrigen, men framförallt i det gemensamma intresset för glesbygdsmiljöer och för arbetsplatsen med dess konflikter och hierarkiska relationer.¹¹³ Medan Ekströms två tidigare romaner utspelas inom medelklassens och borgerlighetens familjer, är scenen här en sjukstuga i Gislaved, en passande symbol för välfärdssamhällets trygghetsidé. De aktörer som uppträder kan emellertid med något undantag karaktäriseras med polismannen Bertil Durells ord som ”trista, svarta själar”, vilka inte bara haft tillfälle utan också ter sig förmögna att begå det mord som Durell utreder. Mordoffret framstår i sin tur som en sällsynt avskryvård kvinna, gärningsmannen är en läkare som redan tidigare påskyndat en sjuk gamlings hädanfärd därför att han inte vill bli störd under sina nattliga kärleksäventyr. Durell ges utrymme att reflektera över mördares irrationella handlingar och över våra små möjligheter att förstå deras motiv, men får också självkritiskt granska sina egna förhörsmetoder och ser sig då både som ”svin” och som ”lumpen sadist”.¹¹⁴ Som detektiv är han annars komiskt vinklad med sin skärande färgstarka kostymering och sin undergivenhet gentemot den dominanta faster han delar lägenhet med.

Ekströms *Ålkistan*, 1967, bidrog sedan till att ytterligare bredda den svenska deckarens sociala register, då berättelsen utspelas i småländsk jordbrukarmiljö. Klassmotsättningar spelar här en framträdande roll liksom i Ekmans *Dödslockan*, 1963, där de bidrar till att

111 Vad gäller thrillern tänker jag på bl.a. sådana uppmärksammade filmer som Carol Reeds *The Third Man*, 1949 (*Den tredje mannen*) och John Sturges' *Bad Day at Black Rock*, 1954 (*En man steg av tåget*).

112 Ann Sofi Andersdotter, *Det mörka våldet. Spåren av en subjektprocess i Kerstin Ekmans författarskap*, Symposium 2005, s.60.

113 Vad gäller intrigen avser jag framförallt likheterna med Rönbloms *Död bland de döda*.

114 Jan Ekström, *Träfracken*, (1963), Bonniers 1965, s.185, 188.

underminera den maskulina gemenskap som gärna förknippas med ett av landsbygdens stora evenemang, älgjakten. 40- och 50-talets medelklassdominans inom kriminallitteraturen bröts nu av 60-talets intresse för andra samhällsskikt och för hur samspelet människor emellan präglas av deras sociala position. Den noggrant studerade arbetsplatsen återkom i Sunesons *Brottforsen*, 1966, där handlingen är förlagd till ett kraftverksbygge och där den mäktiga norrländska naturen på liknande sätt som i Ekmans *De tre små mästarna* får en symbolisk tyngd. Även Suneson orienterade sig här bort ifrån en alltmer rutinbetonad produktion.

Rönblom, Suneson, Ekström och Ekman bidrog alla till att genren vidgade sin sociala horisont och komplicerade den verklighetsbild romanerna gav under 60-talets första hälft. Ekmans *Pukehornet. Om konsten att dö på rätt ställe*, 1967, har sedan av Magnus Persson betecknats som en ”anti-deckare”, kännetecknad framförallt av sina brott mot konventionerna och sina inslag av metafictionalitet.¹¹⁵ Man kan också se den som ett exempel på svårigheterna för en författare skolad inom efterkrigsdeckarens ramar att finna en form, lämpad för en mera prövande syn på samhälle, individ och kriminalitet. Romanen handlar om en samling udda existenser i ett ålderstiget bostadsområde och framförallt om en svag och kuvad man som döljer att hans hyresvärdinna dött av sjukdom och drar nytta av situationen. Dock visar det sig att denna berättelse som läsaren inledningsvis möter är konstruerad på bräckligt underlag av en av grannarna, en kvinnlig författare vars skrivande och privatliv befinner sig i kris. Gåtan kring den försvunna hyresvärdinnan får aldrig någon lösning, uppmärksamheten förskjuts från intrigen till porträtten av dessa aktörer i folkhemmets marginal. Med romanen tog Ekman avsked från deckaren för en lång tid.

Med Sjöwall/Wahlöös *Roseanna. Roman om ett brott* från 1965 etablerades däremot ett nytt mönster, som bröt med de flesta av den svenska efterkrigsdeckarens klichéer men samtidigt förblev inom genrens gränser och dess realistiska tradition. Trots att brottet ifråga begås under en snävt tilltagen tidsrymd och på det begränsade utrymme som en Göta kanal-båt erbjuder, inriktas berättelsen aldrig på pusseldeckarens ständigt återkommande fråga om vem i en mindre krets av misstänkta som kan vara den skyldige. Istället följer den polisens arbete först att identifiera den döda kvinnan, därefter att finna den okände mördaren som av en slump blivit fångad på film. Utredningen drar ut över månader och måste kompletteras med förhör i offrets hemland USA, tempot i framställningen är lågt ända fram till den högdramatiska upplösningen. Spänningen skapas alltså inte i första hand via någon traditionell gåta eller via det yttre skeendet. Den uppstår snarare på ett psykologiskt plan, genom närheten till polisernas mentala anspänning och genom att bilderna av offer och förövare efterhand fogas samman bit för bit och till sist kan förklara brottet. Just de två karaktärer som pusseldeckaren ogärna fördjupade sig i ställs på så sätt i centrum.

Ledare för polisarbetet är kommissarien Martin Beck, möjligen mera gråtonad än någon annan i raden av vardagliga svenska deckarhjältar. Beck beskrivs flera gånger som ”håglös” och ”lätt illamående”, han lever i ett tomt och slocknat äktenskap och fullgör

115 Persson, *Kampen om högt och lågt*, s.205ff.

sin yrkesuppgift mindre med entusiasm än med plikt, seghet och medkänsla med offret. Bilden av ett samhälle präglad av kontaktlöshet och alienation var i det tidiga sextio-talet framträdande bl.a. hos regissörer som Antonioni, Bergman och Resnais, men förflyttades här liksom i John LeCarrés *Spionen som kom in från kylan*, 1963, in i populärlitteraturen. Den förstärks i *Roseanna* ytterligare av miljön, ett Stockholm som saknar all den skönhet som t.ex. Trenter sökt fånga i huvudstaden och istället kännetecknas av förörternas och tunnelbanans trista anonymitet och av att det ihållande regnet avlöses enbart av snöslask.¹¹⁶ Betecknande nog för det främlingskap romanen understryker bär en av aktörerna, en amerikansk polisman, det innebördsdiga namnet Kafka. Mördaren är i likhet med Beck en man alltigenom präglad av sin yrkesroll och sina rutinerade vanor, till synes en av folkhemmets många ”skötsamma arbetare”, men rymmer under ytan ett svårkontrollerat kvinnohat och en sadistisk sexualitet. Det tillfälliga mötet med en erotiskt frigjord och initiativtagande Roseanna, exemplarisk för decenniets kvinnoemancipation, blir ödesdigert. Sexualiteten är här som i så mycket annan sextiotalskultur spänningssentrum och primär mänsklig drivkraft, något som också kommer till synes bl.a. via åskådarnas voyeuristiska fascination inför det nakna kvinnoliket i romanens inledning. Samtidigt förblir gärningsmannen i hög grad en gåta, vars handlingar aldrig får den rationella och betryggande bakgrundsförklaring man vant sig vid hos Sjöwall/Wahlöös föregångare.¹¹⁷

Stark verklighetsillusion skapas med en hel uppsättning grepp. Våldet som kvinnan utsatts för och hennes skadade kropp beskrivs med en brutal noggrannhet och ibland med ett ocensurerat ordval som saknar motsvarighet i tidigare svenska deckare. Narrationen undviker dessutom de subjektiva perspektiv som dominerat hos Trenter och Lang och markerar istället gärna distans via extern fokalisering eller återgivande av protokoll med en pseudodokumentär teknik. Stilen är överhuvudtaget objektivt registrerande av till synes triviala detaljer på det sätt som präglar s.k. isbergsteknik och som vid denna tid företrädde i svensk litteratur framförallt av Per Olof Sundman. Det engagemang som för Becks del ändå rör sig under hans behärskning signaleras enbart via enstaka repliker och inblickar i hans tankevärld.

Sjöwall/Wahlöös inspiration från Ed McBains polisromaner har ofta betonats.¹¹⁸ Det är emellertid först med *Mannen på balkongen*, 1967, som ett antal av McBains kännetecknande drag ger sig tillkänna också hos det svenska författarparet – det roande spelet mellan olika karaktärer inom polislaget, blandningen av situationskomik och återkommande dramatiska scener, den alltmer framträdande berättarrösten som ironiskt

116 Lundin, *Århundradets svenska deckare*, s.16, framhäver hur Sjöwall/Wahlöö når effekter genom att visa Trenters miljöer i annat ljus.

117 Den bild av det svenska folkhemmet som kan utläsas i Sjöwall/Wahlöös debutroman framträder i mera renodlat skick i Pär Wahlöös egen *Mord på 31:a våningen*, 1964, en dystopisk framtidsskildring av ett land där varje hot mot det institutionaliserade politiska samförståndet måste bekämpas och där debatt och konstnärlig egenart ersatts av massmedial konformitet. Under denna likriktning ryms kaotiska känslor hos människorna, självmord och alkoholism tilltar lavinartat. Huvudperson är en kommissarie Jensen, än ensamare än Beck, men liksom denne utsatt för ständiga magplågor som vittnar om ansträngningen att kontrollera otillåtna impulser.

118 Se t.ex. Lars Wendelius, *Rationalitet och kaos*, s.105f.

kommenterar skeendet. *Roseanna* med dess strikta koncentration på ett tålmodigt spaningsarbete påminner snarare om Hilary Waughs *Vid försvinnandet iförd*, en ofta prisad föregångare inom polisdeckargenren som översattes till svenska 1964.¹¹⁹

Närmandet till McBains mönster medförde att Sjöwall/Wahlöös senare romaner fick ett i traditionell mening högre underhållningsvärde samtidigt som författarparet blev mer explicit vad gällde sin politiskt färgade samhällskritik. Dock är det redan i debutboken, den stramare *Roseanna*, som den avgörande brytningen med den svenska efterkrigsdeckaren sker. Mot den närhet och överblickbarhet som trots allt kännetecknar de världar som träder fram i 40- och 50-talens kriminalromaner ställs här ett nutida massamhälle utan mänsklig intimitet, mot den tidiga generationens försiktiga hantering av våldet och dess offer ställs Sjöwall/Wahlöös oförskönade beskrivningar. Kriminallitteratur av det slag som formats av Stieg Trenter och hans samtida skulle visserligen ha sin plats också i den fortsatta bokutgivningen, men hade för alltid förlorat sin ledande ställning genom Sjöwall/Wahlöös kommersiella framgångar och genomslag hos kritiker långt bortom de vanliga deckarrecensenterna. Inspirationen från deras romaner är än idag tydlig hos författare som Henning Mankell, Åke Edwardsson och andra.

Perspektiv

Det har gjorts försök att beskriva olika populära genrens utveckling som effekten av en enstaka bestämmande faktor, gärna av ekonomisk natur. Så t.ex. vill Ernest Mandel se pusseldeckaren under dess glansperiod mellan världskrigen som präglad av en ideologi typisk för den dåtida kapitalismen.¹²⁰ Will Wright menar att västernfilmens förvandling under 60-talet har ett direkt samband med hur amerikanskt företagande samtidigt fick en mera teknokratisk karaktär.¹²¹ Jag har här undvikit att på motsvarande sätt söka en yttersta, bestämmande instans bakom vad jag kallat ”den svenska efterkrigsdeckaren” och istället sökt diskutera denna grupp av romaner mot bakgrund både av den specifika genren men också av sådana andra kontexter – estetiska, politiska, ideologiska, socialt-ekonomiska – som förefaller mig kunna fördjupa vår förståelse för skeendet. Förklaringsmodeller av Mandels eller Wrights slag tar sällan tillräcklig hänsyn vare sig till styrkan och självständigheten i de kulturella traditioner som författare eller regissörer arbetar inom eller till komplexiteten i det nät av sammanhang som omger dem.

Inom den svenska efterkrigsdeckaren samlas i själva verket en uppsättning hybridformer med pusseldeckaren som gemensam kärna. Det handlar alltså om ett fenomen som på en gång rymmer enhetlighet och variation. Ur ett genrehistoriskt perspektiv kan företeelsen sägas vara typisk för en period, då kriminallitteraturens former i allt högre grad bryts upp, bl.a. beroende på den massiva påverkan på hela populärkulturen som

119 Sjöwall/Wahlöö betonade i efterhand just Hilarys Waughs betydelse och sade sig samtidigt inte haft kunskap om McBain då de påbörjade sin romanserie. Se Ejgel Söholm, *Roman om en forbrydelse – Sjöwall/Wahlöös vaerk og virkelighed*, Spektrum 1976, s.25. Hilary Waugh, *Vid försvinnandet iförd (Last Seen Wearing-*, 1952), Gebers 1964.

120 Mandel, *Förtjusande mord*, s.25, 36.

121 Will Wright, *Sixguns & Society. A Structural Study of the Western*, University of California 1984, s.174ff. Se också Cawelti, *Adventure, Mystery and Romance*, s.65ff för ett liknande resonemang kring gangsterfilm från samma period.

andra världskriget medför. Gemensamt för flera genrer är då ett intresse för vardagliga karaktärer och deras reaktioner inför tillvarons kriser. Populärkulturen ”demokratiseras” samtidigt som den ”psykologiseras”, under inflytande framförallt av freudianismen. Men den svenska efterkrigsdeckaren exemplifierar också den starka traditionsbundenheten inom kriminalromanen, den kontinuitet som här baseras på just pusseldeckarens bestående status och kommersiella framgång. Författarna övertar en rad av de engelskspråkiga föregångarnas konventioner. Från den utgångspunkten och med hjälp av inslag hämtade från andra subgenrer åstadkommer de samtidigt självständiga varianter som främst av allt får en utpräglad svensk karaktär – liksom tidigare skett i England och USA präglas dessa deckare av omisskännligt nationella förhållanden. Det svenska landskapet och svenska sociala miljöer ställs genomgående i centrum, svenska karaktärer styr händelseförloppet.

Ur ett bredare perspektiv framstår periodens kriminallitteratur på motsvarande sätt som intimt knuten till det dåtida svenska folkhemmet. Den avsaknad av systemkritik, den tilltro till rättsväsendet, de bilder av en begränsad och överblickbar brottslighet, och de betryggande raska lösningar av fallen som framträder i romanerna kan på ett generellt plan sägas samspela med det expansiva efterkrigssamhällets optimism, stabila sociala förhållanden och frånvaro av politiskt uppsplitande konflikter. Pusseldeckaren har än en gång fungerat som modell. Med sin fokusering på föredömliga medelklasshjältar förstärker också deckarna normer som blivit dominerande med folkhemmets uppbyggnad. Å andra sidan – den omoral och hänsynslöshet som läsaren möter i porträtten av fiktiva brottslingar i borgerlighet och medelklass stimulerar samtidigt den oro som följde med det traditionella samhällets snabba förvandling. Inom romanerna framträder en ambivalens inför samhällsutvecklingen, som blir än tydligare vid en jämförelse av två av de ledande författarna. Mot Trenters bejakande hållning står Rönbloms skeptiska; tillsammans illustrerar de det spektrum av olika värderingar som trots allt fanns inom svenskt 40- och 50-tal. Deckarlitteraturens starka tendenser att belöna och fördöma mänskligt beteende bryts också mot inslag av moralisk nyansering som skiljer sig från den anglosaxiska pusseldeckarens förenklade syn på brott och straff. Kriminalitet uppfattas inte genomgående som utslag av ondska. Brotthistorierna kan också utnyttjas till att belysa kvinnans underläge i samhället. Och det är till sist denna ambition att skildra tidens seder och knyta an till folkhemmets moralfrågor som ger den svenska efterkrigsdeckaren en plats i den process, där kriminallitteraturen i allt högre grad kommit att användas för andra syften än de som har direkt samband med gåtans lösning.

Citerad och refererad litteratur

Alewyn, Richard, ”Detektivromanens anatomi”, i *Brott, kärlek, äventyr. Texter om populärlitteratur*, red. Dag Hedman, Studentlitteratur 1995.

Andersdotter, Ann Sofi, *Det mörka våldet. Spåren av en subjektprocess i Kerstin Ekmans författarskap*, Symposium 2005.

Andersson, Robert och Nilsson, Roddy, *Svensk kriminalpolitik*, Liber 2009.

- Auden, W.H., ”The Guilty Vicarage”, i *Detective Fiction. A Collection of Critical Essays*, ed. Robin W. Winks, Prentice Hall 1980.
- Auerbach, Erich, *Mimesis. Verklighetsframställningen i den västerländska litteraturen*, Bonniers 1998.
- Berggren, Henrik och Trägårdh, Lars, *Är svensken människa? Gemenskap och oberoende i det moderna Sverige*, Norstedts 2009.
- Berggren, Henrik, *Underbara dagar framför oss. En biografi över Olof Palme*, Norstedts 2010.
- Biesen, Sheri Chinen, ”Manufacturing Heroines: Gothic Victims and Working Women in Classic Noir Films”, i *Film Noir Reader 4. The Crucial Films and Themes*, ed. Alain Silver & James Ursini, Limelight Editions 2004.
- Bordwell, Staiger, Thompson, *The Classical Hollywood Cinema. Film, Style & Mode of Production to 1960*, Routledge 2002.
- Carlsson, Ulf, ”H.-K. Rönblom – mellan realism och parodi”, http://lnu.se/polopoly_fs/1.24686!HumaNetten,%20Nr%2023,%20v%C3%A5ren%202009.pdf.
- Carlsson, Ulf, ”Maria Lang – idyll och ideologi”, http://lnu.se/polopoly_fs/1.25988!HumaNetten,%20Nr%2018,%20v%C3%A5ren%202006.pdf.
- Carlsson, Ulf, ”Stieg Trenter – genren och samtiden”, http://lnu.se/polopoly_fs/1.25990!HumaNetten,%20Nr%2016,%20v%C3%A5ren%202005.pdf.
- Carlsson, Ulf, ”Vic Suneson – från svensk noir till polisroman”, http://lnu.se/polopoly_fs/1.24689!HumaNetten,%20Nr%2020,%20v%C3%A5r%20och%20h%C3%B6st%202007.pdf.
- Cawelti, John C., *Adventure, Mystery and Romance. Formula Stories as Art and Popular Culture*, Chicago University Press 1976.
- Chandler, Raymond, *Mordets enkla konst*, Janus 1984.
- Charney, Hanna, *The Detective Novel of Manners. Hedonism, Morality and the Life of Reason*, Associated UP 1981.
- Christianson, Scott R., ”A Heap of Broken Images: Hard-Boiled Detective Fiction and the Discourse(s) of Modernity”, i *The Cunning Craft: Original Essays on Detective Fiction and Contemporary Literary Theory*, ed. Ronald G. Walker and June M. Frazer, Western Illinois UP 1990.
- Collins, Jim, *Uncommon Cultures. Popular Culture and Post-Modernism*, Routledge 1989.
- Coyne, Michael, *The Crowded Prairie. American National Identity in the Hollywood Western*, I.B. Tauris 2008.
- Craig, Patricia & Cadogan, Mary, *The Lady Investigates. Women Detectives and Spies in Fiction*, Victor Gollancz Ltd, 1981.
- Eagleton, Terry, ”Form and Ideology in the Anglo-Irish Novel”, *Heathcliff and the Great Hunger. Studies in Irish Culture*, Verso 1995.
- Elgström, Jörgen och Runnquist, Åke, *Svensk mordbok. Den svenska detektivromanens historia 1900-1950*, Bokvännerna 1957.
- Elgström, Jörgen, LaCour, Tage, Runnquist, Åke, *Mord i biblioteket. Detektivromanens märkvärdiga historia*, Bonniers 1961.

- Film Noir. An Encyclopedic Reference to the American Style*, ed. Alain Silver & Elizabeth Ward, Overlook Press 1992.
- Fowler, Alistair, ”Genrebegrepp”, i *Genreteori*, red. Eva Haettner Aurelius och Thomas Götselius, Studentlitteratur 1997.
- Freeman, R. Austin, ”Detektivromanen som skön konst”, i *Meningar om mord. 15 uppsatser om deckare, deckarförfattare och deckarhjältar*, red. Jan Broberg, Bo Cavefors bokförlag 1968.
- Frykman, Jonas och Löfgren, Orvar, ”På väg – bilder av kultur och klass”, i *Modärna tider. Vision och vardag i folkhemmet*, red. Frykman och Löfgren, Liber 1985.
- Grella, George, ”The Formal Detective Novel”, i *Detective Fiction. A Collection of Critical Essays*, ed. Robin W. Winks, Prentice Hall 1980.
- Grella George, ”The Hard-Boiled Detective Novel” i *Detective Fiction. A Collection of Critical Essays*, ed. Robin W. Winks, Prentice Hall 1980.
- Hanson, Helen, *Hollywood Heroines. Women in Film Noir and the Female Gothic Film*, I.B. Tauris 2007.
- Hirdman, Yvonne, *Socialistiska hemmafrun och andra historier*, Carlsson 1992.
- Jameson, Fredric, ”On Raymond Chandler”, i *The Critical Response to Raymond Chandler*, ed. J. K. Van Dover, Greenwood Press 1995.
- Jefferson, Ann, ”Russian Formalism”, i *Modern Literary Theory. A Comparative Introduction*, ed. Ann Jefferson and David Robey, Batsford 1988.
- Johansson, Alf W., ”Inledning. Svensk nationalism och identitet efter andra världskriget”, i *Vad är Sverige? Röster om svensk nationell identitet*, red. Alf W. Johansson, Prisma 2001.
- Knight, Stephen, *Form and Ideology in Crime Fiction*, MacMillan, 1980.
- Knox, Roland A., ”A Detective Story Decalogue”, i *Detective Fiction. A Collection of Critical Essays*, ed. Robin W. Winks, Prentice Hall 1980.
- Krutnik, Frank, *In a Lonely Street. Film Noir, Genre, Masculinity*, Routledge, 1991.
- Kärholm, Sara, *Konsten att lägga pussel. Deckaren och besvärjandet av ondskan i folkhemmet*, Symposion, 2005.
- Lundin, Bo, *Århundradets svenska deckare*, Jury 1993.
- Löfgren, Orvar, ”Nationella arenor”, i Billy Ehn / Jonas Frykman / Orvar Löfgren, *Försvenskningen av Sverige. Det nationellas förvandlingar*, Natur & Kultur 1993.
- Mandel, Ernest, *Förtjusande mord*, Alfabeta 1985.
- Munby, Jonathan, *Public Enemies, Public Heroes. Screening the Gangster from Little Caesar to Touch of Evil*, University of Chicago Press 1999.
- Olaisen, Per, ”En arkitekt och ett kriminalromanbygge”, i Kjerstin Göransson-Ljungman, *27 sekundmeter snö*, Bonniers 2001.
- Olsson, Jan, *Svensk spelfilm under andra världskriget*, Liber 1979.
- Persson, Lena, ”’Den klufvna ormen.’ och dess efterföljare. Om kvinnligt deckarförfattande”, i *Kvinnornas litteraturhistoria, del 2*, red. Ingrid Holmquist och Ebba Witt-Brattström, Författarförlaget 1983.
- Persson, Magnus, *Kampen mellan högt och lågt. Studier i den sena nittonhundratalsromanens förhållande till masskulturen och moderniteten*, Symposion 2002.

- Place, Janey, "Women in Film Noir", i *Women in Film Noir*, ed. E. Ann Kaplan, BFI Publishing 1984.
- Porter, Dennis, *The Pursuit of Crime. Art and Ideology in Detective Fiction*, Yale University Press 1981.
- Priestman, Martin, *Detective Fiction and Literatur. The Figure on the Carpet*, MacMillan 1990.
- Pyrhönen, Heta, *Murder from an Academic Angle. An Introduction to the Study of the Detective Narrative*, Camden House, 1994.
- Pyrhönen, Heta, *Mayhem and Murder: Narrative and Moral Problems in the Detective Story*, University of Toronto 1999.
- Qvist, Per Olov, *Jorden är vår arvedel: landsbygden i svensk spelfilm 1940-1959*, Filmhäftet 1986.
- Qvist, Per Olov, *Folkhemmets bilder: modernisering, motstånd och mentalitet i den svenska 30-talsfilmen*, Arkiv 1995.
- Rabinowitz, Peter J., "Chandler comes to Harlem: Racial Politics in the Thrillers of Chester Himes", i *The Sleuth and the Scholar. Origins, Evolutions, and Current Trends in Detective Fiction*, ed. Barbara A. Rader & Howard G. Zettler, Greenwood Press 1988.
- Sayers, Dorothy L., "Aristotle on Detective Fiction", i *Detective Fiction. A Collection of Critical Essays*, ed. Robin W. Winks, Prentice Hall 1980.
- Sayers, Dorothy L., "The Omnibus of Crime", i *Detective Fiction. A Collection of Critical Essays*, ed. Robin W. Winks, Prentice Hall 1980.
- Sjklovski, Viktor, "Kriminalberättelsen hos Conan Doyle", i *Brott, kärlek, äventyr. Texter om populärlitteratur*, red. Dag Hedman, Studentlitteratur 1995.
- Slotkin, Richard, "The Hard-Boiled Detective Story: From the Open Range to the Mean Streets", i *The Sleuth and the Scholar: Origins, Evolutions, and Current Trends in Detective Fiction*, ed. Barbara A. Rader and Howard G. Zettler, Greenwood Press 1988.
- Slotkin, Richard, *Gunfighter Nation. The Myth of the Frontier in Twentieth-Century America*, University of Oklahoma Press 1998.
- Svedjedal, Johan, "Spänning och nyfikenhet som effekter av prosafiktionens temporalstruktur. En begreppsdiskussion", i *Brott, kärlek, äventyr. Texter om populärlitteratur*, red. Dag Hedman, Studentlitteratur, 1995.
- Symons, Julian, *Lilla mordboken. Från detektivhistoria till kriminalroman – en historik*, Berghs 1979.
- Söholm, Ejgel, *Roman om en forbrydelse – Sjöwall/Wahlöös vaerk og virkelighed*, Spektrum 1976.
- Todorov, Tzvetan, "Kriminalromanens typologi", i *Brott, kärlek, äventyr. Texter om populärlitteratur*, red. Dag Hedman, Studentlitteratur 1995.
- Wendelius, Lars, *Rationalitet och kaos. Nedslag i svensk kriminalfiktio efter 1965*, Gidlunds 1999.
- Winks, Robin W., "Introduction", i *Detective Fiction. A Collection of Critical Essays*, ed. Robin W. Winks, Prentice Hall 1980.
- Wright, Will, *Sixguns & Society. A Structural Study of the Western*, University of California 1984.

Skönlitteratur

- Allingham, Margery, *Syndapengar (Traitor's Purse)*, 1941), Bonniers 1943.
- Ambler, Eric, *Dimitrios mask (The Mask of Dimitrios)*, 1939), Bonniers 1967.
- Appelberg, Sture, *De döda skeppens vik*, Saxon & Lindström 1933.
- Bingham, John, *Inspektör Morgans dilemma (The Paton Street Case)*, 1955), Berghs 1956.
“ , *Mitt namn är...* (*My Name is Michael Sibley*, 1952), Berghs 1957.
- Blake, Nicholas, *Den femte kolonnen (The Smiler with a Knife)*, 1939), Spektra 1975.
- Christie, Agatha, *Korten på bordet (Cards on the Table)*, 1936), Bonniers 1990.
“ , *Tio små negerpojkar (Ten Little Niggers)*, 1939), Bonniers 1999.
“ , *Skospännet (One, two, Buckle my Shoe)*, 1940), Bonniers 1988.
“ , *Fem små grisar (Five Little Pigs)*, 1942), Bonniers 1951.
“ , *Ett mord annonseras (A Murder is Announced)*, 1950), Bonniers 1983.
- Ekman, Kerstin, *30 meter mord*, Bonniers 1959.
“ , *Han rör på sig* (1960), Bonniers 1963.
“ , *Kalla famnen*, Bonniers 1960.
“ , *De tre små mästarna*, Bonniers 1961.
“ , *Den brinnande ugnen*, Bonniers 1962.
“ , *Dödslockan*, Bonniers 1963.
“ , *Pukehornet. Om konsten att dö på rätt ställe*, Bonniers 1967.
- Ekström, Jan, *Döden fyller år*, Bonniers 1961.
“ , *Döden går i moln*, Bonniers 1962.
“ , *Träfracken* (1963), Bonniers 1965.
“ , *Morianerna* (1964), Bonniers 1966.
“ , *Daggormen*, Bonniers 1965.
“ , *Ålkistan* (1967), Bonniers 2001.
- Granberg, Torsten, *Gåtan på Granliden* (1936), Bonniers 2002.
- Greene, Graham, *Skräckens ministerium (The Ministry of Fear)*, 1943), Norstedts 1944.
- Göransson-Ljungman, Kjerstin, *27 sekundmeter snö* (1939), Bonniers 2001.
“ , *På turné med döden* (1948), B. Wahlströms bokförlag 1966.
- Household, Geoffrey, *Attentat mot diktator (Rogue Male)*, 1939), Forum 1974.
- Innes, Michael, *Över stock och sten (The Secret Vanguard)*, 1941), Spektra 1978.
- Jonason, Anders, *Mord med mera*, B. Wahlströms bokförlag 1953.
“ , *Mördaren kommer strax*, Bonniers 1956.
“ , *Död för mödan*, Bonniers 1959.
- Lang, Maria, *Mördaren ljuger inte ensam* (1949), Vingförlaget 1952.
“ , *Farligt att förtära* (1950), B. Wahlströms bokförlag 1960.
“ , *Inte flera mord* (1951), Vingförlaget 1957.
“ , *En skugga blott* (1952), B. Wahlströms bokförlag 1970.
“ , *Rosor, kyssar och döden* (1953), Vingförlaget 1960.
“ , *Tragedi på en lantkyrkogård* (1954), Pan/Norstedts 1967.
“ , *Se döden på dig väntar*, Norstedts 1955.
“ , *Mörkögda augustinatt* (1956), Vingförlaget 1959.
“ , *Kung Liljekonvalje av dungen*, Norstedts 1957.
“ , *Farliga drömmar* (1958), Vingförlaget 1961.

- Lang, Maria, *Ofärd i huset bor*, Norstedts 1959.
- “ , *Vår sång blir stum*, Norstedts 1960.
- “ , *att vara kvinna*, Norstedts 1961.
- “ , *En främmande man*, Norstedts 1962.
- “ , *Siden sammet*, Norstedts 1964.
- “ , *De röda kattorna*, Norstedts 1965.
- Marsh, Ngaio, *Döden och den dansande betjänten* (*Death and the Dancing Footman*, 1941), Gebers 1947.
- Poloni, Helena, *Mord i barm* (1956), Bonniers 2001.
- “ , *Många tungor små*, Bonniers 1960.
- Rönblom, H.-K., *Död bland de döda* (1954), Vingförlaget 1956.
- “ , *Höstvind och djupa vatten* (1955), Bra Böcker 1976.
- “ , *Skratta, Pajazzo*, Norstedts 1956.
- “ , *Döden i grytan*, Norstedts 1957.
- “ , *Tala om rep*, Norstedts 1958.
- “ , *Senatorn kommer tillbaka*, Norstedts 1959.
- “ , *Senatorn kommer tillbaka* (1959), Vingförlaget 1961.
- “ , *Krans åt den sköna*, Norstedts 1960.
- “ , *Död men obegråten*, Norstedts 1961.
- “ , *Bok över obefintliga*, Norstedts 1962.
- “ , *Mannen som höll sig undan*, Norstedts 1964.
- Sayers, Dorothy L., *En sky av vittnen* (*Clouds of Witness*, 1926), Bonniers 1951.
- Sjöwall, Maj/ Wahlöö, Per, *Roseanna. Roman om ett brott*, Norstedts 1965.
- “ , *Mannen som gick upp i rök. Roman om ett brott*, Norstedts 1966.
- “ , *Mannen på balkongen. Roman om ett brott*, Norstedts 1967.
- Stigson, Arne, *Spel över dödlinje*, Bonniers 1955.
- “ , *Den resandes ensak*, Bonniers 1957.
- “ , *Mord, major!*, Bonniers 1958.
- Sunesson, Vic, *Mord kring Maud*, Gebers 1948.
- “ , *Mördaren har matchboll*, Gebers 1949.
- “ , *Mord i själva verket*, Gebers 1950.
- “ , *I dimma dold*, Gebers 1951.
- “ , *Är jag mördaren?*, Gebers 1953.
- “ , *Fäll inga tårar*, Gebers 1953.
- “ , *Döden kastar långa skuggor*, Gebers 1954.
- “ , *Och häcken växte*, Gebers 1955.
- “ , *Så spelar döden*, Gebers 1956.
- “ , *Ordet är mord*, Gebers 1958.
- “ , *Fredagen den 14:e*, Gebers 1960.
- “ , *Skärvor betyder lycka*, Gebers 1961.
- “ , *Förtroeliga band*, Gebers 1962.
- “ , *Fallet 44:an*, Gebers 1963.
- “ , *Sorgen bär svarta blommor*, Gebers 1964.
- “ , *Sanningen om Marie-Claire*, Gebers 1965.

Suneson, Vic, *Brottforsen*, Gebers 1966.

Symons, Julian, *Den 31 februari (The 31st of February)*, 1950), Bokhuset 1981.

“ , *Mordets färg (The Colour of Murder)*, 1957), Berghs 1958.

Thelander, Inga, *Skuggan över Ninas hus*, Ljus 1956.

“ , *Blues för blond dam*, Ljus 1957.

“ , *Vaka för död vän*, Ljus 1958.

“ , *Eldfågeln*, Norstedts 1959.

“ , *Flickan i det gröna*, Norstedts 1960.

“ , *Regnbågen*, Norstedts 1961.

Treuter, Stieg, *Farlig fåfånga* (1944), Bonniers 1949.

“ , *Som man ropar* (1944), Bonniers 1948.

“ , *I dag röd* (1945), Bonniers 1983.

“ , *Lysande landning* (1946), Bonniers 1957.

“ , *Tragiskt telegram* (1947), Bonniers 1985.

“ , *Träff i helfigur* (1948), Bonniers 1956.

“ , *Eld i håg*, Bonniers 1949.

“ , *Lek lilla Louise!*, Bonniers 1950.

“ , *Ristat i sten*, Bonniers 1952.

“ , *Aldrig Näcken*, Bonniers 1953.

“ , *Roparen*, Bonniers 1954.

“ , *Tiga är silver*, Bonniers 1955.

“ , *Narr på nocken*, Bonniers 1956.

“ , *Kalla handen*, Bonniers 1957.

“ , *Springaren*, Bonniers 1958.

“ , *Dockan till Samarkand*, Bonniers 1959.

“ , *Skuggan*, Bonniers 1960.

“ , *Färjkarlen*, Bonniers 1961.

“ , *Sturemordet*, Bonniers 1962.

“ , *Dvärgarna*, Bonniers 1963.

“ , *Guldgåsen*, Bonniers 1964.

“ , *Tolfte knappen*, Bonniers 1965.

“ , *De döda fiskarna och andra spänningsberättelser*, Bonniers 2003.

Wahlöö, Pär, *Mord på 31:a våningen* (1964), Norstedts 1973.

Waugh, Hilary, *Vid försvinnandet iförd (Last Seen Wearing-*, 1952), Gebers 1964.

Michael Haneke och Slavoj Zizek om våldets två ansikten

Av Anna Sofia Rossholm

Guldpalmsvinnaren Michael Haneke fascineras av våldets väsen men föraktar den våldsfascination som omger oss. Kanske skulle man kunna säga att han en av få filmskappare som tagit Theodor Adornos berömda ord ”ingen poesi efter Auschwitz” på allvar. I Hanekes värld är det inte bara omöjligt, men framför allt omoraliskt att direkt visa upp människans och samhällets mest ohyggliga sidor. Människor, ofta barn, som misshandlas, dödar och förtrycker visas bortom våldsfilmens konventioner. Filmerna präglas av en svart människosyn och blir plågsamt outhärdliga, men samtidigt närmast oförklarligt fascinerande, att betrakta. Våldet är kallt, känslolöst – som inbäddat i det moderna samhällets mekanismer – och står utan ”god” motpol eller hedervärda motiv. I Hanekes filmer visas våldet utifrån ett slags motståndets estetik, våldshandlingen äger ofta rum utanför bild eller blottas bara under ett kort ögonblick i en hel film. Ett exempel är den ohyggligt utdragna dödsscen från *Bennys Video* (1992) där tonårspojken Benny skjuter en jämnårig flicka med slaktpistol och vi hör flickans plågade skräckslagna kvidande skrik på filmens ljudspår medan kroppen befinner sig utanför bild. Den här typ av grepp brukar ses som en kritik av en våldsförhärmande mediekultur, en vägran att skriva under på att estetisering och fetischism av våldshandlingen måste bli en förutsättning för att representera den. *Bennys video* ses exempelvis ofta som en kommentar till videovåldets påverkan och *Funny Games* (1997, remake 2007) grymma uppvisning av våld som lek eller spel kan ses som en bild av våld i den växande dataspelkulturen.

Hanekes indirekta sätt att visa grymheter gör emellertid mer än att kritisera medieviolens och moralisera över visualiseringens tillkortakommande: han söker visa att våldet *till sin natur* både är synligt och osynligt, att det både är konkreta brutala handlingar och något bortom dessa handlingar. Den ideologiska samhällskritik vi ser i Hanekes filmer handlar inte i första hand om att kritisera exploateringen av våld, utan att visa att det osynliga våldet kanske är det mest brutala.

Hanekes filmer visar på det intrikata samspel mellan det filosofen Slavoj Zizek i sin kulturkritiska bok *Violence* (2008) beskriver som ”subjektivt” kontra ”objektivt” våld: det subjektiva våldet är synliga handlingar som terroristdåd, misshandel, slagsmål, våldtäkter eller gatuuppror. Det objektiva våldet är samhällets osynliga *systematiska* våld som utgör själva förutsättningen för de individuella våldsdåden, till exempel kapitalismens marknadskrafter, kommunismens eller nazismens byråkratiska system. Zizek kritiserar i sin bok i första hand samtidens postideologiska vägran att förstå sambanden mellan våldets båda sidor. Udden riktas mot de ”goda” kapitalister som med ena handen tjänar på den globala ekonomins orättvisor och med den andra idkar välgörenhet och ar-

betar för ”konfliktfri” konsumtion (Bill Gates är kanske det mest uppenbara exemplet). Den här formen av modern välgörenhetskapitalism är enligt Zizek en förtäckt ideologisk handling som döljer det objektiva systematiska våldet genom att rikta all uppmärksamhet mot det subjektiva våldet.

I film efter film söker Haneke finna ett filmspråk som kan analysera och reflektera över våldets janusansikte, i senare filmer får detta sökande en allt tydligare ideologisk dimension. Redan i 90-talsfilmerna sätter Haneke det påtagliga våldet i ett sammanhang där det inte syns – i *71 fragment* (1994), exempelvis, får korta scener som fångar det moderna samhällets själlöshet sin avslutning i en dödsskjutning. Men det är först med *Dolt hot* (2005) och guldpalmsprisade *Det vita bandet* (2009) som han visar hur de politiska sammanhangens osynlighet blir ramen för enskilda våldshandlingar. I de här två filmerna förlägger han nämligen handlingen till före eller efter – men inte mitt i - 1900-talets brutalaste politiska händelser och system. *Dolt hot* utspelar sig i samtidens postkoloniala Frankrike, några decennier efter det blodiga algeriska frigörelsekriget, *Det vita bandet* berättar om ett ruralt Tyskland före första världskrigets utbrott. Nutidsberättelsen *Dolt hot* pekar mot koloniala trauman medan det historiska dramat *Det vita bandet* avslöjar senare epokers, också vår tids, våldsmekanismer. På så sätt går modernitetens tragedier och våldsdåd i arv mellan generationer och våldet blir en del av det moderna samhället som sådant.

Dolt hot berättar om övervakning och hot om våld mot en familjefar (tillhörande den franska kultureliten) utan att vi får veta vem som övervakar och hotar. Detta hot visar sig vara en hämndaktion för ett svek mannen begått i sin barndom, en handling som har flera politiska bottnar: ett svartsjukt barns illvilliga handling blir i berättelsen en indirekt konsekvens av den franska polisens massaker av algeriska demonstranter i Paris 1961 som i sin tur är en konsekvens av kolonialismen som förtryckande politiskt system. Genom att göra barnet till dramats gärningsman sätter Haneke fingret på hur det enskilda och det storpolitiska hänger ihop bortom individuell skuld och ansvar.

Den dokumenterande stilens oredigerade intryck gör att vi som åskådare ofta är osäkra på om det vi ser är övervakningskamerans filmbild eller ”verkligheten”. Och det är just den anonyma men samtidigt subjektiva övervakningskameran som visar våldshotets tveeggade karaktär, kamera både förkroppsligar (filmbilden blir mänskligt öga) och döljer (vi ser aldrig vem som är bakom kameran) hotets upphovsman. Den mest brutala våldshandlingen, massakern på de algeriska demonstranterna, tillhör det förgångna och representeras aldrig i filmen. Det blir ett sätt att avslöja att massakern tills ganska nyligen varit en förtigen och därmed ”osynlig” händelse i fransk offentlighet. Vad Haneke visar kan ses i ljuset av frånvaron av det historikern Pierre Nora kallar ”lieu de memoire”, minnesplats. En minnesplats är ett samhälles memorials över de händelser som formar våra identiteter, platser eller byggnader som får en funktion av gemensamma gravstenar av det förgångna. Filmvetaren Thomas Elsaesser menar att filmmediet på liknande sätt fungerar som minnesplats över det förgångna: historiska fiktionsfilmer skriver in sig i en ikonografisk tradition som förvaltar ett samhälles trauman i nuet. Frånvaron av filmer

om Algeriet frigörelsekrig är slående i fransk filmhistoria. Den postkoloniala historikern Benjamin Stora kallar kriget mellan Frankrike och Algeriet ”det osynliga kriget”. Han jämför med hur den amerikanska filmen bearbetar traumat från Vietnamkriget med den uppsjö av filmer som till och med fått en egen genrebeteckning, ”Vietnamfilmer”. Kriget pågick när fransk filmkonst hade en storhetstid, under den så kallade ”franska nya vågen”. Endast i undantagsfall som i Jean-Luc Godards *Le Petit Soldat* (1963) och i Jacques Roziers *Adieu Philippine* (1962) tematiseras krigets närvaro i det franska samhället. Vad Hanekes film gör är att visualisera denna ”osynlighet” i fransk offentlighet.

Det vi får se i *Dolt Hot* av fysiskt våld är ett hastigt och oväntat självmord som kommer som en chock för åskådaren: utan föraning får vi bevittna hur den misstänkte algeriske hotaren inför sitt ”offer” och sedd genom övervakningskameran plötsligt reser sig och med en snabb rörelse skär halsen av sig. Som parallell till detta visas också en dröm- eller minnesbild där en tupp får huvudet avhackat med en yxa. Dessa scener sticker ut inte bara som kontraster mot filmens i övrigt förlamade stämning men också genom deras symboliska dimension. Tuppen som nationalsymbol för Frankrike och halshugningens återkopplingar till den franska revolutionens avrättningar gör dessa bilder till något annat än representation av subjektivt våld. Scenerna är, med Zizeks vokabulär, uttryck för ”symboliskt våld”, det vill säga ett slags språkets våld. I *Dolt hot* blir våldet symboliskt på ett tydligt sätt, något som gör den annars direkta individuella handlingen mer allmängiltig.

I *Det vita bandet* upprepas flera teman från *Dolt hot*: vi ser en än tydligare bild av barnet som både offer och förövare, också här genomsyras berättelsen av ett bortomindividuellt och kollektivt men samtidigt kroppsligt och konkret våld som går i arv från en generation till en annan. Filmen berättar om hur barn i en by i norra Tyskland utsätts för övergrepp och själva blir förövare. Byn är filmens slutna universum och det är hela byns hela befolkning som är filmens ”huvudperson”. Exakt vem som gör vad mot vem förblir ofta oklart, dåden visas sällan i bild och barnens illdåd riktas inte mot deras direkta förövare utan mot andra bymedlemmar. Bygemenskapens inre våldsmekanismer följer en självdestruktiv logik som förebådar och symboliserar Tysklands förgörande och självdestruktiva krigsföring under första och andra världskrigen.

Samtidigt som tematiken känns igen utgör *Det vita bandet* ett helt nytt spår i regissörens verk. Detta är ett historiskt drama vars stil till viss del präglas av historisk autenticitet (Haneke har i castingen sökt ansikten som kan påminna om bondebefolkningen i Tyskland under tidigt 1900-tal), men samtidigt har något irreellt (mar)drömskt över sig. Det här är en riktigt vacker svartvit film som starkt bryter mot den oförskönade realism som präglar tidigare filmer. Vi får se kontrastartade bilder på barnansikten med glänsande ögon och vyer över bländande vita fält, en vithet mellan blick och blindhet som ger känsla av att bilden befinner sig på gränsen till sin upplösning. Haneke använder i den här filmen ett bildspråk som på ett nytt sätt balanserar mellan synliggörande och osynlighet, mellan det som förläggs i skugga och det som belyses.

Det historiska dramat är en förklädnad som visar att denna ”tyska familjehistoria” (filmens undertitel) pekar mot det som inte berättas, inte enbart mot världskrigen utan också mot våldets mekanismer i vår samtid. Det direkta våldet i det förmoderna samhälle där byns egna regler är absoluta kan ses i ljuset av det objektiva systematiska våldet i dagens globala samhälle. Zizek beskriver samhällets slutna ”communities” – den globala tidens bygemenskap – som ett av samtidens mest talande uttryck för osynligt systematiskt våld. Genom att skapa barriärer som utesluter de ”grannar” som ekonomiskt, kulturellt eller etniskt skiljer sig från oss får vi ett samhälle bestående av hermetiska bubblor av slutna gemenskaper. I Hanekes film är det just de personer som kommer utifrån till byn, den omtänksamme skolläraren som är filmens berättare och den unga oskuldsfulla barnflickan han blir förälskad i, som står för något annat, en idealiserad kärlek utan våld. Det är också dessa personer som vill demaskera det osynliga genom att identifiera våldets ursprung och som därför också utesluts ur gemenskapen.

Dagens ”communities” byggs upp av rädsla för det subjektiva direkta våldet utanför den slutna gemenskapen när det egentligen är i själva uteslutningen som våldet kan lokaliseras. I *Det vita bandet* finns våldet i och inte utanför bygemenskapen, byn blir en låst sfär där religiös (protestantisk) tro och patriarkala strukturer utesluter allt det som inte passar in. Ur det perspektivet blir filmen en omvänd spegelbild av samtiden: bygemenskapen integrerar det dagens ”community”-politik utesluter och avslöjar att den till synes fridfulla slutna gemenskapen är en våldets hemvist. Enligt Zizek är fundamentalistiskt religiöst våld, terror och kvinnoförnedring bland minoritetsgrupper något som hänger ihop med, är en konsekvens av, det samtida västerländska samhällets uteslutande politik. Filmens historiska by blir en plats där bygemenskapens uteslutande logik och det förtryckande patriarkala våldet blir ett. Haneke gör överlappningar mellan våldsdåd i olika epoker genom att låta våldet synas där det annars är osynligt (i bygemenskapen som kollektiv) och förbli osynligt där det annars syns (i enskilda övergrepp från en individ till en annan, världskrigen).

Dolt hot och *Det vita bandet* som familjehistorier där våldet går i arv mellan barn och föräldrar ger var sin bild av våldets två sidor. Den förra handlar om det transnationella postkoloniala relationen mellan Frankrike och Algeriet, den andra om den slutna bygemenskapen som ett mikrokosmos för det tyska samhället. Båda visar att våldet inom familjen alltid pekar mot ett osynligt våld i något som ligger utanför den, och att detta kan enbart synliggöras och förstås genom att det subjektiva våld som individer riktar mot varandra visas i det dolda.

Referenser

- Thomas Elsaesser, *European cinema: face to face with Hollywood*, Amsterdam: Amsterdam University Press cop. 2005.
- Pierre Nora (red.), *Les lieux de mémoire*, Paris : Gallimard, 1984-1992.
- Benjamin Stora, *La guerre invisible: Algérie, années 90*, Paris: Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 2001.
- Slavoj Žižek, *Violence: six sideways reflections*, London: Profile, 2009.

Van Galen's memorandum on the Alor Islands in 1946. An annotated translation with an introduction. Part 2.

Edited and translated by Hans Hägerdal

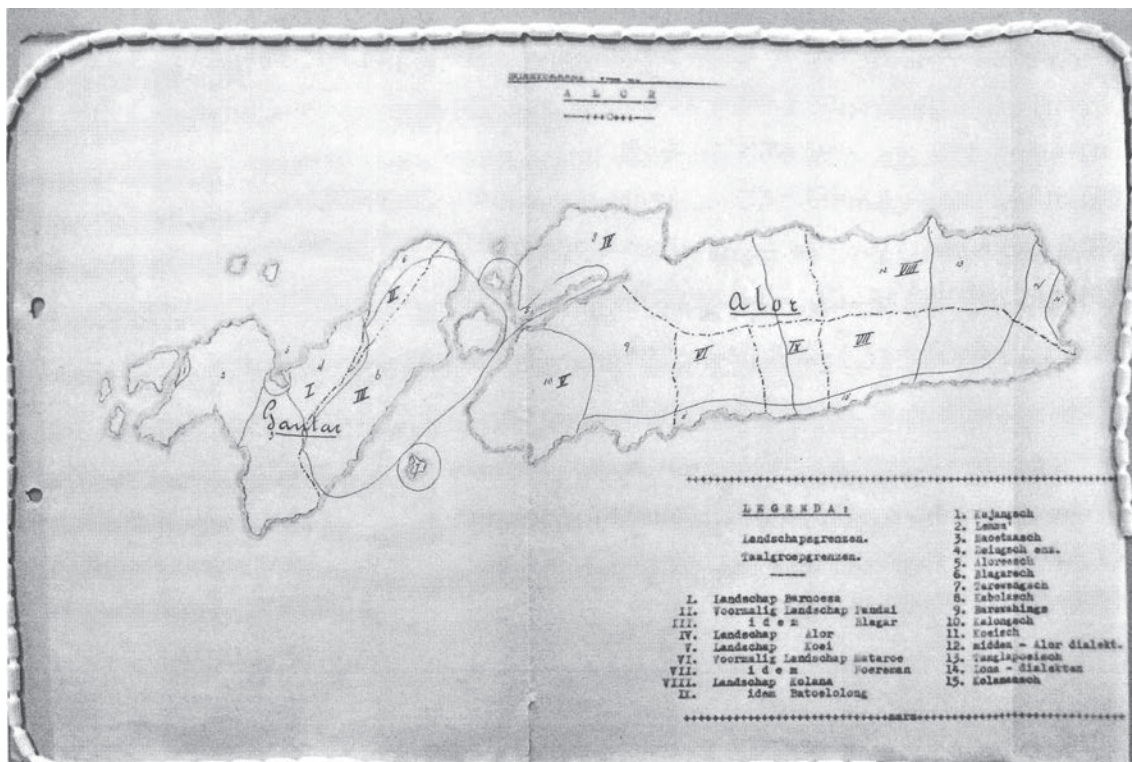
The present study consists of a translation of the second part of the *Memorie van Overgave van den fundgeerend Controleur van Alor, G.A.M. van Galen*, together with annotations. The translation of the first part of this text was published in *HumaNetten* 25/2010, pages 14-44. The Dutch original is to be found in 'Collectie Losse Aanwinsten Bestuursambtenaren' No. 26, Nationaal Archief, The Hague.

As pointed out in the introduction to the first part of the translation, the Alor Islands in eastern Indonesia are highly interesting from an anthropological, ethnographical, linguistic and historical point of view. On these islands, the Austronesian and Papuan language families meet, and so do various cultural forms and influences. At the same time, the relative remoteness of the islands from the traditional centres of civilization in the Archipelago has ensured the preservation of cultural specifics which have been studied by avid foreign researchers.

While the colonial official G.A.M. van Galen was not a researcher as such, he was a perceptive observer of life on Alor in the wake of World War II. In this part of the text he provides us with numerous details about the local Alorese *adat*, the traditional body of customs and regulations that guided the flow of life on these islands. He pays much attention to the ways in which harvest feasts, marriages and burials were conducted, and notes the importance of the bronze drums, the famous *moko*. His view of the character of the local population is probably no more prejudiced than could be expected from an educated European official in the 1940s. In his opinion the Alorese stand out as merry, carefree and somewhat lazy people, but not necessarily unintelligent or unfit for modern development. The contrast to his predecessor K. Rijnders, whose *Memorie* he quotes under the heading 'Political situation', is apparent.

The *Memorie* of Van Galen furthermore deals with various issues of the colonial state, which tried to introduce education and health care on the remote islands although with mixed success. We also learn how intellectual currents emanating from the central parts of the Indonesian colony eventually reached the small world of Alor. Van Galen notes with some consternation how Islamic and nationalist groups establish a toehold on the islands, at a time when the Indonesian revolution is in full swing on Java.

Finally, two brief appended reports cast important light on conditions during the harsh rule of the Japanese in 1942-45. An interesting point in these reports is that they indicate how the system of *zelfbesturende landschappen* (self-ruling territories) that the Dutch had constructed after 1910 broke down as soon as the *pemerintahan*, the colonial government, was gone. The Dutchmen hurriedly left Alor after a mutiny among the local

Map of Alor and Pantar.

troops in 1942, at the same time as the Japanese onslaught reached eastern Indonesia. As it turned out the mountain people flatly refused to obey the coastal rajahs whom they regarded as covetous and intrusive. It was only by stern measures, and with some ensuing atrocities, by Japanese troops that order was restored on the islands. The infamous system of conscript labourers, *romushas*, also had its consequences on remote places like Alor. Many Alorese were forced to toil on roads and military installations on Timor under poor conditions.

At the moment when Van Galen lay down his pen in December 1946, the Dutch colonial government had three more years to go. Nine days after the conclusion of the *Memorie*, on the Christmas Eve of 1946, the colonial authorities tried to better their chances of maintaining authority in the Archipelago by establishing a pseudo-state, East Indonesia or Negara Indonesia Timur. It was an enormous area that encompassed the islands from Bali to the Aru Archipelago, and thus included the Alor Islands. The part where the Alor Islands are situated was among the less turbulent during a revolution that otherwise cost perhaps 100,000 lives across the Archipelago. In spite of some nationalist agitation, the simmering discontent never resulted in extensive fighting in the Timor area. But the end of the colonial era inevitably drew towards its end. On 27 December 1949 the Netherlands formally transferred sovereignty over its old colonial domains to the government of the nationalist leader Sukarno. While East Indonesia was at first a part of a federal Indonesian state, this was not satisfactory to the nationalists.¹ In August 1950 a unitary state was established, a state that would soon alter colonial as well as traditional governance on Alor.²

1 Cribb & Brown 1995, pp. 32-8.

2 Widiyatmika 2007, pp. 395-404.

Memorie van Overgave van den fundgeerend Controleur van Alor G.A.M. van Galen

Dated 15 December 1946.

Collectie Losse Aanwinsten Bestuursambtenaren No. 26,
Nationaal Archief, Den Haag

Part 2

D. CHARACTER AND CUSTOMS OF THE POPULATION

In general, the characteristics of the population on these islands are: cheerful, merrily boisterous, quick to celebrate, carefree and a bit lazy.

Among them one meets the most diverging types and customs, which is not surprising considering the mixture with other races and the previous isolation. The mountain people of the peninsula, who are less primitive than the other parts of the population, due to more contact with the Kalabahi post, are usually clad in sarong, while the more well-to-do there carry a shirt. The women likewise walk about in sarong. At least the younger generation is already used to wear white (!) *bajaus*.³

Through the large number of schools in this part, most of the people are able to speak Malay. Furthermore, they are not stupid. As everywhere, the woman carries out most of the work, while the man is content to assist with planting once a year, carry out corvée labour, and for the rest keep guard.

The population in the rest of Alor, especially in the *landschap* Kui and the communities Welai and Limbur, are still utterly primitive. Most of them, women as well as men, are clad in a loin-cloth, while the men, who are usually well built, wear their hair quite long and hold it together by wrapping it with a *pinang*⁴ leaf, and wreath it with metres of red woven *rottan*.

Such types, the more if they are clad in warrior attire, which consists of a broad girdle where arrows are tucked in a fan-shape and a shield of joint *kerbau*⁵ hides plus arrow and bow in the hand, indeed make a wild impression, and formed the attraction for those several Americans who formerly came to watch the “wild and woolly people” of Alor. To the most beloved popular amusements belongs the “*lego-lego*”. Any pretext is used to arrange these dances, which begin after sunset and end by sunrise.

Each kampong also has its own *lego-lego* place, consisting of a flat piece of terrain, in the middle of which a pile of stones has been erected, about 1 meter high. In the middle of this there is an erect stone. In former times, the heads of slain adversaries were placed on this pile of stones, after which the entire kampong performed the war dance around it.

The *lego-lego* is a row dance, and is performed in various ways in the various parts of the residency. The dances can be distinguished in those where:

³ Or baju, jacket or shirt.

⁴ Betel leaf. According to other sources, as Cora Du Bois (1944) and Ruth Barnes (2004), it would rather have been an areca bark hair cylinder (foefak).

⁵ Buffalo.

1. The men and women stand in one circle.
2. The women in an inner circle, and the men form an outer circle.
3. Music (!) from gongs, *mokos* and drums is performed.
4. Singing is only by individual *pantun*⁶ singers in the middle of the circle.
5. The entire horde roars a *pantun* in an irregular way, one after another, in groups of 5 or 6 men while jumping in a circle that moves to the right.

One also distinguishes between war dances and amusement dances. The war dances that one can often see in the mountainous areas of southern Alor, are performed in full armament, whereby they make wild jumps and stamp the ground while holding the elbow of the next with the left hand and sing (!) some song about old fights.

The men as well as the women and children take part in the amusement dances. At these dances, one or more *pantun* singers who are mostly elderly people jump in the middle of the circle and sing the actual words of the song, whereupon the other participants sing along in the refrain.

One can understand that these dances, also since they are performed by the sparse light of a wooden fire, are often used for love relations and not always to bond “free” women. In Kolana the intention of a couple to marry is often announced at a *lego-lego* place. This happens as follows:

If a young man is interested in a girl, he asks during the dance for some *sirih* or tobacco from her *sirih* basket that only unmarried women carry on their head. If the man in question is to the young girl’s taste, she then asks him for some *sirih* in return but immediately takes the entire basket that hangs by the hair at the back, as a token of acquiescence. The other participants at the ball – and at a *lego-lego* that is virtually the entire kampong – then see that the two of them are in agreement. It is thus a kind of public announcement of their betrothal.

Before each *lego-lego*, and the more if it is held in honour of the visit of an official, a grand toilette is made, which means that each one puts on a string or band of corals or other adornments, while feather plumes or bands are placed in the hair.

On Pantar – and the custom is also mentioned in other areas – the women at such occasions carry copper bangles around their legs, which cover the legs from the ankle to the calf. Meanwhile the men are adorned with red-white-blue girdles around their waist and white plumes decorated with bands in the hair. Through the “show” before the Americans, all kinds of other adornments have slowly been added, which are however not original.

Marriage and what comes with it, according to the adat in Dulolong.

Marriage can take place in two ways, namely:

1. With the consent of the families of each, and
2. Through a “*bawa lari*” marriage.⁷

⁶ *Pantun* refers to a sort of traditional poetry.

⁷ *Bawa lari*, run away with someone.

Concerning 1. If a young man is interested in a girl, he sends one of his family members to her to ask for *sirih pinang*. If the girl is inclined to become his spouse, she gives him what is asked for, and if not, she sends the messenger back empty-handed. She announces what has occurred to her parents. Betrothal is, in the first case, then reckoned to have taken place, whereupon the bride-price is fixed.

Here one has to reckon with the “estate” to which the bride belongs, and, if it is the eldest daughter, how much *belis*⁸ has been paid for her mother. This *belis* varies between 1 *moko makassar tanah* worth 150 guilders plus 7 *mokos* worth 20 to 80 guilders for an ordinary kampong girl, to 1 *moko olemalei* worth 800 guilders and 15 *mokos* and gongs for anyone who marries a girl from a raja family. This *belis* is paid by the father or more correctly the family of the bridegroom, to that of the bride. Nevertheless, the latter gives a so called “*balasan*”⁹ at the value of half the bride-price.

Concerning 2. If the young man and the girl for some reason, mostly because the man in question does not possess enough *mokos*, do not want to await the consent of their parents before entering marriage, the girl escapes with him to his dwelling. This cannot be kept hidden for long before the parents of the family of the girl go to the family of the abductor and ask for the *belis*. If they can not deliver the requested bride-price, then the family of the bride has the right to bring the couple to their house and keep them there until the father of the family of the bridegroom has completed the *belis*. Only then can the couple choose their living place.

If the young man has already had intercourse with the girl and this is discovered, then things are handled as under no. 2 in case it leads to marriage. If not, the man pays a *tutup malu*¹⁰ of 1 *moko* worth 30 guilders and 4 *mokos* worth 15 guilders each for the girl. (These prices are valid for an ordinary kampong girl; for girls of higher standing correspondingly higher “*tutup malu*” applies.) After all the regulations regarding the bride-price and *balasan* have been made and a number of cattle and food have been collected for the marriage feast, the day for the marriage is fixed.

On this day, after having enjoyed what is necessary at the feast meal, the entire families of the bridegroom and the bride lead the “victim” to the house of the bride where they are united in marriage. Not long after, the *belis* and the *balasan* is completed by the two parties. After 5 days of feasting and other amusements, the young couple is brought to the home of the husband where they are to remain. If someone marries a widow, he pays a *kain*¹¹ and a gong to the family of the deceased husband. However, the children of the first marriage go to the family of the 1st husband.¹² If he pays back the entire *belis* to the family of the deceased husband, he obtains the children from the first marriage.

---

8 Bride-price.

9 Response, retaliation, counter payment.

10 Literally, covering the shame.

11 A cloth, especially of sarong type.

12 Van Galen uses numbers somewhat inconsequently: 1st – first, etc. In this translation I generally follow his way of writing.

Divorce

If one of the two spouses wishes to dissolve the marriage because of misbehaviour, insufficient care, etc. on the part of the other spouse, he [or she] goes to the one who concluded the marriage and asks for divorce. If the man asks for divorce, all the goods in the house go the woman and the other way around. Another case is when the husband has been cuckolded; if he wants to keep his wife, the guilty man pays a “*tutup malu*” to the husband. However, if he no longer wants to keep his woman as spouse, then the unfaithful is obliged to pay back the entire *belis* to him.

Adat customs by the burials among the heathens of Kui

If somebody passes away, certain watch men, no relatives of the deceased, keep watch by the body in the night before the burial. For this, each one receives a *kain*, as they say, to wipe off the tears that they must shed during the watch. In the following morning the grave is, under the supervision of an uncle of the deceased who is also entrusted the general management, dug by 5 men after they have marked out the place with 5 sticks. These 5 diggers each receive a sarong.

Until the actual funeral, one person stays behind in the burial pit, armed with a piece of wood in order to chase away possible spirits of the living who may have ended up in the grave. By the burial, the corpse, which is clad in a sarong, is carried by the uncle and the 4 diggers. At this point, no further relatives are present as they are afraid of the spirits. The following articles are donated to the dead: arrow and bow; a *periuk*¹³ with rice; 5 pieces of meat on 5 skewers of which 2 are already roasted and serve as food for the deceased on his way to the kampong of the dead, “*Ek kik bok tik*”, while the 3 others are destined to be prepared by the dead himself on arrival in that place. Furthermore, *sirih pinang*,¹⁴ tobacco, a piece of chalk and a bamboo comb are all put in a basket and placed to the right of the body.

After the grave has been closed, the eldest man puts water in a piece of bamboo before the house. Only then the family comes out from their houses. Each one puts a couple of fingers in the water, rub them over their foreheads while uttering the words “*E hir nang, E kal nang*” (*tida pemali lagi*).¹⁵ On the following day the family puts rice, *sirih pinang*, meat and salt on the grave, uttering the words “*Receive these goods and do not think more of us; go to your ancestors.*” After 5 days this procedure is repeated. The number 5 plays a great role at mortuary feasts and funerals, so great that this number is *pemali* for heathen people in ordinary life. Thus one never sees people buying 5 pieces of this or that at the *pasar*, but always 4 or 6 pieces.

Adat customs at a mortuary feast in Batulolong

If somebody has passed away, the uncle of the deceased comes inside the kampong with great alarm. He slaps people to the left and right and cries “*Where is my child? Bring it here quickly*”. Only when the family of the dead brings him *mokos* and gongs does he

13 Caldron, cooking pot, in Alor made of clay.

14 Betel leaves and areca nuts; ingredients for betel chewing.

15 The Malay words, which do not seem to literally render the parallelism of the original expression, mean “no taboo/sacred stuff anymore.”

stop his raging. If the family has enough *mokos* and gongs to give as compensation to those helping at the funeral, the deceased is buried within a week. If not, these articles must first be gathered.

Until the burial takes place the spouse must keep watch by the deceased, if the latter has enjoyed such a belonging [i.e., a spouse]; otherwise others perform this watching duty. After the burial the family of the deceased once again gather *mokos*, gongs, cattle and food in order to give the necessary feasts. Thus feasts are given for:

- a. The dead
- b. The carriers of the corpse
- c. The people who have brought sarongs with which the body is wrapped
- d. The people who have made the soul *perahu*

As for the soul *perahu* the following applies.

According to belief, the souls of the dead go to Eibike (at the border between Batu-lolong and Kui). When a mortuary feast is held, a soul *perahu* is always made in order to provide a comfortable vehicle for the dead. When this *perahu* is constructed, various animals are slaughtered, whose blood is applied to the *perahu*. Thereby the soul of the deceased is called with the words: “Hal bapa (ibu, saudara) sekarang sudah sedia nasi dan daging, datanglah makan sepuas-puasnya”.¹⁶ When the *perahu* is taken away from the kampong some bones from the slaughtered animals are placed in it, along with a few empty baskets for *sirih pinang*, chalk and tobacco. The *perahu*, accompanied by all those celebrating the feast, is brought away whereby the master of ceremonies has a lontar leaf tied to his arm, the other end of which is tied to the bones in the *perahu*.

As the soul *perahu* has come outside the kampong, the lontar leaf is cut by him with the words “Selamat berjalan, selamat bercerai, jangan ingat kami lagi, sebagaimana kini kami tidak ingat kamu lagi”.¹⁷

The mortuary feast in Atimelang (Limbur)

Concerning this, Mej. Nicolspeyer writes as follows.

The mortuary feasts consist of the following sequence of 8 feasts:

1. The *fokung huore*, the *abangpilia*, the *nabuke*, the *baleihiede* and the *aneikule*, which all take place on the first day.

The *fokung huore* is the beating on gongs that, together with the wailing of the women, immediately commences after the demise, and continues the entire day with short breaks. The family of the deceased goes to the male houses of him or her who has died, in order to receive the first gifts. This request for gifts is called *abangpilia*. At this occasion the foremost of the six male houses, the *manufeng*, bestows the burial clothing, and then the burial, the *nabuke*, takes place.

¹⁶ Concerning father (mother, sibling); the rice and meat is now prepared, come and eat to your satisfaction.

¹⁷ Lucky journey, lucky separation; do not further remember us; in the same manner we do not remember you any more.

Members of the aforementioned *namufeng* [manufeng?] walk with the corpse, shrouded in the *kain*, towards the grave and throw it down there with a forceful hurl. Previously half the corpse was left above earth, but this is now forbidden by the government. Chests, as prescribed by the missionaries, are still rarely used.

In the afternoon the *beleihide*¹⁸ takes place, the roasting of *pisang*, which are handed out to the guest, beginning with the members of the male houses. Afterwards rice and pork is handed out (*tofangtode*). Finally the male houses receive small gifts which are called *aneikule*.

2. Four days later the *herberka*¹⁹ takes place, the handing out of boiled meat and boiled rice.

3. Four days later again, a similar handing out of foodstuff takes place, which however is called the *hekan*.²⁰

4. After some months there is once again a handing out of boiled meat and boiled rice, the *herolik*.²¹ On this occasion the male houses receive the gifts in return for their own gifts at the *abangpilia*.

5. A long time, sometimes more than a year afterwards, the *baletne*²² is celebrated, where small baskets of boiled rice are distributed.

6. Then follows the *hekotoke*,²³ when raw meat and uncooked, stomped rice and maize are shared out.

7. The *hekarfungbele* or *helungfabele*²⁴ are, respectively, the final feast for a male or a female deceased. In the first case a *kerbau* is bought, the meat of which is eaten although the bones are placed on a veranda, built from the wood of a particular tree and erected at the side of the house at the edge of the village. It is believed that the soul of the dead comes to fetch them there, and with these bones acquires the *kerbau*. At the *helungfabele* for a woman the same applies, but with a sheep.

8. The *tilabele* and the *hekaraugbele* constitute the last ceremonies. That is, respectively, the buying of the taboo string, the sacred string with which the dead must lead the *kerbau* (or the sheep) and which is provided by the male houses; and the buying of the flower-patterned *kain*, likewise provided by the male houses, of which a piece of *kain* is placed on the grave.

The latter feasts, number 7 and 8, are seldom carried out since they carry with them too high costs. A *kerbau*, for example, is a “rara avis” in the mountain area and must be brought in with great costs. When a *karfungbele* takes place it is mostly a common feast for various families. In the same way, in one family most of the mortuary feasts are given for several deceased at the same time. For a child up to about 5 years, only one mortuary feast is given.

18 Balei = pisang [banana]; hiede = roasting [Van Galen’s footnote].

19 Berka = simple; he = possessive suffix 3rd person singular [Van Galen’s footnote].

20 Kang = good [Van Galen’s footnote].

21 Rolik = the foodstuff packaging [Van Galen’s footnote].

22 Balet = woven package of rice (Mal. Ketupat); ne = to eat [Van Galen’s footnote].

23 Kotok = raw [Van Galen’s footnote].

24 Bel = to buy; karfung = kerbau; lungfa = sheep [Van Galen’s footnote].

Apart from these brief accounts of mortuary feasts, I also acquired information on two other important feasts.

The harvest feast in Atimelang

At the harvest feast, known as the *yetoke* feast, a curious figure appears, the “*ye adua*” (in Malay, *tuan air* = lord of the water). This is a family profession that is inherited from father to son. The functionary must submit to a food taboo. That is, when the maize starts to grow, the *ye adua* is forbidden to eat it. When the maize is ripe and the *yetoke* feast can be held, the *ye adua* goes from the village to fetch holy water. During his absence all the people go into their houses and keep hidden. When the *ye adua* returns he first brings the holy water to his own house. There he cooks twenty unpeeled cobs of maize which he carries to the dancing place in two bowls (the dancing place of his own kin). He places the bowls on the dancing place stones (*kameng*). Then he calls all the inhabitants from their houses with the cry “*aihaung!*”, takes some maize into his mouth and spits it out, whereby he announces that all the animals that are harmful for the fields, such as rats, cats and birds, have been spat out. The rest of the maize in the two bowls he throws away, and then pours out the holy water. Meanwhile the bystanders try to acquire some of the auspicious maize that has been thrown away. With this the first part of the harvest feast is concluded, people return home to prepare a meal, and for the *ye adua* the taboo against eating maize is abrogated.

Three days later the *bol*²⁵ takes place whereby the men, hitting around with young bamboo branches with leaves, roam through the village while fires are lit everywhere and gongs and *mokos* are beaten. Another five days later food is cooked in a big bowl (*ading*). Every family count their deceased and make a very small *ketupat*²⁶ of rice for each dead, which is hung above the grave.

Inheritance law

As is expected in an area with paternal rights, the women are practically excluded from inheritance. Through her marriage the woman is transferred to another family, and it would thus just be a loss to give her part of the inherited goods. She may only bring along her personal belongings, such as spinning and weaving equipment and such. Certainly, she retains a certain right to use the plot of her family. The inheritance goes to the eldest son as the new headman of the family, who as such controls the inherited goods. There is a duty here to maintain the younger family members and support them in the payment of the bride-wealth.

---

25 Bol = beat [Van Galen's footnote].

26 Rice cake which has been boiled in a packet made of young coconut leaves.

E. LANGUAGE

In the *Onderafdeeling* Alor, with a population of about 90,000 souls, at least 13 different languages are spoken, each of them in turn divided into dialects. For the distribution of these languages, please refer to the appended outline map.²⁷

The advantage of Malay as a general language of communication is even greater here than in other areas. The Malay language is, for mutual contact between various parts, almost a necessity. For the most part, the *zelfbestuurders*²⁸ and even the *kapitan*²⁹ know only a few of the languages that are spoken in their territory.

F. EDUCATION

Popular education is entirely in the hands of the Indian Church.³⁰ The Indian preacher living in Kalabahi is also headmaster of the school. As for the growth of this education the survey below provides an overview.

	Number: Schools	Teachers	Number of pupils:			Average number of school visitors	Absent
			Boys	Girls	Total		
end 1937	27 + 5*	34	1640	449	2089		
end 1942	37 + 1*	47	2304	651	2960	2603	12%
end 1945	36	56	3217	1330	4217	3315	21%
3 rd quarter 1946	37	64	3771	1555	5326	4616	13%

* Particular schools [van Galens footnotes]

One can observe a considerable increase. In about 10 years the number of learners has more than doubled. Also the number of girl learners has risen relatively in comparison with the boys. If they were 28% of the number of the boys in 1937, they were 42% at the end of 1946. The percentage of absentees is however still high, and higher in the mountain areas than in the coastal areas. Comparative figures for the other areas in this residency³¹ are not available to me.

The desire for education, though being indeed present mainly in the coastal areas, must however be taken with a grain of salt. At the start of the new school year the authorities always require help to get a sufficient number of learners. To bring the learners back to school is also a matter that always demands the attention of the administration. Boarding [internaten] is associated with almost all the popular schools [volkscholen]. These stand under the supervision of the teacher. A boarding regulation has been fixed by the resident. The adoption of this regulation, however, still leaves much to be desired. One should strive to abolish this boarding where possible, due to the great troubles that are

27 Reproduced in part one of the translation, *HumaNetten* 2010.

28 Self-rulers; rajas under Dutch suzerainty.

29 Assistant or sub-ruler to the raja; from Portuguese capitão.

30 Indische Kerk, the best established missionary organization in colonial Indonesia that received state support. It was responsible for the Protestant mission in large parts of eastern Indonesia (Cribb 2000, p. 49).

31 That is, Timor en Onderhoorigheden.

associated with this system, although the advantages such as winning the children for order and prudence, etc. are surely not negligible in this primitive society. This aim could be advanced through splitting schools where there are now two or three teaching positions, into one-man schools. Whether this is less desirable from an educational point of view I do not know.

The difficulty until now has been that good subsidies could be acquired via the hiring of a new teacher through the increase of the number of learners, rather than the establishment of a new school through division. When a similar issue is brought up by the headmaster of the school in the right way, the inspection shall surely be able to approve of it.

As for the issue of the double function of school teacher and *guru agama*³², a few things have already been noted above.

As a follow-up to the popular education, a continuation school [vervolgsschool] has been established in Kalabahi. The aim is to open several continuation schools; I would suggest one continuation school for every 10 popular schools, where one would consider Kolana and Blangmerang on Pantar.

An extra class with Dutch as the language of communication will be added to the continuation school in Kalabahi, whenever a proper teacher can be found. It would be very important if one could quickly open the agriculture class that has been abrogated due to the death of the agriculture teacher Noenoehitoe. Further plans for the future are:

1. The opening up of a course for popular teachers by 1 August 1947 in order to redeem the great shortage of educators.
2. The opening up of a lower school [lagere school] in Kalabahi as soon as educators and school materials are present.
3. The opening up of a fourth class at the popular school in Kolana, Batulolong, Moru and Blangmerang by 1 August 1947.

Courses for illiterate people

In July-August in the preceding year, all over this *Onderafdeeling*, courses were established for illiterate people, and they are given by the popular teachers and *utusan injil*.³³ Learners of these courses were mostly the older boys and girls from the catechism education, although also older people participated in these courses. These courses were held once a week after the end of the catechism lessons. The aim is to teach them to write and read, even if it only means that they can distinguish between the letters of the alphabet and write their names. Furthermore, to give them knowledge of Malay.³⁴ At the beginning of the planting season, a lot of them will disappear, which does not need to be a great impediment to starting anew in the dry season.

---

32 Malay, religious teacher.

33 Messengers of the gospel.

34 It was, from a Dutch colonial point of view, impractical to teach Indonesian people Dutch in the first place. Malay was the standard means of communication in the Archipelago, which was later developed into Bahasa Indonesia.

Of the useful effects of these courses, which are set up on the request of the *zelfbestuurders* of Alor and Kui, one should not have too high expectations. It deserves respect as an expression of the ambition of the *zelfbestuurders* and the more developed members to lift this retarded population up from their inertia and contribute to the development of these areas.

G. ECONOMIC CONDITIONS

1. General remarks

The main means of livelihood, surely in any case for the mountain people, is agriculture. Next to that, the collecting of forest products such as canari, *kemiri*, tamarinds, beeswax, and so on, is an important source of income, as one may gather from the figures for export and import. For the people of the coastal kampongs, such as the Mohammedan kampongs in the district Dulolong and on Pantar, and the large Christian kampong Kolana and the inhabitants of the islets Pura, Umapura and Ternate, actual agriculture is of less importance. Along the western coast of the Kabola Peninsula and the eastern and northern coasts of Pantar, one certainly encounters extensive *kelapa* plantations, which stood for about half of the total export before the war. For a large part, however, the coastal population lives off the incomes from weaving, which is done by the women. The woven *kain* and *cawat*³⁵ are important objects of barter in order to obtain the necessary rice and maize. The mountain people do not understand the art of weaving with the exception of a few kampongs in the *kapitan*-ship Probur (Kui).

Fishing is another source of income, as well as the diving for mussels such as *batulaga* and *lola*. The incomes from fishing are nevertheless quite small, so that import of dried fish from the Solor Islands and Flores is necessary to fill the need.

Pottery is virtually restricted to the kampongs Lewalu and Lewolang along the Kabola Bay. These kampongs momentarily enjoy a golden age. The pottery, too, is exclusively handled by women.

The Alorese are devoted agriculturists. Two, three or four fields per family are normal. A significant advantage hereby is that the fields do not need to be surrounded by *paggers*³⁶ due to the lack of cattle. During normal harvest years there is also a significant surplus for export, especially maize, that is for a large part brought to Timor. Agriculture still consists almost entirely of *ladang*³⁷ cultivation, and is still quite primitive. There is little working on the soil which is often unsuitable in this difficult mountain terrain. The construction of terraces by piling stones occurs in the *kapitan*-ship Mataru.

---

35 Loincloths.

36 Indo-Dutch, from Malay *pagar*, fence.

37 Dry agricultural field.

As for the means of improving the agricultural methods, this is discussed below, in the account of the Agricultural Guidance Service. Below are some numbers for comparison concerning the import and export over the years 1935, 1936, 1937, 1941 and 1946.

Export (guilders)		Import (guilders)	
1935	58,361	1935	35,442
1936	69,334	1936	40,235
1937	98,688	1937	106,877
1941	60,506	1941	---
1946	56,425	1946	ca 105,741

The table below gives a survey of the items of export in 1941 and 1946.³⁸

Export [Amount – kg, Value – f]	1938		1939		1940		1941		1946	
	Am.	Value	Am.	Value	Am.	Value	Am.	Value	Am.	Value
Copra	428167	31150	405738	19559	113235	6018	278164	8505	300	30
Hides and birds	1141	844	401	394	1026	651	891	425	0	0
Deer horns	826	204	1214	313	904	239	314	110	624	93.60
Kemiri	118965	17064	98664	7152	112123	7982	149543	10035	41966	4673.95
Canari	15159	1050	16444	1734	29871	3060	51840	5166	1755	1203.95
Kacang iju	166	12	4495	315	3265	231	8741	623	64	25.60
Kajang mats	80	8	0	0	180	15	1130	79	148	149
Peeled rice	106378	7955	45363	3273	83398	5504	14050	1258	0	0
Shells	1526	343	5017	1304	4008	778	2171	518	6071	1807.95
Sirih hutan	916	53	4469	245	2109	113	2621	133	40	10
Tamarinds	122329	3953	68322	2708	230428	10332	279990	9248	126462	21369.95
Maize	424166	13120	241912	7917	218067	6828	159884	5508	7150	1072.50
Pinang nuts	32413	2437	9386	694	14687	786	10083	507	14055	10334.95
Birds nests	6	39	23	98	5	28	27	172	75	62.50
Beeswax	278	224	1547	1239	3354	2297	18864	13447	1280	1435
Kulit loba	1051	55	1539	72	1721	67	1300	57	750	329.20
Biji jarak	4070	344	5729	484	8410	676	23212	1340	0	0
Kulit sogá	0	0	0	0	0	0	217282	3375	0	0
Tobacco	0	0	0	0	0	0	0	0	640	2560
Cotton	0	0	0	0	0	0	0	0	2220	3832.50
Earthenware	0	0	0	0	0	0	0	0	32440	7435
IN SUM	78855		47601		45605		60506		56425.15	

³⁸ One may entertain doubts about some of the figures, since the relation between price and amount often varies greatly from year to year. “Kemiri” = Candlenuts, “Kacang iju” = Mung beans, “Kajang” = Awning, “Sirih hutan” = Sirih (betel) leaves from the forest, “Pinang nuts” or “areca nuts”, often referred as betel nuts, “Kulit loba” = the bark of the *loba* tree, used to dye *kain* textiles, “Biji jarak” = Castor beans, “Kulit sogá” = the *sogá* tree is used to extract colour for batik.

At the end a survey concerning the imported articles in 1946.³⁹

	Import Amount	Value
Coffee	4,170 kg	5,238 f
Fish (dried)	1,430	1,430
Tobacco	4,550	7,200
Onions	60	90
Salt	3,000	450
Cotton	2,350	3,525
Gula air	1,220 jars	10,815
Sugar (white)	200 kg	120
Sarongs	233 pieces	850
Parangs	10	50
Knives	20	20
Sopi	50 bottles	50
Wine	6 bottles	60
Soap for washing	1,350 pieces	3,170
Sugar from Reo	29,300 pieces	5,673
Gula lempeng	35,000 pieces	7,000
IN SUM		45,741

The import of Nigieo⁴⁰ goods amounted to 60,000 f.

2. The Agricultural Guidance Service

Since 1936 an Agricultural Guidance Service works on Alor and Pantar. The staff consists of:

An agricultural inspector who has attended the Cultivation School in Buitenzorg.⁴¹

Seven *mantris*⁴² of which the oldest has followed an agriculture course, while the younger graduates come from the agriculture class of the continuation school in Kalabahi; a single one followed an agriculture course in Tarus⁴³ on Timor during the war.

The locations are, respectively:

- a. Kalabahi for the *kapitan*-ship Dulolong
- b. Atimelang for the *kapitan*-ships Limbur and Welai
- c. Kabir for the *kapitan*-ship Pantar Matahari Naik
- d. Blangmerang for the *kapitan*-ship Barnusa
- e. Moru for the *kapitan*-ships Kui and Mataru
- f. Probur for the *kapitan*-ship Probur
- g. Kalaisi for the *landschap* Batulolong
- h. Taramana for the *landschap* Kolana

39 "Gula air" = sugar juice, "Parangs" = cutlasses, "Sopi" = liquor, "Sugar from Reo" seems to refer to Reo in Manggarai, western Flores, "Gula lempeng" = literally flat sugar.

40 Nederlandsch-Indische Gemeenschappelijke Im- en Export Organisatie. Netherlands Indies Common Import and Export Organization.

41 Buitenzorg is the present Bogor, south of Jakarta on Java.

42 Malay, officials.

43 Tarus is situated in the vicinity of Kupang in West Timor.

The working plan of the Agricultural Guidance Service encompasses the following points:

1. Improvement of the soil and shortening of the periods of fallow through campaigning for fertilizers and *belukar*⁴⁴ restorers.
2. Propaganda for terracing through the piling of stones and living *paggers*⁴⁵ of *lamtoro*,⁴⁶ all after the situation of the terrain.
3. Reinforcement of the nutrition situation through propaganda for above all plants which are resistant to droughts.
4. Encouragement of the cultivation of commercial crops, whereby one would in the first place think of the planting of *kacang iju*,⁴⁷ while in this year propaganda has started for the cultivation of coffee on the plots.
5. In this year, too, propaganda has started for the expansion of popular planting in between the rice and maize plantations. This is done with an eye on the great lack of textile products. In connection with this, a weaving school was opened in Kalabahi in October this year, where 15 girls from the mountain people of the district Dulolong are trained. The teachers, two old women from Kalabahi, are paid from the incomes of the selling of *kain*.⁴⁸ There are also plans to open such a school in Moru (residence of the Raja of Kui) and in Kolana, next year.
6. Before the war, much propaganda was done for expanding the cultivation of *kemiri*,⁴⁹ which succeeded after the degree of participation by the chiefs in question.
7. Aside from that, the encouragement of old plants such as *klappers*⁵⁰ and *pinang*⁵¹ is likewise observed by the Agricultural Guidance Service. Hitherto the Agricultural Guidance Service has had real success only with the expansion of *ubi kayu*⁵² plantations. Two new variants were introduced, of which the Valenca is the most popular. Apart from that the population plants its own varieties, since these would be better suited to the making of *gaplek*.⁵³ The Valenca variety is sweeter and therefore tastier. It is used for immediate consumption. The *ubi kayu* planting has now reached such dimensions that the end of the road towards the securing of nutrition can be seen.

Cultivation of the soil

The cultivation of the soil is also propagated. It is until now virtually limited to the plain around Kalabahi. On the elevated plains of the Kabola Peninsula, a beginning was made before the war. For the cultivation of soil, only the plains and the terrain that slopes only a little comes into question.

---

44 Underbrush.

45 Dutch-Indonesian word, from Malay *pagar*, fence.

46 The *Leucaena glauca*, a fast-growing tree that is used for firewood and also fodder.

47 Also called *kacang hijau* (green beans); mung beans, in East Timor called *munggo*.

48 Cloth, especially of sarong type.

49 Candlenut, a nut used both in Indonesian cuisine and in medicines.

50 *Klapper*, Dutch-Indonesian word, from Malay *kelapa*, coconut.

51 Betel nut.

52 Cassava.

53 Dried cassava.

Irrigation

Irrigation is still not carried out to any degree. Along some rivers there are small watered plantations of *keladi*⁵⁴ and so-called *jagung air*,⁵⁵ but these are not of any significance. The possibilities of irrigation are limited due to the stony terrain and the lack of extensive plains. However, there are a few possibilities such as the plains Mainang, Kalaisi and Tanglapui. The reclamation of these terrains and the possibilities of irrigation should take place in due time. At first, a great obstacle will persist in the very primitive population in these quarters and the lack of large domestic animals to use before the plough.

Agricultural education

Before the war an agricultural class was tied to the Governmental Continuation School in Kalabahi, which produced graduates for a few years. Through the demise of the agricultural teacher shortly before the outbreak of the war, and the impossibility to obtain a successor, the agricultural class had to be discontinued. A speedy reopening is much desired. Plans to provide agricultural education in popular schools, namely in schools where there is a fourth class, have not been carried out yet due to the lack of suitable teachers. In particular, I recommend my successor to pay special attention to this issue. At almost all the popular schools there are school plantations which are under the supervision of the guru and where the staff of the Agricultural Guidance Service provide instruction. The produce comes to the advantage of the school children and has also the aim to prevent absence from school during the *lapar biasa*⁵⁶ periods. New methods such as the creation of terraces and the application of fertilizers are applied here and there on these plantations. They are also useful for the dissemination and multiplying of new planting stuff, such as occurred with the new *ubi kayu* varieties, and is now happening with a brand of *ubi rambat*⁵⁷ which was introduced from Bima⁵⁸ during the war.

Finally, a remark about the staff. The agricultural observer Karels was placed on Alor after his studies. He is quite diligent but has never worked under professional leadership. The visits by the agricultural consultant of Kupang have been sporadic and often limited to a visit to Kalabahi. In the interest of Karels himself, and in the interest of the Agricultural Guidance Service, it is desirable to dismiss and replace him with some skilled person who can work independently, pending the outlying situation of Alor. In my opinion, education of the *mantris*⁵⁹ is still quite deficient. Good leadership should however partly meet this need.

To repeat, Alor has an almost exclusively rural population. Cattle-breeding, at least of large cattle, has no future due to the situation of the terrain. Thus it only remains to strive by all means to raise the standard of the farming, as the only possibility to bring this land forward economically. Appended is a sketch map of agriculture areas on Alor, taken over from the *Memorie* of Rijnders.

54 Taro.

55 "Water maize".

56 General hunger; the difficult period before the harvesting of the fields can take place.

57 Sweet potato.

58 The eastern part of the Island of Sumbawa, formerly a sultanate.

59 Low-ranking government employees.

Cattle-breeding

Large cattle are practically absent in this *Onderafdeeling*. In 1930 the *zelfbestuurders* of Alor, Kolana and Batulolong each received a herd of one bull and 4 cows of Ongola cattle in accordance with the Sumba contract. The Raja of Alor alone now possesses some sixty *sapi*.⁶⁰ Close to Taramana a bunch of half-wild *sapi* belonging to the Raja of Kolana roam around, and they cause a lot of inconvenience to the inhabitants. Some individuals in Kalabahi and the *landschap* also have a number of *sapi* which are kept in the low plain between the Kabola Peninsula and the rest of Alor.

According to the most recent information the cattle population encompasses 215 horses, 193 *sapi*, 208 *kerbau*,⁶¹ 3,863 goats and 4,581 pigs. Horses are only used for riding. New import from Timor previously took place continuously. *Sapi* and *kerbau* are mainly kept around Kalabahi in order to provide the *kota*⁶² dwellers with meat and milk. A few plains along the coast might come into question for expanding the cattle-stock. The steep mountain terrain is unsuited for keeping large cattle.

In my opinion one must strive to expand the stock of small domestic animals, such as goats, sheep and pigs. Pigs are a valued possession among the mountain people. Where the *ladang*⁶³ fields have no *pagger*, they are kept in pigsties at the edge of the kampongs. This method of rearing is quite costly, so that only the wealthier can permit themselves this abundance.

Forest and sea products

The export of forest and sea products mainly concerns the tamarind, *kemiri*, canari,⁶⁴ *batulaga*⁶⁵ and *lola*.⁶⁶ Concerning the export statistics of these products, one may refer to the statistics on the export in 1941 and 1946.

H. HEALTH

The health conditions among the population are generally less than good. Partly, this is caused by the abhorrent situation in the field of hygiene, and partly due to the wartime conditions, when medical care was practically nil and the food situation constantly problematic. The coolies who returned from Timor were frequently suffering from dysentery and other diseases.

The foremost diseases are malaria, framboesia and skin diseases. Kalabahi, which was formerly notorious for frequent black water fever, has later been properly sanitized so that the health conditions are now fine. The spleen index before the war was about 30%.

---

60 Cows.

61 Buffalos.

62 Town.

63 Dry ricefield.

64 Or pili nuts, *canarium ovatum*.

65 A water snail with green shell, *turbo marmoratus*.

66 Top shell, *trochus niloticus*. Both *batulaga* and *lola* are used for the mother-of-pearl contents of their shells, which are exported and used for decorative purposes.

Immediately outside the sanitation area it rose to 90%. During the war, cases of black water fever recurred.

The *framboesia* increased rapidly again during the war. Even among the Chinese it now occurs frequently. It will require some years of frequent touring before the governmental doctor has caught up with the disease.

The *vaccination* against smallpox was brought to a complete standstill during the war. Within short the vaccination shall be possible to carry out again. A vaccinator is present.

Hospitals and polyclinics

In Kalabahi a *landschap* hospital is found with a capacity of about 50 beds. The situation of the building can now be termed fine again. There is still a lack of many inventories and instruments. In Blangmerang in Pantar and in Kolana on the east coast of Alor, polyclinics have been established. The buildings are made of perishable material and serve until being replaced.

The pre-war *personnel* is still entirely present with the exception of the malaria *mantri* Pello Kila who has returned to Roti and put to work in the *landschap* hospital in Baä.⁶⁷ Via the popular educators the schoolchildren are taught hygiene. A large part of the children are housed in boarding schools which encourages their awareness of washing regularly. As remarked above, going to church on Sundays supports cleanliness. However, there is much to improve here.

Especially the conditions of the living quarters are still the same as fifteen years ago. The cleanliness in the kampongs has improved since the government and the previous military and present police patrols have paid the necessary attention to it. However, in my view more could be achieved in this field through well implemented propaganda. That would in the first place be the task of the popular educators. Next, the office of vaccinator should be combined with that of hygiene *mantri*.

Leprosy

In the *Onderafdeeling* there were about 200 registered sufferers of leprosy before the war. More than thirty persons stay in the leprosy home that is under the supervision of the Indian Church. This leprosy home is situated about 1 kilometre from Kalabahi and consists of 10 houses, each of which can accommodate 4 leprosy. There is also a central kitchen, a polyclinic with an annex that comprises a hospital ward for 10 patients, and a *mantri* house. A pipe with running water ensures the removal of faeces, etc. The governmental doctor in Kalabahi ensures medical care.

The medicine, band aid, etc., and the foodstuff, is at the expense of the *landschap*. To the leprosy home belongs a substantial patch of land where the leprosy can cultivate a garden insofar as they are in the state to do so. The aim, the safety of the community against the peril of contamination of this feared sickness, apart from the aim of securing the livelihood of these unlucky ones, is only partly fulfilled. Firstly, since only part

---

⁶⁷ Baä is the principal administrative centre on the Island of Roti (Rote), west of Timor.

of the leprous are taken care of; and secondly, since the leprous who are cared for often leave the leprosy home and are found in the surrounding kampongs.

The latter can not be entirely avoided, but better supervision by the administrator, namely the Indian preacher and the specially hired leprosy *mantri*, who is in the service of the Indian Church, should be able to improve things. The small island Ternate or Pulau Kisu between Alor and Pantar is a true source of infection of leprosy. It is recommended with respect to the governmental doctor that a prohibition of residence is obtained from the local rulership.

IV. RULE

a. Native rule

It may be confidently assumed that the smallest original community was the family. In each kampong (at any rate in the mountains) only one family resided with its own governing structure on three levels, namely that of the family headman, the *orang kaya*⁶⁸ or rulers, and the *kapitan* or war leader (see under Population). Later, several families often resided together through a split of the original family or through the movements of other families. These families remained independent as regards their own affairs, while the concerns of the settlement were settled by the abovementioned three-tiered governance. These functions were often split between the families.

The independence of the families, regarding family matters such as marriage, divorce, burial, etc. has mostly persisted. As kampong headmen, our government has frequently acknowledged one of the family heads or one of his closest kinsmen. Thereby the foremost families had the priority, although the question of how developed they were also played a prominent role. In some areas such as the Kabola Peninsula, West Pantar and elsewhere, where new families emerged through division, a certain tie persisted between the mother kampong and the emigrants. In case of warfare they supported each other, whereby one particular settlement enjoyed the highest prestige.

These grand chiefs, as one may call them, were employed as *temukungs* under the *controleur* Boeman in 1930. These *temukungs*⁶⁹ indeed have some power over the subordinated kampong chiefs, so that this new function can be called successful. In other areas, where these connections do not occur, *temukungs* are likewise employed. They are sometimes headmen of a kampong in a particular territory, which in terms of *adat* law does not form a unity. Thus it may occur that several languages are spoken in such a *temukung*-ship, and that the inhabitants have quite diverse origins. One may refer to the "Survey of the origins and affiliation of the

---

68 *Orang kaya* is a Malay word meaning rich man, and is used in various part of Indonesia for local men of power or wealth.

69 From the Malay-Javanese term *tumenggung*, a noble title used for regents on Java, and ministers for justice, defence and palace affairs in the Malay world.

population of the *landschap* Batulolong”, which is appended to this Memorie.⁷⁰ That the power of these *temukungs* is very small goes without saying.

Above these kampong heads and *temukungs* are the *kapitans*. Originally each raja had a *kapitan* at his disposal to exert power (here, *kapitan* should not be understood as a war leader). Later on, through the merger of *landschappen*, or since the area of the *landschap* was too large, several *kapitans* were employed. The present *kapitans* are as follows.

The *landschap* Alor consists of the *kapitan*-ships:

- a. Dulolong, *Kapitan* Elias Nampira, a kinsman of the raja.
- b. Welai, *Kapitan* Jafar Koho, from one of the foremost families of Dulolong.
- c. Limbur, *Kapitan* Saleh Tulomau, from the raja family of Alor Besar.
- d. Pantar Matahari Naik, *Kapitan* Tahir Noke, a grandson of the Raja of Blagar (Pantar).
- e. Barnusa, *Kapitan* Amu Blegur, son of the *kepala besar*⁷¹ of the mountain people of West Pantar of the so-called Lemma group.

The *landschap* Kui consists of the *kapitan*-ships:

- a. Kui or Lerabaing, *Kapitan* Makunima Makunima from the *kapitan* family of Kui.
- b. Probur, *Kapitan* Thomas Loban, son of the *kepala besar* of the kampong Mataraban (Probur).
- c. Mataru, *Kapitan* Balsasar Sukurkoli from the *kapitan* family of Mataru.

The *landschap* Kolana consists of the *kapitan*-ships:

- a. Kolana, *Kapitan* Jonathan Berimau from the *kapitan* family of Kolana.
- b. Taramana, *Kapitan* Michël Tubulau, whose grandfather originated from Timor Dilly. He is married to the sister of the Raja of Kolana.
- c. Pureman, *Kapitan* Benedictus Manukoi, son of the Raja of Pureman.

The *landschap* Batulolong consists of the *kapitan*-ship of the same name. The *kapitan* is Christoffel Laubela from the *kapitan* family of Batulolong.

b. European rule

After the agreement of 1853⁷² between Portugal and the Netherlands, where Portugal among other things abstained from its pretensions to the Alor Island in exchange for Pulau Kambing⁷³ (opposite Timor Dilly), a *posthouder*⁷⁴ was placed at Alor Kecil at the entrance of the Kabola Bay. After our more substantial efforts with these islands, the *Onderafdeeling* came under the

⁷⁰ Unfortunately this survey is not found in the copy of Van Galen’s Memorie in the Nationaal Archief.

⁷¹ Grand headman.

⁷² Probably meaning 1851, when the first agreement between the Governor of Dili and the representatives of the Dutch East Indies was concluded. It was subsequently renegotiated and confirmed in 1859-60.

⁷³ “Goat Island”, otherwise known as Ataúro; an island situated 25 kilometres to the north of Dili, today belonging to Timor Leste.

⁷⁴ Post-keeper, a representative of the colonial power.

governance of the military commander. Later on, Alor came under civil administration with the exception of the years 1934-1937. The *Onderafdeeling* Alor belonged in turns to the *Afdeeling* Timor and Islands and the *Afdeeling* Flores, and now belongs to the *Afdeeling* Timor since 1938.

c. Public facilities

1. Roads

The roads in the *Onderafdeeling* consist of horse-paths which are usually quite properly made. The breadth varies between 1,5 and 2 meters. Along the steep mountainsides they run upwards in a sometimes endlessly meandering zigzag pattern. Their total length is estimated to be about 500 kilometres. There are no roads for automobiles. Certainly there is a road of sufficient breadth from Alor Kecil along the coast of the Kabola Bay to Kalabahi and subsequently to Moru at the upper side of the bay, and to Likuwatang at the north coast. The bridges that are standing there are however unsuited for motor traffic.

The construction of roads for motor traffic can only take place at great costs due to the situation of the terrain. From an economic point of view that would not be justified since the costs of transport via *perahus* from the various coastal places to Kalabahi are much cheaper. The distance from the mountain area to these coastal places is mostly no more than 25 to 30 kilometres.

Before the war there were the following telephone lines:

- a. From Kalabahi to Alor Kecil at the entrance of the Kabola Bay.
- b. From Kalabahi across the island to Kolana at the east coast of Alor with side connections to Peitoko-Batulolong and to Taramana.
- c. From Kalabahi to Moru and Lerabaing at the south coast.

These telephone lines were broken, partly during the insurrection of the mountain people, and partly by the Japanese. Only the connection to Moru is once again in order. Materials for the restoration of the telephone lines have been requested and should be partly received within short time. A good functioning telephone connection is virtually indispensable for a good exercise of government in this inaccessible area. For the communication with Pantar a local boat was available. A motorboat can be expected within short.

d. Landschap funds

1. The foremost source of income is the “Taxation on enterprises and other incomes”. Below is a survey concerning the harvesting of this tax in the years 1934, 1935, 1936, 1937, 1941, 1942, and 1946-1947.

	Assessment	Income	Number of tax payers	Medium assessment
1934	34,809.47 f	15,957.29 f	20,430	1.60 f
1935	22,799.86 f	22,951.25 f	20,799	1.10 f
1936	26,918.34 f	26,924.99 f	21,205	1.27 f
1937	32,127.77 f	31,274.52 f	21,356	1.50 f
1941	34,494.95 f	34,300 f (est.)	20,380	1.70 f
1942	35,000 f (est.)	35,000 f (est.)	20,380	1.70 f
1946	19,000 f (est.)	19,000 f (est.)	17,800	1.07 f
1947	53,400 f (est.)	50,730 f (est.)	17,800	3 f

On this, 40% were levied, namely 20% on behalf of the school funds and 20% on behalf of the common funds. The diminished number of taxpayers is apparent. This is possibly due to the greater mortality during the war through participation in the insurrections, and mortality among the coolies on Timor. It is however more likely that a large number of persons have withdrawn from tax assessment. Now that the conditions are normal the number of taxpayers is expected to rise in 1947.

2. Taxes on the slaughter of cows, buffalos and horses. This is very small. The statistics for this are:

1934	229 f
1935	169 f
1936	71 f
1937	148.50 f
1938	101 f
1939	115 f
1940	68 f
1941	100 f (est.)
1942	75 f (est.)
1946	nil
1947	nil

3. *Bea penghasilan*⁷⁵

1934	700.39 f
1935	1,367.41 f
1936	1,316.78 f
1937	1,236.05 f
1938	1,552.04 f
1939	1,440.20 f
1940	2,623.77 f
1941	3,000 f (est.)
1942	2,000 f (est.)
1946	3,500 f (est.)
1947	3,000 f (est.)

The incomes are moving upwards.

e. **Corvée labour**

The corvée labour was abolished on 1 January 1942 at the same time as the introduction of the regulation of “road funds taxation”. For 1946 this road fund amounted to 1 guilder per person. For 1947 this is calculated to be 3 guilders per person. It is expected that the great majority of those liable to pay road funds will fulfil their payment through work on the upkeep of the horse-paths. It is estimated that a tenure of about 12 days per person is sufficient for this upkeep, which would correspond to a coolie wage of about 0,25 guilder per day.

f. **Justice**

Legal matters are exercised by the Ruler’s Court and the Council of Chiefs of the Land. The competence of these bodies of justice accord with that of the previous Magistrate Courts and Land Councils. The verdicts of the Ruler’s Court can not be implemented without the affirmation of the head of the *Onderafdeeling*. The verdicts of the Council of Chiefs of the Land can be revised by the head of the *Afdeeling* and the resident.⁷⁶

At the Ruler’s Court the *zelfbestuurder* is the sole judge. The council of Chiefs of the Land is chaired by the *zelfbestuurders* in question, while the other *zelfbestuurders* and the *kapitans* are members of this legal board. The head of the *Onderafdeeling* acts as leader.

Crime rates are not high in this *Onderafdeeling*, which may be seen from the following table [next page!] of crimes brought to justice:

---

75 Duties on the produce.

76 That is, the resident in Kupang.

	1935	1936	1937	1946
Murder	3	1	4	3
Manslaughter	0	1	2	1
Mistreatment	3	0	4	3
Fighting	0	1	0	0
Arson	0	0	1	2
Sexual offences	3	1	3	1
Other offences	4	4	7	6
Theft	4	3	3	6
Collaboration	0	0	0	2

V. POLITICAL SITUATION

About this, the *Memorie* of K. Rijnders says as follows.

1. In this *Onderafdeeling* the following associations occur:

The *Assirathal Mustaqim* (A.M.), an association that was previously limited to purely religious matters, but which has now also began to make an effort to provide relief. This is provided through an attorney for those members who have been involved in some legal issue. Thus in 1937, the chairman of the *Partai Sarekat Celebes* (Parsas), Mr. Lengkon, arrived here to act as advisor for some Butonese who were involved in a civil legal matter.

2. *The Partai Serikat Islam (P.S.I.)*.⁷⁷

This association caused much trouble for the government in 1933-1934, first because of their fiery resistance to taxes and corvée service; and second because they undermined the power of the *zelfbestuur* and the power of the lower chiefs; and third since they did not care about the existing *adat*; and fourth, due to their provocative stance towards the European government. *Zelfbestuurders* and lower chiefs stood virtually powerless to deal with this association, and when the European government at a time dealt with these gentlemen somewhat harshly but entirely justified, it was not always taken lightly by those with a ringside seat.

The handling of power was also deplorable. The members only listened to their leaders while the *zelfbestuurders* and chiefs were confronted in an utterly obnoxious and provoking manner. In 1935 this association was, by the decree of the resident, dealt with concerning the payment of taxes and corvée service, which was quite necessary since the members had not paid one cent in taxes since 1931, though they each year paid a membership fee of 1.40 guilder. However, this happened in a somewhat harsh manner and a wooden cudgel was handled once in order to put some force behind the execution of the government decree. It goes without saying that this resulted in a complaint being submitted to the highest level. And what was more important: part of the missing tax

⁷⁷ The *Sarekat Islam*, Islamic Union, was an association formed in 1911-13 under the leadership of R. Oemar Said Tjokroaminoto. Its aims were to work for the interests of the people and encourage agriculture, trade, health, education and religious life (Gonggrijp 1934, pp. 1268-71). It was an important step towards the formation of an Indonesian nationalist consciousness. The element "Islam" in the name in the first place indicated that the association was not Chinese or Christian-European.

payments of the previous years were harvested, and part of the P.S.I. members furthermore withdrew.

One of the strongest arguments in favour of becoming a new member of the forerunner of the P.S.I. was the saying, “Be a member too; then you do not need pay taxes and not perform any corvée service; that you always see with us”. This promise found a willing ear among the primitive mountain people. The result was that these became members and did not pay any taxes, or that they did not become members but still paid no taxes, since they said, “why we and not them?” When tax number one was harvested from the P.S.I. members and it was insisted that they pay, on which occasion we helped them to work to earn the payment, then several members resigned their membership, and those who were not members even paid much more smoothly and affluently.

In the following years a forceful harvesting of taxes from the P.S.I. members was carried out, so that membership dropped sharply by 1937, although the chairman of the L.M.P.S. tried to breathe some new life in the association in August 1936. At the moment there are still *cabangs*⁷⁸ of the P.S.I. in Dulolong, Lewolang, Lewalu, Alor Besar, Timuabang – situated only on the peninsula – and the kampongs Blangmerang and Kayang on Pantar. We have not heard anything more from this association, the members behave normally and once again keep to the local *adat*, thanks to some prison terms that were administered among them.

3. The *Partai Serikat Islam Indonesia (P.S.I.I.)*⁷⁹

In 1936 this association, which supports a cooperative policy, split from the P.S.I. that honours the initial non-cooperation. The base of this association is settled on Java. Party leader is H.A. Salim, disbarred member of the P.S.I.I. on Java. One encounters *cabangs* of this association in Dulolong, Lewolang, Lewalu, Umapura, Topubang – all in the Bird’s Head of Alor.⁸⁰ So far we have heard little from this P.S.I.I. It is nevertheless a concern to secretly monitor the movements and attitudes of the members, so that one may, at the first attempt to revert to their old fiery resistance, take action immediately and in a tough manner, and resolutely support the *zelfbestuurders* in countering this movement. In a primitive land, as Alor still is, every political association is detrimental since the population itself is too stupid to comprehend anything, let alone deal with politics. They thus run the risk of being exploited by a few well-spoken representatives and do not only lose their money to the association but are also afflicted by *adat* punishments or penal laws since they do not understand the words of the leaders, or interpret them incorrectly. [Thus far the quote from the Rijnders Memorie.]

78 Branches.

79 This is a bit vague in Van Galen’s account. The Partai Sarekat Islam Indonesia was actually formed in 1929 at a Sarekat Islam congress in Batavia, being a continuation of the S.I. By 1934 it had some 30,000 members with 135 local branches (Gonggrijp 1934, p. 1271). According to Widiyatmika (2007, p. 357-8), the P.S.I.I. sub-branch in Dulolong was established in 1932 with Umar Bara Pa and H. Dasing as leaders. Due to its campaigns for tax refusal, the leadership was threatened with arrest by the colonial authorities. Umar Bara Pa and H. Dasing managed to slip away, but another figure called Kalipang was jailed in Kupang for three months. The organization later split into P.S.I. and P.S.I.I.

80 The north-western peninsula, slightly reminiscent of a bird’s head.

---o---

During my stay on Alor from the beginning of 1939 to March 1942, the members of the P.S.I.I. usually kept to the laws of the land. The anti-government tendency nevertheless persisted. Particular disciplinary action did not need to be carried out. The harvesting of taxes and the demands for *corvée* services needed the necessary attention, but did not result in any particular trouble. With the outbreak of the mutiny of the military detachment in Kalabahi, the leaders of the P.S.I.I. immediately joined the mutineers. Pioneer groups were summoned to perform patrol service in the military encampment and in the *kota* Kalabahi.

The P.S.I.I. quickly turned to make the mountain people of the Kabola Peninsula convert to Islam, more or less under threat. This provoked resistance among the Christian community in Kalabahi and among the Christian mutineers. The result of this was that the P.S.I.I. were brought back home including the pioneer groups, the more so since these made use of the patrolling to plunder in the Chinese encampment.

During the Japanese period the political associations were at first shut down. During the last year of the occupation, the *Persiapa* (*Siap* = *Serekat Islam Alor Pantar*) was established. Apart from its attention to the Mohammedan population, it had the collaboration with the Japs⁸¹ until the final victory written in its statutes. The headmen of this association, which was established at the decree of the Japanese commander Tomiki, were Beleng Maleng (sentenced in 1940 due to embezzlement of tax money and false writings), Mohammad Idris, imam of Dulolong, Mohammad Tahir from Dulolong, father-in-law of the *raja muda*, Raja Muda Achmad Bala Nampira, and Sulaiman Abdullah, merchant in Kalabahi.

After the departure of the Japs in September 1945, collaboration with the Japs was erased from the statutes, and some time after the return of the Dutch government in November 1945, the association was shut down. During the first half of 1946 there was no trace of political activity. Seemingly the leaders, especially in Blangmerang where they had been most loud-voiced, had somewhat lost their vision, or else they feared penal consequences for their pro-Japanese and anti-Allied expressions. In the second half of 1946 one could notice more activity concerning associations. In October a Mohammedan youth association was formed, the “*Pemuda Muslimin Pantar*” which had the goal to further the interests of the Mohammedan youth, especially in the religious field. On 8 November the *Parmuti* (“*Partai Muslimin Timor*”) was established, likewise in Blangmerang. The goal was the furthering of the interests for the Mohammedan population, also in collaboration with other similar associations in Indonesia on the basis of the principles of the Malino conference.⁸² In November, a “*Majelis Islam Alor Pantar*” was established in Dulolong under the leadership of Mohammad Idris, the imam of Dulolong. Its goal was to unite the precursors in the religious field and inspire them to greater attention to for

---

81 Jap, jappen, Dutch colloquial and contemptuous expression for the Japanese.

82 A conference arranged by the Dutch in Malino in South Sulawesi in July 1946. Various rajas and interest groups from Kalimantan and eastern Indonesia agreed to the idea of a federal state that ensured a continuation of Dutch presence. However, the Indonesians also required a measure of genuine autonomy to the surprise of the Dutch organizers (Ricklefs 1981, p. 212).

their task. A subdivision of the association Pemuda Muslimin Pantar, a pioneer division called “Persatuan Pemuda Islam Afdeeling Pandu” (Perpiap), was established on 29 November 1946.

The political situation in this *Onderafdeeling* can be termed advantageous. Nationalist currents occur among the *zelfbestuurders* as well as the more developed part of the population; this, however, is a sound nationalism. It is realized that cooperation with the Dutch to build these quarters can not yet be missed.

Elections held this month for the Island Council of Timor caught sufficient attention. The “Dewan Raja”⁸³ and the “Dewan Perwakilan Ra’yat”⁸⁴ are new establishments which, it is discerned, are necessarily connected to the changed circumstances. But the range of this is still not realized. As for the situation of this *Onderafdeeling* during the Japanese occupation one may refer to the appendices:

- a. General survey over the *Onderafdeeling* Alor over the period 3 to 22 November 1945.
- b. The insurrections of the mountain people of Alor against the Rajas of Alor and Kui.

Kalabahi, 15 December 1946

The functioning *controleur* of Alor

G.A.M. van Galen

Note on sources:

1. *Memorie van Overgave* of the first lieutenant of the infantry, functioning commander of Alor, K. Rijnders, 3 January 1938.
2. *De sociale structuur van een Aloreesche bevolkingsgroep* [The social structure of an Alorese population group] by M.M. Nicolspeyer.
3. Military *Memorie* of Alor and Pantar, dated 16 January 1930.

Appendixes:

1. Pedigrees of the raja families of Alor, Alor Besar, Kui, Kolana, and Batulolong.
2. General survey over the *Onderafdeeling* Alor over the period 3 to 22 November 1945.
3. The insurrections of the mountain people of Alor against the rajas.
4. Survey of the ancestry of the population of the *landschap* Batulolong, September 1946.
5. List of the *adat* denominations of the families, clans and power-holders.

---

83 The Raja Council of the Timor Residency, where the various local rulers convened.

84 Council of People’s Representatives, House of Representatives.

Copy.**Insurrections of the mountain people of Alor against the rajas**

Even before the mutiny of the military detachment in Kalabahi,⁸⁵ there was dissatisfaction in the Limbur territory over the behaviour of the *Kapitan* Limbur, Anwar Koko Panggo. About one month previously, complaints about this were taken to Kalabahi. The *kapitan* had allegedly trapped and beaten *temukungs* and kampong chiefs, and given them food mixed with faeces.

While this case was investigated, the mutiny broke out and the [Dutch] power in Kalabahi vanished into air. The rajas themselves were hardly safe from the mutineers. These were attracted to the allure of rulership but spent their time in plundering and gambling. Soon after the mountain people announced that now that the “pemerintahan”⁸⁶ had vanished, they felt liberated from the duty to pay taxes and perform corvée labour. When *Kapitan* Limbur arrived to hand out the assessment notes the population refused to appear before him. Telephone thread was cut off to make arrowheads, visitors to the *pasar*⁸⁷ in Binlelang were robbed by armed bands, and even a head was taken. *Kapitan* Limbur brought report to the Raja of Alor, and he asked the Javanese sergeant Rakimin, who alleged to be the headman of the local government, to send a patrol.

The *kapitan* now departed with about 10 soldiers in order to repair the telephone line. He remained behind at the bivouac at the kampong Likuatang since the former militaries proceeded to Taramana. After the patrol was on its way again, a large group (about 600 men according to the *kapitan*) of mountain people armed with bow and arrow descended in order to kill the *kapitan*. He escaped by jumping into the sea and reached a *perahu*. The mountain people subsequently attacked the patrol and put them to flight until Taramana where they embarked on *perahus*. The Raja of Alor vainly summoned the *temukungs* and chiefs to appear. Each day more kampongs joined the uprising. The *kapitan*-ship Welai also took the side of the uprising. The house of *Kapitan* Welai was burned and the *kapitan tua* could just barely escape. The main instigator in the Limbur area was the *temukung* of Atimelang, Maleiata Karma, an inhabitant of the kampong Dikengpea called Thomas Atalanga, and Maleiseni Senialuka from the kampong Alukawati. From Welai, the most important man was the *temukung* of Welai, Michael Lakamau. Maleiseni Senialuka supposedly enticed a kampong dweller from the kampong Bakudata to make *jimat*⁸⁸ from roots, wrapped in red patches. These invulnerability-bringing *jimat* were sold among the insurgents on a grand scale for 0.02 guilder per piece, and became the symbol of the resistance. Insurgents went from kampong to kampong: “If you want to buy this *jimat*, it is a token that you join us; if not, then you support the raja and then we shall kill you.”

---

85 In connection with the Japanese onslaught on the Timor area in early 1942, a mutiny took place among the local troops on Alor, forcing out the Dutch. Japanese air attacks on Timor started on 26 January, and on 20 February the invasion commenced. Timor was held by Dutch, Australian and British troops which were however defeated by the invaders in three days time (Farram 2003, pp. 166-9).

86 Rule, in this case Dutch rule.

87 Bazaar, market.

88 Talismans.

The feeling of invulnerability and the fact that the mutineers of the Kalabahi detachment did no longer dare to go on patrol, awoke the enthusiasm for the insurrection even more.

In June 1942 the first Japanese ship arrived to Kalabahi. These gentlemen remained here for two days and brought along all the firearms and munitions at their departure, apart from 25 carbines and 350 cartridges which were left behind in the *tangsi*⁸⁹ at the request of the Raja of Alor.

The mountain people could hardly be kept back any more, and announced that they would set fire to Kalabahi. The insurrection expanded to the division Mataru in the raja-ship Kui. Here too, the mountain kampongs refused to pay taxes. They furthermore lodged a demand: the return of the *pusaka*⁹⁰ that were taken away by the raja in 1918. These *moko* had supposedly been taken as “booty” by a military punitive expedition in this area. On 19 July the Raja of Kui received a letter from the head of the school in Lilmang where he warned that the population of Manet wanted to stage an uprising.

About this time the insurgents of Welai and Atimelang in fact tried to invade Kalabahi. They were however beaten back about 2 kilometres from Jembatan Hitam by some former militaries supported by kampong dwellers from Kalabahi and Alor Kecil. At this the latter took heads as booty, which were displayed in the kampongs under the customary festivities. Even the imam of Alor Kecil came back home with a head. In Kalabahi there was then real panic; the Chinese were sitting on board the Binongko⁹¹ *perahus* which lay ready to sail by Kalabahi and Moru. Kampong people fled to Alor Kecil.

The uprising expanded steadily through the great activity of the insurgents who by and by threatened more kampongs and ravaged some kampongs, such as happened in Mataru (Kui). In the raja-ships Kolana and Batulolong the insurgents could however gain *no adherents*.

On 21 August the *Kapitan* of Mataru, Thomas Solokale, appeared before the Raja of Kui in order to bring up an issue concerning a woman. The raja then asked about the situation in Lilmang, upon which the *kapitan* gave a very reassuring answer. It was rumoured in the Mataru kampongs that the *kapitan* had been killed by the raja. The insurgents opined that they must take revenge for this “murder” by killing the *Kapitan* of Lerabaing, so that they could, apart from that, retrieve the *mokos*. The raja hurried to send a letter with the notification that the *kapitan* was safe and sound, but the courier, the 12-year old son of the *temukung* of Kamalelang, was killed by the insurgents from Manet, and the letter was torn.

In the same day the insurgents from the kampongs Manet, Makalelang, Arusbui, Bogalbui, Builola and Laiwasi performed an attack on Kamalelang, shot and killed an inhabitant called Maikari Likamusi, burned the houses, ravaged the gardens and stole cattle and other *barang*.⁹² Then, two days later, it was the turn of the kampong Lilmang; here, 3 inhabitants were killed. In order to persuade the insurgents, Raja Kui sent the *Kapitan* of Mataru himself. However, not even this helped. They acted as they did not recognize him and chased him away ignominiously, sending arrows and curses after him. Furthermore, they plundered the kampongs Biabui and

---

89 Barracks.

90 Heirlooms.

91 Binongko is an island in the Tukangbesi group east of Buton, north of Alor.

92 Things, goods.

Buktaga in the same day. The bands had by now arrived in the vicinity of Lerabaing and one could expect an attack on this kampong.

At this moment a Binongko *perahu* arrived to the threatened place with eight Japanese from the Otori⁹³ on board. They left three rifles and 300 cartridges there before proceeding to Kalabahi. A retired military and the *temukung* drove the insurgents back with the help of these weapons, whereby two mountain people were shot dead. Meanwhile the people of Limbur undertook yet another raid in the territory of the Raja of Kolana, and at Taramana they took the head of a Chinese.

The Japanese sent message from Kalabahi, telling the leaders of the uprising to appear. These would only, however, appear if the stolen *pusaka* had first been returned. Then a second troop of Japanese appeared, being about 60 marines under the command of a certain Nakamura. These people acted in such a way in the Welai and Atimelang quarters that Mataru stopped out of fear and the chiefs of that area came and reported themselves. The kampong chiefs of Manet and Builola were in fact put in prison.

In Welai, kampong Ruilak, the Japs shot 5 people dead, whereupon the people in this quarter came to Kalabahi to ask for forgiveness. In Atimelang several kampongs were burned (Rolmelang, Lawatika and 7 other kampongs) and the kampong chiefs of Atimelang and Lawatika were killed. After the punitive expedition the people of Limbur came and reported. Of these, the *temukung* of Atimelang, the kampong chief of Dikingpea and the medicine man Thomas Atalang, were apprehended and soon after brought to Kalabahi together with the two above-mentioned kampong chiefs from Mataru. They were shot dead close to the Christian cemetery in the view of the present mountain people. On the following day the *temukung* of Welai was finished off with the bayonets at the same place. These executions marked the end of the first uprising of the mountain districts.

During the entire Japanese action, one Japanese man was severely wounded by an arrow shot from an ambush. In September, when the actual uprising in Mataru had already ended, the Raja of Kui went to the border to Batulolong in order to inspect *klapper* plantations. He was attacked there. During this assault some insurgents were shot dead by the escorting police.

The Japanese garrison was replaced after only two months. In the beginning of 1943 this replacement headed back for Kupang, leaving the rajas to their fate. The game now started anew, rebellious kampongs rose again and disturbed other kampongs, and the *jimat* trade flourished once more. In no time at all, Limbur and Mataru were once again in commotion, the tax demands in 1943 were refused, and letters of admonition were torn. The first attack concerned a police patrol of five men that was assaulted close to Atimelang. They hoped to counter the five chiefs killed or executed by the Japanese with the skulls of the members of the patrol. The assault failed, two agents were wounded and a few attackers were killed.

On 20 February the Raja of Kui went to Lerabaing in order to hand out tax notifications, but only a few chiefs appeared. The *kapitan* related to him that the insurgents from Manet and oth-

---

93 Perhaps alluding to the *Ōtori*, a torpedo boat launched in 1935 and sunk off Saipan in 1944.

ers would not pay any taxes. In their *lego-lego pantuns*, the discontent praised “tuan Padalawai” who originated from Bakudata. This *tukang obat*⁹⁴ was once again busy providing new *jimat*.

In the beginning of March there came a report that a head had been taken. A boy of 12 years from Kamalelang was the victim. The men from Kamalelang, Rumalelang and Builola came in arms to inquire about it, and the episode ended in a fight. Through this one man from Rumalelang fell into the hands of the enemy and was killed. The foremost instigator in Mataru was Marcus Mabahala from Bogalbui and the dismissed agricultural *mantra* Salmun Kamengmi from the kampong Adiawasi. They brought up the *moko* story from 1918 and issued a declaration that they would no more acknowledge the Raja of Kui. A certain Belamo was made Raja of Mataru.

The *raja muda* of Alor withdrew to Kupang in order to acquire assistance and returned with the Japanese O. Ogisaka, who became the head of the Minseibu⁹⁵ in Kalabahi, and with an interpreter called Seto. Ogisaka wrote several letters to the insurgents and summoned them to Kalabahi, though without result. The Raja of Kui paid a visit to the Jap who charged him to bring 30 *moko* to Mataru so that these people could once again reconcile with him. The raja subsequently bartered a *moko makassar tanah* against 31 small *moko* and gongs and summoned the chiefs of Mataru to appear in Moru. This happened but the *moko* were not accepted. According to the chiefs their old *pusaka* had been much more valuable.

Since the policemen who guarded the border between Limbur and Welai were repeatedly attacked, the Japanese interpreter returned to Kupang and fetched reinforcements: 30 former militaries from the K.N.I.L.⁹⁶ who were incorporated in the police force. In August this new police force performed an expedition against the rebellious areas. The mountain people from Limbur hid in the bed of a *kali*.⁹⁷ The entrances were blocked by pitfalls. When they were nevertheless discovered a fight occurred in which two agents were wounded. Several insurgents were killed or wounded.

In Mataru there was also a punitive expedition. The kampong Manet held out the longest, but on 24 August all the kampongs surrendered and the insurgents came and reported in Kalabahi. Here they received a sermon from Ogisaka: in fact all the insurgents deserved to be shot dead, but for this time it would be forgiven. The necessary threats followed, in case Mataru would cause future trouble.

It lasted took October before all the insurgents from Limbur had been herded together by the police and taken to Kalabahi. Of these, the following leaders were sentenced to prison terms: Maleiseni Senialuka of kampong Alukawati for 20 years (being sent to Kupang), the *temukung* of Bakudata, Lankafe Maifa, for 10 years, and the *jimat* sellers Lankafe Manilang and Padalawai for life. With this, the interior troubles on Alor had come to an end. They had lasted from the beginning of 1942 to October 1943. The number of dead would not have been high. It is possible that the punitive expedition by the Japanese in 1942 cost more casualties among the

94 Quacksalver, provider of ostensibly powerful medical or supernatural stuff.

95 Civil administration unit.

96 Royal Netherlands Indies Army, Koninklijk Nederlands Indisch Leger.

97 River.

population, but this is not likely. The people mostly kept hidden during such events. If the executions are included, the number of victims would not have exceeded fifty. *Kapitan* Limbur who caused the people so much trouble at the beginning, was replaced in 1944.

Kalabahi, 16 January 1946

The aspirant *controleur* J.R. Krol

Seen:

The commander of Alor

G.A.M. van Galen

The functioning *controleur* of Alor

For identical copy:

G.A.M. van Galen

Copy.

General survey of the Onderafdeeling Alor over the period 3 to 22 November 1945

On 3 November 1945 the *Onderafdeeling* Alor belonging to the *Afdeeling* Timor and Islands were once again brought under the rule of the Netherlands Indies Government. For this, the commander of the interior rule G.A.M. van Galen, captain of the reserve V.S.D. was brought over to Alor, *onderafdeelingshoofdplaats* Kalabahi, via an Australian corvette.⁹⁸ This official was in March 1942 charged with the rule over this *Onderafdeeling* for 3 years. The functioning *controleur* of the interior rule Dimonti, captain of the reserve V.S.D. accompanied him; his mission was to visit the islands Adonara, Lomblen and Solor, belonging to the *Onderafdeeling* East Flores. Also, the payment master and the supply officer of Kupang accompanied him in order to assess the financial and economic situation of the place, and provide immediate report to the Conica⁹⁹ in Kupang. In order to maintain peace and order a detachment of 50 Netherlands Indies troops were brought over under leadership of Sergeant-Major Houkes.

The *Onderafdeeling* Alor consists of 4 *zelfbesturende landschappen*. The foremost raja, the Raja of Alor, resides in Kalabahi. At the arrival in the roadstead of Kalabahi the Raja of Alor immediately reported on board the Australian corvette. After a brigade of militaries had disembarked, the writer went ashore accompanied by the other Nica officers and the Raja of Alor. There they were greeted with the anthem “The Wilhelmus”

---

⁹⁸ After the Japanese capitulation, officially signed on 2 September 1945, the Allied command decided that Australia would occupy eastern Indonesia on behalf of the Allies (Farram 2003, p. 216). Therefore the Dutch officials arrived on an Australian corvette. Colonel Kaida Taituchi had signed the capitulation of the local Japanese forces at Kupang on 11 September.

⁹⁹ Chief Commanding Officer of the Netherlands Indies Civil Administration.

sung by the school children of Kalabahi. The reception by the population, also in particular the Chinese, was very good.

About 4 o'clock in the afternoon the Netherlands flag was hoisted at the government office. Present were the officers of the Australian corvette and an Australian officer of staff, the detachment of Netherlands Indies militaries, the Raja of Alor, the district chief of Dulolong and other native chiefs, the former government and *landschap* personnel, and a large part of the population of Kalabahi and surroundings. A short speech was delivered by the acting *controleur* Dimonti.

The *zelfbestuurders* of Kui, Batulolong and Kolana and the foremost chiefs were summoned to appear in Kalabahi. On 9 November, in the *alun-alun*¹⁰⁰ of Kalabahi and in the presence of the *zelfbestuurders* of Alor, district chiefs, government and *landschap* personnel and a lot of people, the Netherlands flag was hoisted in a more solemn manner, followed by a lecture by General Blamey.¹⁰¹ The functioning *controleur* Dimonti then gave an address which was answered in turn by the Rajas of Kui and Alor. This was followed by religious services in the Protestant church and in the *masjid*.¹⁰²

Political situation

The return of the Netherlands Indies government was in general greeted with joy by the *zelfbestuurders*, chiefs and population; especially so by the Chinese, who had to endure the hardest deprivations under the Japanese oppression. Especially during the last year the oppression exerted by the Japanese was heavy, since hundreds of coolies had to be sent to Timor Island even on a monthly basis, apart from those assigned to works on the islands Alor and Pantar. Especially the former [going to Timor] had to suffer a lot and mostly returned to their land in a miserable state. Many died from disease (dysentery) and by exhaustion, since no sufficient food was provided in many cases. Furthermore, people were required to sell a part of their harvest to the Japs.

The population had to suffer much from the often despotic behaviour of lesser Japanese militaries who were stationed at several places in the *Onderafdeeling*. The complaints by the people over this mistreatment should be investigated and reported. So far, 2 persons in Kalabahi, 7 in Kabir (Pantar island) and 3 in Blangmerang (Pantar Island) have succumbed as a consequence of mistreatment or been finished off by the Japs.

Political associations

Before the war there were various political associations among the Islamic part of the population (about 10,000 souls of the total number of people in the *Onderafdeeling* Alor, which is about 90,000), of which the P.S.I.I. had the largest following. During the first years of the Japanese occupation all political activity was prohibited. In December 1944 a new political association was formed at the request of the Japs, namely "Siap" (Serikat Islam Alor en Pantar), also called Persiapan.

100 Open place used for official gatherings etc.

101 I assume that this is the well-known Australian general Sir Thomas Blamey, although I have found no further information about his presence in these waters in the fall of 1945.

102 Mosque.

This association had, apart from their attention to religious issues of the Islamic part of the population, as a goal the collaboration with the Japs for the aim of final victory, and in the end to achieve a “free” Indonesia under the umbrella of an Asia Raya Mulia¹⁰³ under the leadership of Japan. Many people joined this association more or less under the influence of fear of the Japs, others of free will, while some swore to fight along with the Japs to the last. After the Japanese had left in early September 1945, collaboration with the Japs was erased from the statutes of the association, and many wished to restrict the scope to the purely religious sector. Some left the association. A few voices suggested the complete abolition of the association, but at the suggestion of the young Raja of Alor, whose father-in-law was a leading figure in the association, it remained.

Preliminarily, one may not fear any important activities in terms of an Indonesian independence movement from this association. Certainly one needs to be on the alert about the possible arrival of propagandists from Celebes and Java.

The attitude of the people towards the rajas

In 1945 an uprising broke out in the mountain district Atimelang, *landschap* Alor, partly due to the vexations of Japanese militaries, and partly due to the improper behaviour of the Mohammedan *kapitan* of this district towards some chiefs. About the same time an old issue dating from 1918 was brought up in the mountain district Mataru, *landschap* Kui. That is, in 1918, namely, a mountain kampong was put to the torch by the military, at which occasion the Raja of Kui would have made a grand war booty consisting of *moko* (*pusaka* goods). This issue was increasingly brought up again. Due to the menacing attitude of the mountain people it was feared that Kalabahi would be ravaged. The rajas of Alor and Kui asked for assistance from the Japanese militaries in Kupang, help from whom was dispatched in the form of a police force. Five chiefs from the mountain district Atimelang were beheaded by the Japs, and order then returned. This action, however, has influenced the attitude of the mountain people of the districts Atimelang and Mataru towards their rajas in a disadvantageous way. A relapse of the resistance among this primitive population always remains plausible. However, when a sufficiently strong power apparatus is in place in Kalabahi, the primitive impact coming from this shall be enough to prevent an uprising.

Economic situation

The food situation in the *Onderafdeeling* is in general satisfactory, so that no particular measures about this were necessary, apart from a few kampongs in the *landschap* Kui. In the *landschap* Kui the harvest that had been collected for the Japanese was still present in the kampong storehouses. Since no payment for that had yet been handed over, it was in principle decided to hand back these provisions to the owners. The Raja of Kui will take the necessary measures for this.

---

¹⁰³ Noble Greater Asia, an imagined Asian conglomerate that would be guided by Japan and oust the European colonial powers.

On several places, further storage of rice for the Japs was found, in all about 35 tons, which is sufficient to purvey the Chinese, office staff, prisoners, and the leprosy home with foodstuff until the end of April 1946, the start of the new rice harvest. Information on how to achieve a proper distribution of these stores is being collected.

Before the war the population were still largely in the state of a household production economy. Money was practically only used for the payment of taxes. When one needed *kain*, etc. it was bartered with the Chinese merchants in exchange for goods. The population accepted the Japanese invasion money only insofar they needed it for the payment of taxes. The coastal population, office staff, etc. could only obtain the necessary foodstuff from the mountain people through bartering against goods (cloths, etc.). Probably there is therefore very little Japanese money in circulation among the indigenous population.

The new money that shall be circulated will in general be accepted and valued by the population only insofar that they can buy the necessary *kain*, etc. The possession of Japanese invasion money shall thus cause little disturbing influences on the trade of goods.

The officials will automatically gain possession of the new money through the payment of salaries, while the coolie population of Kalabahi and surroundings by their work will possess the necessary means for purchasing foodstuff. Only the Chinese part of the population will go through a difficult time since the trade is still almost shut down. Only some of them can help themselves to financial means, through involvement in the selling of goods from the Netherlands Indies in an export organization.

Health situation

The most frequent diseases among the people are malaria and framboesia. Since the supply of medicines was very poor under the Japs, and salversan¹⁰⁴ injections were not administered, the state of health deteriorated. An application for medicines has already been submitted. It is highly desired that a physician is placed here.

Agricultural information service

In Kalabahi an agricultural inspector is present. The number of *mantris* is brought from 4 to 10 during the war. According to a report by the agricultural inspector there are, among the new *mantris*, 3 properly trained ones. Also out of political considerations, it is desired to keep these good resources, which has already been approved by the Conica.

Popular education

Popular education was in the hands of the Protestant mission before the war. This state of things is once again restored. Five new popular schools were opened during the war, while the number of learners at the other popular schools underwent a quite considerable expansion. In connection with this about 30 new teachers were employed, part of whom had only received very insufficient instruction. As far as possible these teachers should be kept. The expansion of po-

---

104 Or arsphenamine, a chemotherapeutic agent used to treat syphilis, sleeping sickness and other diseases. Due to dangerous side effects it was replaced by penicillin around the 1940s.

pular education has in principle been approved by the Educational inspection, insofar that this expansion was not the consequence of forced measures by the Japs. These issues have already been dealt with in writing and orally.

Mission

In the *Onderafdeeling* 15 native teachers worked under the leadership of an Indian preacher; these were salaried by the government. The mission furthermore had in its service a number of *guru agama* and *utusan injil*. The popular teachers were mostly active as *guru agama* as well. The Japs discontinued the payment of salaries for these functionaries. Part of the persons remained with their tasks, supported by the Christian communities. Others found a way of living as popular educators. Others still withdrew to their kampongs. The native teachers have once again been established, enjoying their old income. The native teacher Francis in Kalabahi acts temporarily as the leader of the mission and the popular schools. The old state of things will be restored as quickly as possible.

Kupang 22 November 1945

The head of the *Onderafdeeling* Alor

G.A.M. van Galen

For identical copy:

The functioning *controleur* of Alor

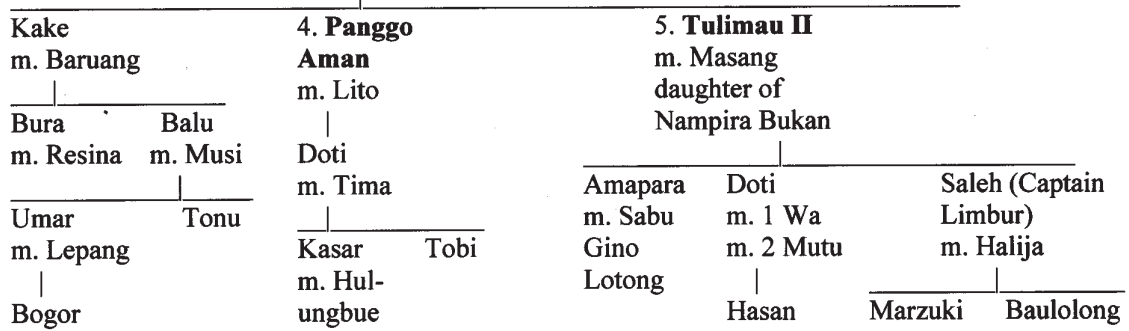
G.A.M. van Galen

References

- Barnes, Ruth, 2004, *Ostindonesien im 20. Jahrhundert. Auf den Spuren der Sammlung Ernst Vatter*. Frankfurt am Main: Museum der Weltkulturen.
- Cribb, Robert, 2000, *Historical atlas of Indonesia*. Richmond: Curzon.
- Cribb, Robert & Brown, Colin, 1995, *Modern Indonesia; A history since 1945*. London & New York: Longman.
- Du Bois, Cora, 1944, *The people of Alor; A social-psychological study of an East Indian island*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Farram, Steven Glen, 2003, *From 'Timor Koepang' to 'Timor NTT'; The political history of West Timor, 1901-1967*, PhD Thesis, Northern Territory University.
- Gonggrijp, G.F.E., 1934, *Geillustreerde encyclopaedie van Nederlandsch-Indië*. Amsterdam & Soerabaia: Graauw's.
- Ricklefs, Merle C., 1981, *A history of modern Indonesia, c. 1300 to the present*. Houndsmill: Macmillan.
- Widiyatmika, Munandjar, 2007, *Lintasan sejarah bumi cendana*. Kupang: Pusat Pengembangan Madrasah.

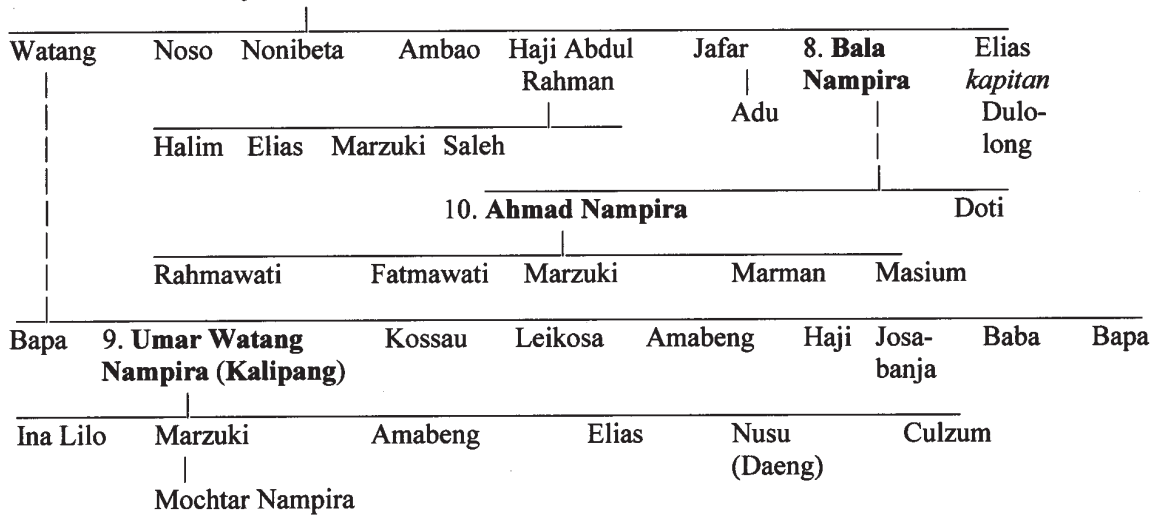

3. Baulolong
m. Bapa Ateng of Dulolong

THE DULOLONG LINE

7. Nampira Buka
kapitan Dulolong
wakil raja of Alor

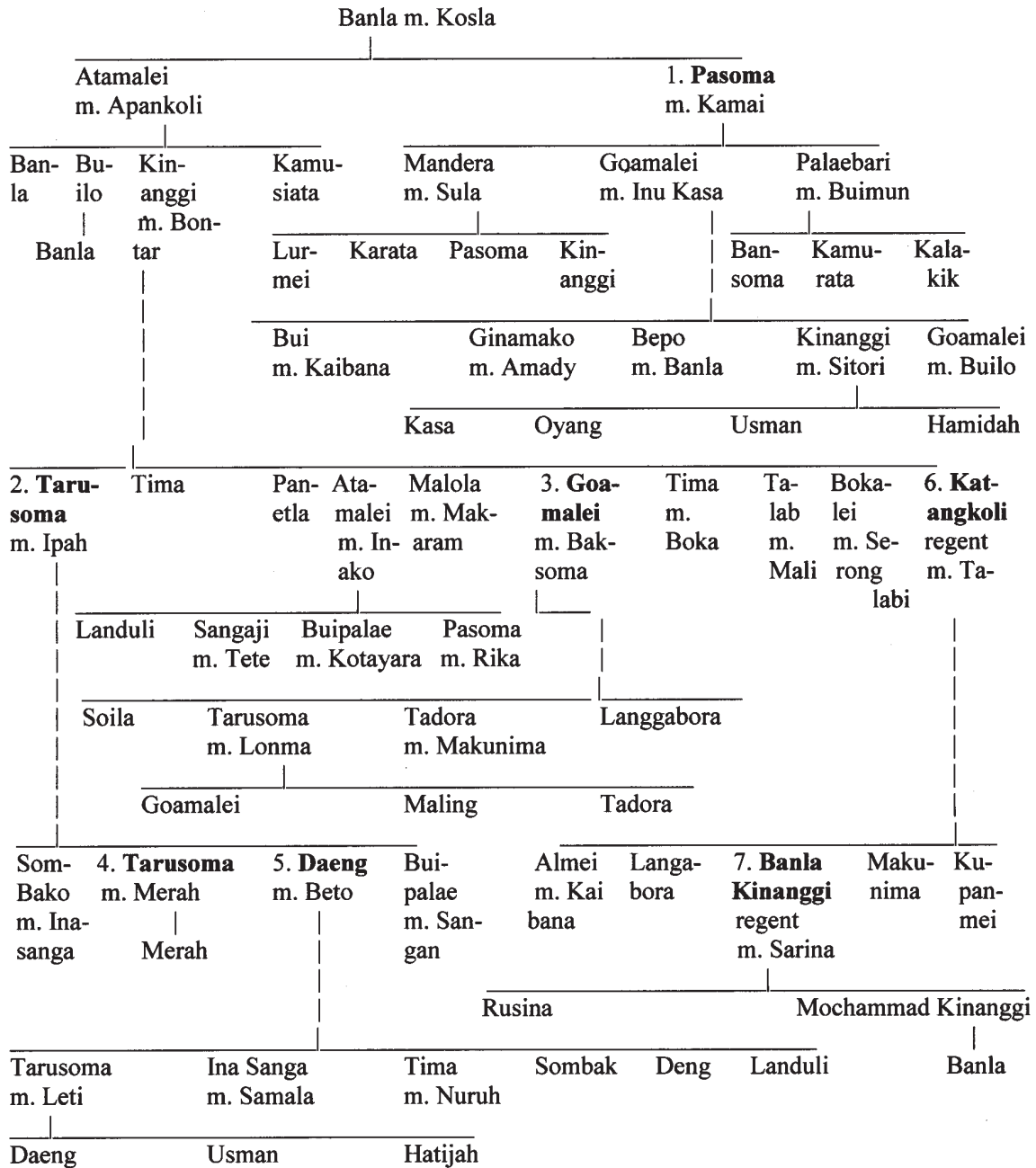

9. Umar Watang Nampira (Kalipang)

Mochtar Nampira

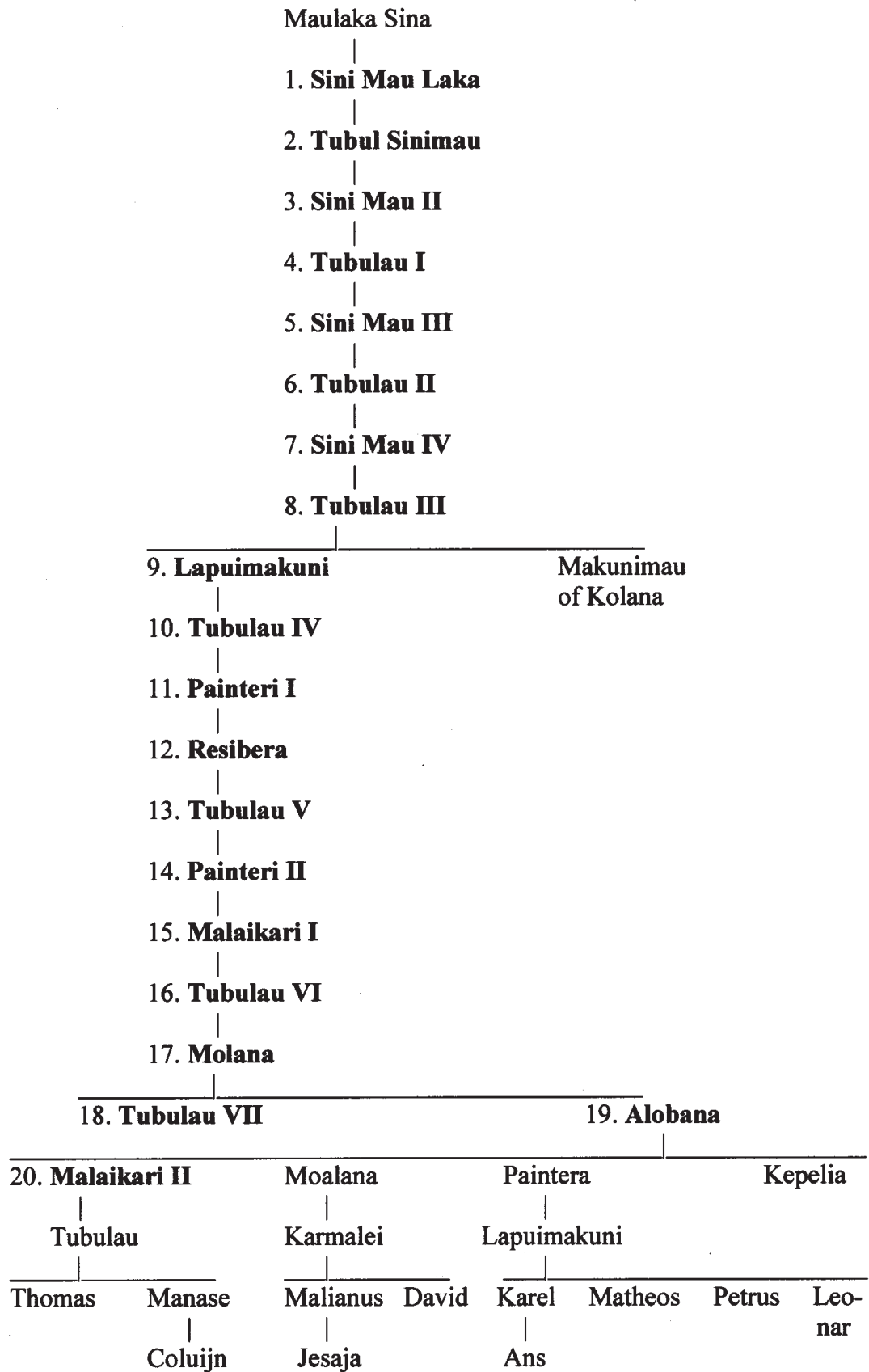

RAJAS OF KUI

Genealogy of early Kui chiefs: Maleikili - Maleilok - Gawamalei - Atamalei - Maleilok - Banla - Pasoma - Maleikili - Kinanggi - Maleilok - Pasoma - Gawamalei - Banla - Atamalei - Gawamalei - Maleilok - Banla - Kinanggi - Banla - Pasoma - Atamalei - Maleikili - Atamalei - Pasoma - Kinanggi - Atsom - Pasoma - Kinanggi - Banla - Gawamalei - Banla - Pasoma [number 1 in the genealogy above].

RAJAS OF PUREMAN

RAJAS OF BATULOLONG

1. Karimalei Gapada

m. 1 Lapalai
m. 2 Siladeng
m. 3 Talseran

[a:] Hanoch m. 1 Silal- kameng m. 2 Tal- deng m. 3 Doi- bera m. 4 Bui- tuku	2. Chasper (Kamusi Kamus- awen) m. 1 Beltun m. 2 Bailaku m. 3 Woilan m. 4 Kesimai Lapalai [a.]	Petrus m. 1 Tili- kuna m. 2 Lanminei Marcus Junius Kolimau	Mesin- baka Junius Taldeng	[b:] Kollaka Musa [a.] m. Dor- tia Besi	[c:] Naweri- baka 5. Lourens Karimalei m. Salomi Taldeng	Costan- tijn [b.] Karimakuni	Menase m. 1 Kolimau m. 2 Kollau Maria [b.] Karimakuni	Martha [b.] Karimakuni
Lau- baki [a.] m. Leng- koba Hend- rich Resi- bera	3. Alfonsus (Risi Bera) [a.] 1914-37 m. 1 Lengkoba m. 2 Silomai m. 3 Daubuti m. 4 Paulina m. 5 Ribka m. 6 Lodia m. 7 Magda- lena	Christoffel Laubela [a.] regent m. 1 Soi- dena m. 2 Bakilei m. 3 Sundeng [b:] Pieter	Lapa- lai [a.] m. Sulamau Willem Awengkari	Sula- mau [a.] [b.] [a:] Selfina Laäzar [c:] Debora	Costan- tinus [b.] [b:] Debora Milka	Sofia [b.] [b:] Debora	Maleanus [c.] m. 1 Talimau m. 2 Taliba m. 3 Panetla Elisa	Mathias [c.] Marcus Lobe
[a:] 4. Wilhelmus Awengkari II m. Halena Johan	[b:] Suni	[c:] Beltun	Tabita	[d:] Octo- vina	Helo- isa	Eli- sama		

Kulturrevolutionen i Boda – ett provokativt historiebruk

Av Niklas Ammert

Den som under sommarhalvåret 2011 färdats längs väg 25 har, då man närmast sig den lilla bruksorten Boda, kunnat läsa banderoller och skyltar med texten *Kulturrevolutionen i Boda*. Ingen trafikant tror på allvar att det ska bli revolution i Boda eller att ordförande Maos metoder ska tillämpas i de småländska skogarna. Inte heller misstänker någon att arrangörerna i Boda skulle försvara eller rättfärdiga massmord och förföljelser i det kommunistiska Kina för 40 år sedan. Nej, vad det handlar om är att det historiska och laddade begreppet ”Kulturrevolutionen” för många människor väcker konnotationer till diktatur, förföljelser, våld och massmord. Våra kunskaper om det förflutna används som en referens då nya företeelser och intryck, liksom då återvinning av gamla in- eller uttryck, kommer i vår väg. Vårt historiska tänkande provoceras och reagerar då ett ord som normalt förknippas med något som vi tar avstånd ifrån plötsligt blir rubrik och slogan för något intresseväckande och positivt. Det förflutna som ständigt finns levande och närvarande i nuet, gör det närvarande och samtidiga till en del av ett större sammanhang, så och i fallet med Kulturrevolutionen i Boda.¹

I frågan om Kulturrevolutionen leder referenserna till tankar om förföljelser och många människors död. I början av 1960-talet var ordförande Maos ställning i Kina försvagad efter misslyckandena med ”det stora språnget”. Mao oroades dessutom av hur Sovjetunionen öppnade för en fredlig samexistens med Väst och han menade att revisionism var ett hot mot kommunismen även i Kina.² Ordförande Mao tog initiativ till kulturrevolutionen i syfte att stärka sitt grepp om det kinesiska samhället. Han menade att intellektuella genom sin relativa frihet, kunde kritisera socialismen och att risken för att kapitalismen skulle återinföras därmed var stor. Med hjälp av radikala intellektuella, som bildade röda garden, skulle man rensa ut det gamla och skapa en ny kultur så att kineserna även i sitt tänkande blev verkliga socialister.³ Sinologen Simon Leys beskriver dock kampanjen som helt akulturell:

”Det tabula rasa som kulturrevolutionen etablerade inom alla kulturens områden, forskning och kunskap var tänkt att fungera som ett radikalt botemedel för att säkerställa att makten stannade kvar hos en okunnig och knappt läs- och skrivkunnig styrande klass”.⁴

1 Denna, det osamtidigas samtidighet, är en beskrivning av vårt historiemedvetande som ständigt finns med oss utan att vi tänker på det. Det är genom historiemedvetandet vi orienterar oss i livet med det förflutna, nuet och framtiden närvarande. Se Koselleck, Reinhart, *Erfarenhet, tid och historia: Om historiska tiders semantik*, Göteborg: Daidalos 2004, s. 150.

2 Hägerdal, Hans, *Kinas historia*, Lund: Historika media 2008, s. 315 ff.

3 Schoenhals, Michael (Ed.), *China's Cultural Revolution 1966-1969: not a dinner party*, Amonk New York: M.E. Sharpe Inc. 1996, Se även Kiernan, Ben, *Blod och jord: Historien om folk mord och utrotning, från Sparta till Darfur*, Stockholm: Voltaire Publishing 2010, s. 666-668.

4 Leys, Simon, *The Burning Forest*, New York: H. Holt 1986.

I aktionerna misshandlade grupper av rödgardister lärare, man plundrade hem, fördrev cirka 400 000 människor från städerna och förstörde 4900 av Kinas knappt 7000 officiellt klassificerade historiska platser.⁵ Partifunktionärer som hade pekats ut som ”revisionister” eller ”kontrarevolutionärer” tvingades göra offentlig avbön inför vrålande massor. Exilkinneser uppger, genom tidskriften *China Rights Forum*, att uppemot 3 miljoner människor gick en onaturlig död till mötes.⁶ Uppgifter från en exiltidskrift är en partsinlaga och kan ifrågasättas, men antalet offer är sannolikt mycket stort. I *Forum för levande historias* faktskrift *Brott mot mänskligheten under kommunistiska regimer* uppges att mellan 750 000 och 1,5 miljoner människor dödades under kampanjen för att ”rensa klassleden”.⁷

Efter att den civila förvaltningen i Kina lamslagits, industriproduktionen fallit och ekonomisk kris uppstått, avtog kampanjerna under 1970-talets första år. Kulturrevolutionen upphörde dock inte förrän efter Maos död 1976, då ledarna arresterades och dömdes till långa fängelsestraff.

Foto: Niklas Ammert

Avsikt och reaktioner

Kulturrevolutionen i Boda är benämningen på en satsning att samla designers och konstglashantverkare till den klassiska glasbruksorten Boda mellan Nybro och Emmaboda i Småland. I Boda utvecklade konstnärer som Erik Höglund, Monica Backström och flera andra glaskonsten från 1950-talet och framåt. Traditionen och de genuina miljöerna i Boda ska främja kreativitet och möjliggöra för besökare att studera tillverkningsproces-

⁵ *Brott mot mänskligheten under kommunistiska regimer*, 2009, s. 57.

⁶ *China Rights Forum*, nr 4, 2005, s. 23.

⁷ *Brott mot mänskligheten under kommunistiska regimer*, Stockholm: Forum för levande historia 2009, s. 58. SE också AFP, rapport daterad 1979-02-03.

sen. Därtill ska konstglas ställas ut och säljas. Det tidigare glasbruket benämns nu *The Glass Factory* och ska fungera som ett interaktivt museum. Emmaboda kommun står som arrangör tillsammans med Designhouse Stockholm,⁸ ett företag som arbetar med att utveckla form och design.⁹ Nu beskriver man i ett pressmeddelande från den 18 april 2011 att Boda var platsen för den konstglasrevolution som leddes av konstnärer verksamma i Boda. Här vill man skapa ett centrum för ”upplevelse, kreativitet och gränsöverskridande samarbeten kring glas, form och design”.¹⁰ Man vill vidare utmana rådande gränser mellan publik och konstnär, producent och konsument och hyser en förhoppning om att resultatet ska bli revolutionerande. Orden ”konstglasrevolution” och ”revolutionerande” förekommer således. Designhouse Stockholm presenterar i ett annat pressmeddelande mera utförligt vad Kulturrevolutionen i Boda innebär. I detta beskrivs konstnärer och företag som samarbetar i det tidigare glasbruket i Boda. Värt att notera är att i det femsidiga informationsmaterialet nämns inte ordet kulturrevolution mer än i rubriken.¹¹

Av arrangörernas uppgift att döma förefaller det som om man har valt att låta ordet *kultur* kopplas samman med ordet *revolution*, vilket här förmodligen ska tolkas som en hastig och omfattande förändring. Att resultatet av de båda ordens sammansättning blev det historiskt och ideologiskt laddade begreppet *kulturrevolutionen* kan tolkas på två sätt. Den ena tolkningen är att det är ett olyckligt förbiseende och ett misstag att man oreflekerat använder namnet på händelser som kostade människor livet. Den andra tolkningen är att det är ett kommersiellt effektsökeri, i vilket man negligerar de historiska konnotationerna.

Företrädare för Designhouse Stockholm uppger i en intervju att man helt tar avstånd från händelserna i samband med kulturrevolutionen i Kina och att man var beredd på reaktioner och viss kritik. Avsikten med valet av namn på satsningen i Boda var att visa på kulturen som en förändrande kraft i samhället och att väcka intresse. Designhouse Stockholm hänvisar till att konstriktningen Dadaismen använde uttrycket kulturrevolution i sin revolutionära samhällskritik redan vid tiden efter första världskriget.¹²

Valet av namn på satsningen i Boda har väckt viss uppmärksamhet och debatt. I tidningen Östran har företrädare för Moderaterna i Emmaboda beskrivit det som ”smaklöst och historielöst”.¹³ Lokalpolitikerna i den borgerliga oppositionen är också starkt kritiska till projektet som sådant och ifrågasätter att lokala företag inte fick vara med och konkurrera vid upphandlingen. Således utgör även kritiken av historiebruket i Boda ett historiebruk i sig, då kritiken mot upphandlingen ramas in av frågan om det är lämpligt att kalla projektet för Kulturrevolutionen. Ytterligare kritik har framförts av en lokal företrädare för Vänsterpartiet som betecknar projektet som ett fiasko och skriver följande:

8 http://theglassfactory.se/wp-content/uploads/2011/05/2011-04-11_the-glass-factory.pdf

9 <http://www.designhousestockholm.com/>

10 <http://www.mynewsdesk.com/se/pressroom/designhousestockholm/pressrelease/view/open-ensaluhall-foer-design-vet-hut-vaar-egen-studioglashytta-618415> (2011-07-16)

11 www.mynewsdesk.com/se/pressroom/designhousestockholm/.../618415

12 Telefonintervju med Sara Korlén, Information & Communication Manager, Design House Stockholm, 2011-08-09.

13 Östran 2011-06-28

”Men säg vem skulle bli lockad av något namnmässigt så tråkigt som ’Kulturrevolutionen’. Självklart vet inte gemene man vad det anspelar på och åtminstone jag själv skulle tro att det är något tråkigt för inbitna nördar och därmed skulle jag knappast heller svänga av vägen för att besöka ’attraktionen’”¹⁴

Frågan är vad debattören menar med orden att gemene man inte vet ”vad det anspelar på”. Det förefaller som om att han menar att gemene man inte vet vad som försigår i Boda under sommaren 2011. Att ordet kulturrevolution skulle symbolisera systematiska förföljelser och ideologisk utrensning berör han inte över huvud taget.

Historiebruk

Historia används i en rad olika sammanhang och med olika syften. Många politiker, debattörer och reklamare ser historien som ett förråd, ur vilket man kan låna förklarande liknelser, hitta material för legitimerande och säljande jämförelser samt hämta avskräckande exempel. Att använda sig av historiskt belastade ord och uttryck är ingalunda unikt eller nytt. I Stockholm finns KGB Bar och Restaurant som dessutom inrymmer Klubb Kalashnikov.¹⁵ Kopplingarna till KGB stannar sannolikt vid namnet på baren. Ännu en bar med namnet KGB är belägen i New York. Enligt den amerikanske statsvetaren Alexander Motyl finns det där ingenting som förknippar baren med den sovjetiska säkerhetstjänsten. Istället ägnar man sig åt litterära tillställningar med gratis inträde och billiga drinkar.¹⁶

Avslutningsvis studeras här bruket av det historiska begreppet *Kulturrevolution* i ljuset av en teoretisk modell som hanterar just hur historia används. Historikern Klas-Göran Karlssons typologi över historiebruk bygger på att historiebruket analyseras och systematiseras med avseende på behov, bruk, brukare och funktion.¹⁷ Även om typologin ursprungligen är utformad för att på makronivå studera de ryska och sovjetiska samhällena, är den även relevant för att studera historiebruk på mikronivå eftersom parametrarna är centrala aspekter av hur historia kommuniceras. Ett gängse krav på typologier och kategoriseringar är att kategorierna utesluter varandra. Det gör inte kategorierna i Karlssons typologi. Problemet är dock underordnat, om syftet med analysen är att problematisera och förklara den praktiska verkligheten. I den brukas historia sällan endast på ett sätt och i ett syfte. Det är istället så att flera bruk överlappar varandra, påverkas av varandra och påverkar varandra.¹⁸ När det gäller konkreta sammanhang, torde flera bruk verka parallellt. Historiebruket ska här förstås som analytiska struktureringsprinciper och inte som absoluta kategorier.

14 Östran 2011-07-12

15 Karlsson, Klas-Göran, ”KGB bar men inte Gestapo café: Reflexioner kring historiebruk och historiebruksanalys”, i *Historielärarnas förenings årsskrift 2011*, Historielärarnas förening 2011, s. 73-83.

16 Motyl, Alexander, ”Why is the ’KGB Bar’ possible? Binary, morality and its consequences”, i *Nationalities Papers*, 2010:5, s. 672.

17 Karlsson, Klas-Göran, ”Historiedidaktik: begrepp, teori och analys” i Karlsson, Klas-Göran & Ulf Zander (red.), *Historien är nu: En introduktion till historiedidaktiken*, Lund: Studentlitteratur 2004, s. 52ff. Typologin är en vidareutveckling av den som finns i Karlsson, Klas-Göran, *Historia som vapen: Historiebruk och Sovjetunionens upplösning 1985-1995*, Stockholm: Natur och Kultur 1999, s. 57.

18 Aronsson, Peter, ”Historia som förebild: Den gode, den onde och den fule”, i Aronsson, Peter, (red.), *Platser för en bättre värld: Auschwitz, Ruhr och röda stugor*, Lund: Nordic Academic Press 2009, s. 13.

Karlssons typologi innehåller sju olika tänkbara historiebruk: Ett vetenskapligt bruk upptäcker, avtäckar och rekonstruerar det förflutna. Det handlar om att verifiera och tolka händelser och skeenden. Kulturrevolutionen i Boda är inte i något avseende ett exempel på ett sådant bruk av historia. Ett existentiellt bruk handlar om att knyta samman tidsdimensioner och att orientera och förankra människor i historien och därmed i nuet. Ofta handlar det om att samla och spara familjens ägodelar, att släktforska eller att vårda sina fotoalbum. Möjligen kan i det här aktuella exemplet blinkningarna till det förflutna innebära att människor känner igen begreppet kulturrevolutionen och därmed lockas att ta reda på mer. Tolkningen är dock mycket långsökt. Det moraliska bruket söker medvetet att återupptäcka förtryckta grupper eller gamla oförrätter för att nå försoning och rehabilitering. I fallet Boda kan man möjligen tala om ett inverterat moraliskt bruk, eftersom offren för den ursprungliga kulturrevolutionen inte uppmärksammas i det skriftliga informationsmaterialet. Den ursprungliga kulturrevolutionen nämns inte över huvud taget. Ett politisk-pedagogiskt bruk används ofta instrumentellt i undervisning eller av politiska eliter i syfte att illustrera och påverka. Historien blir ett verktyg för att nå och påverka människor. I verksamheten i Boda finns en rad positiva konnotationer som att utveckla unikt konsthantverk, att väcka upp en slumrande bruksbygd och att förändra och förbättra glaskonsttekniken. Då dessa positiva exempel knyts till uttrycket kulturrevolution leder det inte alltför långt att tänka att ordet kulturrevolution även i andra sammanhang kan tolkas på liknande sätt. Alltså används historia för att påverka människor. En liknande funktion har det ideologiska bruket som konstruerar historia för att legitimera en stats existens, för att ta ett exempel. Icke-bruket har samma funktion, fast då genom att förtiga eller suddas ut historiska berättelser, traditioner och artefakter ur den offentliga historiekulturen.

Det är sannolikt inte så att ordet Kulturrevolution används för att man på ideologisk grund vill försvara brott mot mänskligheten. Möjligen kan enstaka vålds- och revolutionsromantiker ana en igenkännandets vind från det sena 60-talet, men arrangörerna av kulturrevolutionen i Boda verkar inte hysa sådana tankar. En fråga att resa är dock hur det är möjligt att i Sverige idag använda sig av uttryck och benämningar som förknippas med förföljelser och mord. En närliggande fråga är också varför det är möjligt att använda benämningar som relaterar till eller anspelar på kommunistiska regimer. Att anspela på nazistiska eller fascistiska regimer i det förflutna är fullständigt tabu. Är svaret måhända så enkelt som att den intellektuella vänster rörelsen legitimerat och ökat acceptansen för symboler, bilder, porträtt och begrepp som hämtas från kommunistiska diktaturer?

Till sist, skisserar Karlsson ett kommersiellt bruk, vilket i sin tur kan delas upp i två grenar. Den ena grenen använder historia som ett medel för att göra ekonomisk vinst. Ett exempel på det är då företag använder historiska hänvisningar i reklam. Det är uppenbarligen här vi i huvudsak kan placera in Kulturrevolutionen i Boda. Tanken torde vara att kittla besökarens intresse genom att hänvisa till något starkt laddat som de flesta tar avstånd ifrån. När besökare väl har lockats från väg 25 och in till samhället Boda är chansen stor att de handlar, besöker utställningar, köper glass eller äter lunch och därmed är det kommersiella syftet uppnått. Den andra grenen av kommersiellt historiebruk handlar om då kommersiella satsningar och framgångar ökar intresset för historia. Turistboomen i Västergötland, som i spåren

av Jan Guillous böcker om tempelriddaren Arn, har gjort att fler människor intresserar sig för det historiska arv som finns i form av kyrkor, gårdar, miljöer, forskningsresultat och berättelser. Att trafikanter på väg 25 genom ett besök i Boda skulle intressera sig för kulturrevolutionen i Kina är inte lika säkert.

*

Att använda uttrycket Kulturrevolution har således väckt visst intresse. Några kritiska debattinlägg har gjorts och författaren till denna text har provocerats och valt att försöka analysera vad historiebruket innebär. Även om det medfört vissa fördelar för orten Boda, kan bruket av ett tungt värdeladdat historiskt begrepp diskuteras och ifrågasättas. Valet förefaller inte helt och fullt genomtänkt. Vad blir nästa "affärsidé": en outlet med namnet *Utrensningarna i Johansfors* eller att glasbruket i Orrefors ges en avgörande nystart med namnet *Den slutgiltiga lösningen*?

Bokrecension

Dick Harrison, *Niding*. Ordfront förlag 2010, 405 sidor.

Budet att en välkänd professor i historia höll på att skriva en historisk äventyrsroman väckte en viss oro: kunde det bli något annat än pinsam läsning, hur flyhänt han än skrivit sina historiska och populärhistoriska verk? Harrisons debut som skönlitterär författare *Ofärd* (2007) läste jag dock med stor iver och det var en glädje att följa Ulvbjörn Vamodssons irrfärder i merovingernas frankiska rike. Det 600-tal som beskrivs är en bortglömd del av historien (med det lysande undantaget ”De långhåriga merovingerna” av Frans G Bengtsson) så tiden kändes jungfrulig och outnyttjad jämfört med den antik som gett upphov till otaliga sandalfilmer – och romaner och den medeltid som inspirerat riddarromaner och korstågsfilmer. I uppföljaren *Niding* har Ulvbjörn återvänt till sin hembygd i Kolmården men för att sona ett nidingsbrott drivs han åter ut på resor, denna gång till Erin, det vill säga det vi idag känner som Irland. Mina förväntningar på Harrisons författande var naturligt nog större denna gång och det kan kanske delvis förklara varför inte läsoplevelsen blev den samma. Harrison visar fortfarande prov på sin förmåga att skriva så att ivern över att få veta hur det skall gå driver en framåt i texten. Men den glädje över att få vistas i och av Harrison bli introducerad i 600-talets främmande värld som var påtaglig i *Ofärd*, grumlas i *Niding* av att de fantastiska och övernaturliga inslagen tar allt större plats i denna bok, det som var en kittling av något mystiskt och obekant i den förra boken blir här huvudsak och bara... för mycket. Det är synd för tiden är som sagt intressant och lite utnyttjad i historieskrivning och litteratur, så fantasieggande och märkliga var de faktiska historiska skeendena i denna övergångstid att de väl hade räckt för Harrison att ha som bas för Ulvbjörns liv och äventyr utan inslag av dimhöljda monster. Likväl undrar jag om inte Harrison måste låta Ulvbjörn återse sin moderlösa son Grimoald i en tredje bok om Ulvbjörn Vamodsson och om den boken kommer, kommer den att bli läst utav mig.

Malin Lennartsson

Institutionen för kulturvetenskaper

Om HumaNetten HumaNetten kom till för att förverkliga ett av målen i Institutionen för humaniora vid Växjö universitets ”Verksamhetsplan och kvalitetsprogram för läsåret 1997/98”, nämligen att göra texter producerade vid institutionen tillgängliga för en större läsekrets. Förutom artiklar innehåller HumaNetten recensioner av nyutkommen litteratur och har utrymme för debatt. HumaNetten utkommer normalt höst och vår. Från och med vårnumret 2010 delas ansvaret av Institutionen för Språk och litteratur och Institutionen för kulturvetenskaper vid Linnéuniversitetet.

Bidrag skickas som Word- eller RTF-dokument till redaktionen (se e-post nedan). Redaktionen förbehåller sig rätten att kvalitetsgranska och refusera insänt material.

© respektive författare. Det är tillåtet att kopiera och använda material ur HumaNetten för forskningsändamål om källan anges. För övriga ändamål kontakta författaren.

För artikel- och författarregister, se lnu.se/institutioner/institutionen-for-sprak-och-litteratur/publikationer/humanetten

HumaNettens redaktion utgörs av: universitetslektor Hans Hägerdal, lektor Karin Eriksson, fil.dr Per Sivefors och fil.dr. Gunilla Söderberg

Kontakt: e-post till borje.bjorkman@lnu.se

Postadress, telefon- och telefaxnummer:

Institutionen för Språk och litteratur, Linnéuniversitetet, 351 95 VÄXJÖ

Tel 0470-70 80 00 (vx)

Fax 0470-75 18 88

Tidigare nummer av HumaNetten hittar du under rubriken Publikationer på Inu.se/sol

- Höst 2010-Vår 2011 försöker bland annat svara på frågan vilken som är bibliotekets "idé", samt ger ett porträtt av en av 1900-talets mest välrenommerade reportrar
- Vårnumret 2010 handlar bland annat om deckaren som spegling av verkligheten, individuella studieplaner och Van Galens memorandum
- Höstnumret 2009 behandlar bl a våra polisstudenters språkbehandling, Nina Södergrens poesi och berättelserna om den danska ockupationstiden
- Vårnumret 2009 minns särskilt en av "de fyra stora" svenska deckarförfattarna, H. K. Rönblom, samt tar upp "Kampen om historien".
- Höstnumret 2008 ställer frågan om samerna tillhör den svenska historien samt försöker höra den Andres röst bakom kolonialismens slöjor.
- Vårnumret 2008 behandlar såväl dagens miljöaktivism som (förra) sekelskiftets intellektuella ideal och en ny läsning av Beckett's Tystnaden.
- Vår och Höst 2007 är ett dubbelnummer som spänner mellan Carl von Linné och Vic Suneson, mellan intermedialitet och historiemedvetande
- Höstnumret 2006 handlar bl.a. om vägarna till ett akademiskt skriftspråk och om slavarna på Timor.
- Vårnumret 2006 gör nedslag i vietnamesisk historia, i indisk och sydafrikansk litteratur samt ger en posthum hyllning till Jacques Derrida.
- Höstnumret 2005 gör nedslag i vietnamesisk historia, i indisk och sydafrikansk litteratur samt ger en posthum hyllning till Jacques Derrida.
- Vårnumret 2005 handlar bl.a. intertextualitet i poplyriken, Stieg Trenter och ett yrke i förändring.
- Höstnumret 2004 tar en titt på tidningarnas familjesidor, den kanske gamla texten Ynglingatal och den nya användningen av verbet äga.
- Vårnumret 2004 för oss på spännande litterära vägar.
- Höstnumret 2003 rör sig fritt över horisonten, från Färöarna till Lund, från tingsrätter till tautologier.
- Vårnumret 2003 är ett blandat nummer där vi bl.a. bevistar en internationell konferens om sexualitet som klassfråga och möter idrottshjälten Gunder Hägg.
- Höstnumret 2002 behandlar etniska relationer.
- Vårnumret 2002 ägnas helt och hållet åt temat genus.
- Höstnumret 2001 domineras av texter från årets Humanistdagar och från ett seminarium om historieämnets legitimitet.
- Vårnumret 2001 försöker svara på frågan: "Where did all the flowers go?"
- Höstnumret 2000 gör oss bekanta med en filosof, en överrabbin och en sagoberätterska.
- Vårnumret 2000 diskuterar frågor kring historiens slut, litteraturvetenskapens mening, översättningar och den moderna irländska romanen.
- Höstnumret 1999 speglar årets Humanistdagar vid Växjö universitet.
- Vårnumret 1999 rör sig såsom på vingar och berättar om nyss timade konferenser i Paris och Växjö.
- Höstnumret 1998 Här går det utför! Såväl med svenskan i Amerika och den tyska litteraturen i Sverige som med Vilhelm Mobergs sedebyg.
- Vårnumret 1998 bjuder på en 'lycklig humanistisk röra' av europeiska författare, svenska lingo i fransk tappning och stafel(!).
- Höstnumret 1997 speglar årets Humanistdagar som hade temat Möten Mellan Människor.